

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Tankó Andrea
A nők mind elfogynak

Forgács Áron
Egy új világrend hajnalán

**Boka László,
Filep Tamás Gusztáv**
Ketten egy páston – Ligeti Ernő

2025
Március

Irodalom

4

Kugler Viktor

reped; út; jónás (*vers*)

6

Tankó Andrea

A nők mind elfognak;
Anyafüzér (*próza*)

11

Balázs Imre József

Kék mozdulatlanság;
Felhők tükörképe (*vers*)

12

Denise Dee Sweet Ojibwe

Tóhatás – Gyukics Gábor
fordítása (*vers*)

13

Csehy Zoltán

Visszanyert egyensúly;
A Schickstück kottájára. William
Hibbard-émlékvers; Szép Visconti-
fiúk! (*vers*)

15

Csatlós Lóránt

Interjú (*próza*)

Galéria

16

Dabóczi Géza

Fényívás – Gagyí Botond
festészetéről

24

Süli-Zakar Szabolcs

XIII. Piustól Don Diegóig – Bagi
Attila kiállítása a MODEM Project
Space galériájában

Esszé

30

Lakatos Fleisz Katalin

Történelmi hősök

Re-Loaded

34

Magyari Sára, Nagy Emőke

Szakmai, munkahelyi
újrakezdések

Ketten egy páston

37

Boka László

Hanyatlástörténet három kor
határán?

Filep Tamás Gusztáv

Akik nem tudnak róla, akik nem
szeretik és akik rosszul szeretik

Társadalom

45

Forgács Áron

Egy új világrend hajnalán

Kultúra

46

Thalia és Téka Erdélyben

Kritika

52

Hegyi Réka

He's just a man (*színház*)

54

Sipos Ákos

A fiatalok és az opera (*színház*)

56

Pásztor Rita

Mit tehetek azért, hogy ez
másként legyen? (*könyv*)

56

Beretvás Gábor

Anya a sztorkban lakik
– A Véletlenül írtam egy könyvet
című filmről (*film*)

A CÍMLAPON: *A Few Minutes before René Broke the Window*, olaj, vászon, 103 × 77 cm, fotó: Vigh Levente

A HÁTSÓ BORÍTÓN: *Limbus*, 50 × 40 cm, olaj, falemez, 2024

Nyitni, érdeklődni, felfedezni

Kellemes meglepetésként éltük meg valamikor február derekán Műhely-számunk debreceni bemutatóját, azzal szembesülve, hogy telt ház, több mint fél-száznyi érdeklődő fogadja az *Újvárad* munkatársait a Partium Házban. Nyilván számos objektív és szubjektív oka lehet ennek az élénk érdeklődésnek. Egyfelől mégiscsak az egyik legnépesebb magyar városról beszélünk, mely mindig is gazdag kulturális hagyományaira lehetett büszke, s Váradot hozzá, Debrecent Váradhoz ezer szál fűzte és fűzi. Azzal is tisztában vagyunk, hogy a Piac utcai kulturális tér szervezői az elmúlt évek vonzó programjai által egy hűséges törzsközönseget tudtak verbuválni, kinevelni, akikhez mindig csatlakoznak az adott program iránt érdeklődő alkalmi látogatók. Külön témánk lehetne, hogy a határok nélküli partiumi tudat erősítésében milyen szerepet képes játszani a kultúra, ezen a téren azért eléggé kiaknázatlanok még a lehetőségeink.

Talán maga a beszélgetés címe – *Thalia és Téka Erdélyben* – is vonzó lehetett, az alapot pedig az adta, hogy a bemutatott lapszám a színjátszás és a könyvkiadás helyzetéről kínált egy-egy átfogó anyagot. Nem titok az sem, miről esett szó, az esten elhangzottak szerkesztett változatát mostani számunkban adjuk közre olvasóinknak. Ugyanakkor tapasztaljuk, hogy ez a debreceni kiemelt érdeklődés nem általános, az odafigyelés egy másik város, egy másik régió iránt csöppet sem természetes. Várad témájú kötetekkel erdélyi, székelyföldi helyszíneken, könyvvásárokon többnyire a kuriózum érzésével mutatkozunk meg, ahogy nálunk is sokkal könnyebb népesebb közönseget szervezni pesti meghívottaknak, miközben kockázatosabb próbálkozás mondjuk székelyföldi témával, íróvendéggel próbálkozni. Mintha a lokálpatriotizmus, amire hajlamosak vagyunk büszkének lenni, egyféle belterjességgel, bezárkózottsággal is járna. Ami pedig nem jó.

Próbálunk is tenni a magunk eszközeivel ez ellen, rendezvényeink segítségével, ahogy itt a lapban is, szerzők, témák tekintetében. Ugyanúgy nyitni, bemutatni, összevetni, amilyen szándékkal éppen három és fél évtizede a lappiacra lépett, s működött egy idei nagy sikerrel a számunkra sok tekintetben mindmáig követendő mintául szolgáló *Kelet-Nyugat* hetilap.

A SZERK.

Újvárad

2025/3

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

V. évfolyam, 3. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Gálfalvi Ágnes (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Szabó Anna Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Fazakas Márta, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Traian Ștef, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 30 lej (2500 Ft postaköltséggel),
6 hónapra 55 lej (4500 Ft), 12 hónapra 95 lej (7500 Ft).
Online-előfizetés: 12 hónapra 50 lej (4200 Ft).

A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI RO34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

Kugler Viktor

reped

azt hittem, tegnap éjjel a konyhában
felfedeztem egy eddig ismeretlen
fajt, aminek sírása és nevetése
ugyanaz. a falon néztem a repedést,
ahol éppen szét akart szakadni
az otthon. mintha ebből a résből
bújt volna elő az a valami, ami
később belemászott az álmomba,
és egyfolytában ijesztgetett.

út

az útról lekerülni hazatérés vagy halál.
eleget öregedtem, hogy menetiránnyal
szemben lenni már nem vakmerőséget
jelent, hanem szórakozottságot. a por
mindig a másik oldalon van.
tisztára törölöm kétségbeeséseimet,
és közben jövök rá, hogy nyomaim
már dögök a szaggatott vonal mentén,
ahol az előzés kikerülendő,
ahol anyám simogat kátyúvá,
ahol apám lehetne a város,
aki erős kézzel tartana,
de eltüntetné nyomaimat,
amik a tilosban jártak.

KUGLER VIKTOR
(1993, Budapest)
a költészet mellett
pedagógiával
és újságírással
foglalkozik.
Tanulmányait
Székesfehérváron
és Budapesten
végezte. Eddigi
szövegeit többek
között a *Műút*,
a *KULTer.hu*,
a *Székelyföld* és a *Látó*
folyóiratok közölték.

jónás

évek óta beszélgetünk, de a bemutatkozásnál annyira koncentráltam, hogy ne rontsam el a nevedet, hogy nem figyeltem a tiedre. kerülöm a megszólításodat. nem is olyan régen lenyelt egy bálna, ezt mindenképpen el akartam mondani. meg talán azt is, hogy a műhelytitkaimat szégyellem, de legalább a kirakat mindig kifogástalan. mondjuk ismerek már annyi embert, hogy tudjam: a leggyönyörűbb házban is van egy szoba, ami gusztustalan. a cet gyomra befalazott szekrénysor, de úgysem hoztam semmit. berendezkedni a következő partig felesleges.

kiköltözni rejtély, meghalni halszemoptika.
ezt a nagy testet már otthonnak nevezem,
ami bizonytalanul és bármikor idegen földre köphet.

Tankó Andrea

A nők mind elfogynak

Gyuri rendes ember volt. még sokadik látásra is, hiába mondták a szülei, te lány, ha ennyit tanultál, ennyit rendeztünk, ne rontsd el az életed, minek neked tizenévesen férj és háztartás?

apaimádó volt, mindenki úgy emlékszik rá a faluból, mint egy úri lányra, aki mindig az apja körül lebzelt. pedig nem voltak úri módban, csak ügyeskedtek egyik napról a másikra, Gizi pedig szép volt, mindig tiszta ruhában járt, iskolába inkább, máshová nem, sose volt kikapós, nem diszkózott, nem mondhatott rá semmit a falu nyelve. pedig volt neki, nem is akármilyen.

mégis elcsavarták az eszét, nagy divatja volt a szöktetésnek, ablakon vagy mezőről, iskolából vagy a boltból, a lényeg, hogy el. csalták aztán minden földi jóval a fiatal lányokat, s amikor látták, Gizi nem vihető, égi szintekre emelkedtek. a szerelem ígéretével megvásárolható a lélek. Gizi ment. és lett feleség, más asszony gyermekeinek anyja, mosónő és takarító, a ház legyen pacekban, a gyermekek is pacekban, körmözni nincs idő, hiába, hogy jó pénzt hoz, azt meg pláne fölösleges mondani, hogy de hát szereti.

Gyuri rendes ember volt, sokadik látásra is, mégis keretbe szabta Gizi szelíd testét-lelkét. Gizi azelőtt sosem kapott verést, a szülei emiatt is kilógtak a faluból, olyan magyarosak meg úriasak, mindig ezt susmogták róluk, akárhányszor megjelentek a poroson és hárman, békésen vonultak a vasárnapi istentiszteletre. Gizi azelőtt sosem rettegett, embertől nem, csak a házsor végi kutyáktól, nem lehetett tudni, mikor tépik el a láncot, amit már csak egy kicsi, földbe vert cölöp tartott, s rontanak neki a léckerítésnek.

Gyuri volt az első, aki azt mondta, egy pof, nem pof, meg amúgy is, fenyítésből ért az ember, ha sokadjára sem pacek az asztal vagy Gizi visszaszól, ahelyett, hogy csendben maradna, a pof majd segít. Gizi elhitte, hogy zavaró a jelenléte, hogy kérdés helyett jobb a bizonytalan csend, Gizi elhitte, hogy egy még nem a világ vége. meg még egy, meg még egy, meg még egy - sem.

Gizi sokáig nem beszélt a szüleivel, fiatal feleség-éveiben fájlalta a törést, ami beforratlanul táton-

TANKÓ ANDREA (1997, Sepsiszentgyörgy), szociális munkás, út és hangkereső. Magyar nyelv és irodalmat és komparatiztikát tanult, jelenleg Budapesten irodalomterapeutának készül. A szociálisan hátrányos helyzet, a generációs szegénység és az elnyomás alakzatai foglalkoztatják különösen. A gyerekek és a nők, az emberek a tömegben. Kötete: *A ránc gyermekei* (Holnap Könyvek, 2024).

gott közte és szülei között. néhanap a ház előtt mál-nabefőtt vagy friss murok várta, mellette a nehéz időket is megélt minden eszű vonalaira erőltetett remegő írás - szeretünk. csak az anyja lehetett, ennél közelebb mégse merészkedett, Gizi meg elfogadta minden új tudását az élet rendjéről. maradt a távolban -málna -lekvárnak -örvendő.

Gyuri hirtelen halt meg, fiatal volt még, lópecérkedett hétvégente, a közeli faluban aznap is lóvászár volt, oda indult. az idegenből érkezett motoros nem tudta, milyen átkozottak az útviszonyok a faluban, ide még a madár sem téved, nemhogy ismeretlen ember száguldó motorral.

a temetésre alig jöttek, Gizi a távolban látta csak anyját és apját, nem álltak körül a sírt, nem volt ének és harsona, a siratóasszonyok és a gödörösók megbízható jelenlétében csak Gyuri anyja és gyermekei, valamikori felesége sírtak kicsit, majd a kínálmáción kapott kalácsot szorongatva eltűntek.

a gyász évében Gizi megfiatalodott, kivirult, senki sem értette, minek örül, s minek éppen most, hát szegény Gyuri, nem most halt meg alig egy éve? Gizi erőt vett magán, és a hatodik hét leteltével felkereste a szüleit. ismét hárman jártak vasárnapi istentiszteletre, karöltve, hangos szó híján. a törés hegesedni kezdett, fájása már nem hasított.

egy este, koraósz lehetett, sokat fújt a szél azokban a napokban, Gizi apja vendéget hívott vacsorára. Gábor erős hátú, szál egyenes férfi volt, a bajsza már őszülni kezdett, de tipikusan az az ember volt, akinek senki nem tudja a korát, olyan jól tartja magát. Gábor volt az új napszámos-fenntartó, különösen kedves, semmi arrogancia, semmi felvágás, megtetszett Gizi apjának. remélte, nemcsak neki.

Gábor fél évig rajongta körül Gizit, a munkás öreg szelíd tekintetű lányát, amikor magához kérette. végre egy házasság, amit a szülei is támogatnak, Gizi megnyugodott ettől a gondolattól, s bár már kevésbé vágyott égi jókra, mint anno, mikor Gyuri szöktette, jól esett a figyelmesség. Gizi hamar visszazökkent a kerékvágásba, begyömöszölte magát a keretbe, amit még Gyuri faragott neki, kemény fából, se hajlítani, se megtoldani nem lehetett. alkalmazkodott hát ismét a feleségképhez, főtt a tokány, hol húsosan, hol babosan, sült a hús, kérgesre, ahogy Gábor szereti. már vendégeskedései idején kijelentette, jól megszégyenítve Gizi anyját, aki mindig vigyázott, nehogy kiszáradjon a hús, jó szájjal csak kérges húst lehet enni, ropogjon.

aztán Gábort lefokozták, olyan hirtelen, mint ahogy főnökké avanszálták, nem mondta, csak morgogta a bajsza alatt, ami mintha egyik napról a másikra fakult volna teljesen össze. Gizi nem tudta, mit jelent ez. akkor még. a változások gyökerestől jöttek, Gábor kedves, szerető arca odalett a pozíciójával együtt. a kiabálásokkal kezdődött meg az alkohol szagával, a kettő valahogy egybeesett, ahogyan a kimaradások és az éjszakai zelegorkodás is. Gábor későn ment haza, aztán már alig, akkor is hangoskodott, mindenkit felköltött, hiába, hogy pár hónapos volt a legkisebbjük, ilyenkor csak az számított, hogyan tud eljutni a fotelágyig, meg amúgy is, ki tette a kosarat a földre. pofont nem kapott, Gábor nem az a fajta volt, ő a csuklószorítást alkalmazta szívesen, erős munkás keze hetekig nyomot hagyott Gizi vékony csuklóján. akkor már tudta. Gyuri mondását Gábor is vallja, a pof meg bármivel helyettesíthető.

a rettegés beköltözött a falak közé, a falakból meg Gizi testébe, átjárta a szöveteit, Gizi meg csak fázott, reszketett, maga sem tudta, mitől, odakinn meleg idők jártak. Gábor megkövetelte, hogy amikor csak hazaér, bármikor is legyen az, terített asztal fogadja, körülötte mindenki, aki él és mozog a házban. a közös vacsora szentsége. szerda lehetett vagy szombat, a hétköznapok összefolytak a hétvégi napokkal, mindegyik ugyanolyanná vált, kelés, mosdás, etetés, takarítás, főzés, asztalterítés, mosogatás, mosdás, gyermek ágyba, asszony ágyba. ezen a szerdán vagy szombaton Gábornak nem ízlett a kérges-

esténként, mikor hazafele ballag a családi házak között, figyel az ablakokat, számolja, hány mögött ég fény, gyertya, villany. az életekről gondolkodik, arról, ami mind lehetne, lehet, van is. a háta mögül, most már egyre távolabb, még recseg az utolsó hév hangosbemondója, vonat indul a kettős vágányon, kérjük, vigyázzanak, dudálnak még a haza siető sofőrök, csikorog a kerék.

re sült hús, a hús, amit öt éve ugyanúgy készít Gizi minden második nap petrezselymes krumplival, félig hidegen tálalva - ahogy kérte, ahogy várta. ezen a szerdán vagy szombaton Gábor nem elégedett meg a csukló elszorításával, kisujjból kirázott mozdulattal verte bele Gizi állát az asztalba. azon nyomban szilánkosra törött az állkapcsa. Gábor maga vitte be az ügyeletre, még a végén Gizi kitálalna, elmondaná, hogyan él, hogyan hal abban a házban.

Gizi ekkor mindenkorra megértette, mit jelentett a lefokozás.

Anett, akit harmadikként szült Gábornak, megmentőként született. Gizi tudta, ha még egy gyerek születik veszélyes környezetbe, ki fogják menekíteni. nem miatta, a gyerekekért. a rendőrök a faluban ügyis összejátszottak Gáborral, belefolytak minden ügyébe, szürkületkor, ha figyelmesen járt az ember az utcákon, álltak a rendőrautók a házsorok végében, hol kiszállt, hol beült éppen valaki, kezében apró, fehér tasak. Gizinek sosem hittek, hívta ő, ha félt, hívta, aztán már csak akkor, ha tele volt véraláfutással, ha látják, csak elhiszik. nem hitték. csak gyanúsítgatás az egész, meg amúgy is, kinek a házában lakik, bért fizetnek vagy az övék? vigyázzon, nehogy az utcára kerüljön. és a rendőrautó már hajtott is tovább.

akkor az éjjel, amikor menekítették, nem vihetett magával semmit. ő és a gyerekek, egymásba kapaszkodva, ahogyan kislánként a szüleivel ment templomba, beültek a furgonba, addigi életük meg, mintha sosem lett volna, csak távolodó gombostűfejként a sötétben. Anettel megszületett a szabado-

Gizi és a gyerekei nem panaszkodhatnak, leg-
alábbis mindig ezt mondja először, ha valaki meg-
kérdezi, hogy vannak mostanság, de Gizi, úgy iga-
zán, miért ne panaszkodhatnál? és ha akad valaki,
aki csendben, kacsintások és szemöldökráncolások
nélkül meghagyja Gizit a saját idejében, Gizi felbu-
gyog és folyni kezd. folyása hömpölygő, hol lassú,
meg-megálló, hol erős sodrású. viszi a víz a felszínre
tört, megnehezedett élet apró darabjait, viszi a lelket,
ami szétesztődva vált le Gizi testéről, a lélek szolga,
szolgálása szíves, majd terhes.

a rosszlányokponthú-ra is feltett, azt mondta,
oda való vagyok, úgy hívott fel a gyerekkori barát-
nőm, hogy a faluban ez a fő hír, árulom magam,
árultatom, biztos, jó pénzt keresek. a rosszlányokat
is ő nézegette, bár mindig tagadta, mit csinál a
bogyózás mellett. egyszer hívott egy ismeretlen
szám, már itt voltunk az otthonban, felveszem, mire
egy síró, karcos női hang dadogni kezd. egy hónap
alatt kettő. Anett nem a negyedik gyermeke volt,
előttem és közben sok nővel hált még, lent a testvér,
fent a testvér, mikor megunta az egyiket, bemelen-
gette magát a másik ágyába. Anett a tizennegyedik
gyereke. tizennégy. rodás nővel paktált, nem voltam
elég jó feleség.

a nők, akikhez Gábornak köze volt, mind el-
fogytak lassan.

Gizi, harminc, konyhai baleset, szilánkos álla-
pocs-törés

Judit, huszonkettő, arculatváltás nevében
rázárta a szoba ajtaját és hajvágó géppel kopaszí-
totta meg

Melinda, negyven, az égő tűzhelyre nyomta
arcát

Szimana, harminckettő, mosolyogni idegenek-
re tilos, szája sarkától orrközépig elnyúló heg

Mari,
Lujza,
Roxi,
Gizi,
Judit,
Melinda,
Szimana,
Mari,
Lujza,
Roxi,
Gizi,

patakja bőszén árad, köpi ki magából a döglött
halakat, minden csupa szemét, alga, törmelék.

csak legyen kin atmosnia.

Gizi és a gyerekek pár hónapja vannak még
csak az otthonban, mikor Gizi munkába áll. életében
először dolgozik, konyhai kisegítő. szívesen folytat-
ja a szolgálatot, végül is, világéletében ezt tette.
esténként, mikor hazafele ballag a családi házak
között, figyel az ablakokat, számolja, hány mögött
ég fény, gyertya, villany. az életekről gondolkodik,
arról, ami mind lehetne, lehet, van is. a háta mögül,
most már egyre távolabb, még recseg az utolsó hév
hangosbemondója, vonat indul a kettős vágányon,
kérjük, vigyázzanak, dudálnak még a haza siető
sofőrök, csikorog a kerék. ember már alig, de a házaj-
tók nyitása még elhallatszik hozzá. mielőtt belépne,
mint minden alkalommal, amikor egyedül sétál
sötétben, megáll és elmosolyodik. a város zaja, mint
egy szimfónia. Gizi gyógyul.

*A novella megírásakor a szerző a 2024-es évi
Móricz Zsigmond irodalmi
alkotói ösztöndíjban részesült.*

Anyafüzér

Korán nyitott, reggeliben már felmosta a földet, jobb napokon kávé is főzött. A nagyhangú, víg kedélyű férfi kolléga szerette meghozni a kávé, majd felkérni valakit a nemes feladatra, hogy lefőzze. A vízköves, ritkán tisztított filteres kávéfőző sarvalta ki magából a cseppeket, a kávégőz belengte a vinylszagú termet. Ami készségesen főzte a kávé, mosta a földet, ringatta a gyermeket, fejtette ki a véleményét. Volt, aki szerint takarítónő volt, de magára dajkaként tekintett. Híd. A telep ismerője, rettenthetlen, szerepeiben gyakran összekuszálódott, minden nap más-tekintetű. Nő. Anya.

Ami története lassan bontakozott ki, értett ahhoz, hogy csak a beavatottnak meséljen, néha kendőzetlenül, néha félszavakban, tudta, mikor kell félrenézni és bólogatni, ha kényelmetlenné vált a beszélgetés. Ami története tele volt hurkokkal, belebogzódott a lelke, kiismerhetlenné vált, mint a telep azoknak, akik kintről jönnek. Terepszemlegyanús minden ártatlan(kodó) felmérés és szemlézés.

Takarító-dajkaként egyszerre főzte a borsót, dagasztotta a kalácsot, lépegetett és játszott az összes anyukával, aztán mikor kondult az órája, pattant, hogy elkészítse a fél 12-es uzsonnát. Bejárt a terembe Ami lánya is, Zsazsa, puha almaarcú lány, hozta, húzta, ölelte, eltolta a kisfiát. Dadogott, erősen dadogott, mint az anyukája. Néha a semmiből, tehetlenségében mérges lett és zavart, hiába kínozta, nem tudta elmondani, amit akart. Máskor nyugodt volt, viccelődő, panasolta ő is az urát, pedig szeretete, de hát sosem volt otthon, fiatal fiú volt, külföldön dolgozott. Zsazsa egyedül lakott, egyedül a nagymamájával, néha az anyósával, az anyjával megszakították a kapcsolatot. Egy volt a sok közül, tizennyolc éves, sem a teremben, sem a telepen nem lánya már az anyjának. Anyja volt hát ő saját magának, anyja a kisfiának. Almaarcú lányanyja almaarcú kisfiának. A füzér megbomlott, lazultak a szemek.

Ami új életet kezdett. A férje öt-hat évvel fiatalabb volt, szült neki négy gyermeket, a legkisebb alig nagyobb az unokájánál. De Aminak nemcsak ez a négy volt, régi életéből menekült, felnőttek már azok a gyerekek, Zsazsa és a testvérei. Amit eladták, fiatal volt még, férjhez adták egy kereskedőhöz, külföldön éltek sokáig. Ami hazaszökött, járt egyik házról a másikra, egyik kézből a másikba, mígnem a telepre került. Az új férje betegeskedett, sokat ivott, nap-

számban dolgozott. Néha csak betegeskedett, néha csak ivott, de akkor egészen kikelt magából. Amikor így, Ami szürkébben jött reggel, lekerültek ujjairól a gyűrűk, le a fújtatott arany fülbevaló. Csendes volt és visszahúzódó, hiába kérlelték, nem beszélt. Aki kiismerte, tudta, ismét *olyan* időszak ez. De arról az *olyanról* sosem beszéltek, nem beszélhettek, elfogadták az elfogadhatatlant, valós segítség nem volt, ha harcolt és szembeszállt, minden csak rosszabb lett. Legalább dolgozni eljárhatott, őt elengedték, egyike a keveseknek.

Ami szélvihar volt, ha vitázni kellett, ismerte a telepiek nyelvét, eszköz is volt, nemcsak híd, de neki ezt sosem mondták, dolgozó asszony, erős, kiállt a munkája mellett, közben pedig nőtt a púp a hátán, görnyedt és púposodott. Seperte be a sarokba a vállalhatatlan napokat, fáradt volt, félt vagy nem, már ki tudja. Azt mondták, minden azért van, mert meg akarja tartani az urát. Mint legutóbb, akkor is kényszerülést kellett végrehajtani rajta. Nem tudni, mikor volt a legutóbb, de Ami egyszer csak rosszul lett, napról-napra gyengélkedett, bővebb ruhákban járt. Sokáig tagadta, majd annyit mondott: Terhes vagyok. Ikrek.

Lassan, a terhessége trimesztereinek ritmusában kezdett töredezni, hullottak ki a darabok, közben pedig nőtt a púpja, nőtt a hasa. Ami bezárkózott, ellene fordultak, pletykálták. *Nagyanyának ismét gyermek. Biztos az urát akarja megtartani.* Idegenkedtek a telepiek az ikrektől, kevés volt belőlük odafenn. Ami büszke volt, majd zavart, nem nézett a szemekbe, ha valaki hozzá beszélt. Járása lelassult, hiába mondták orvosi terminussal, hiába románul, hiába magyarul, eldöntötte, hát maradnak. A babák maradnak. Mindvégig reménykedett, hogy összeérnek a fejlődésben, nőni fog a kisebb is, nem lesz baj. De baj mindig lesz és a gyűrű nem kerül vissza az ujra, nem a fújtatott nyaklánc sem.

Azon a nyáron melegebb volt a megszokottnál. A telepen minden fokozottan érződik, kavargott a por a fülledt időben, a szél és eső messziről elkerülte az ott lakókat. Ami a gyerekekkel sétált, a terem fele tartott, amikor összeesett. Másodjára is. Lazul a füzér. Ami nem tudja, de kiesőben az egyik szem.

A mentő nem a városi kórházba szállítja, ott koraszüléssel, ráadásul ikrek koraszülésével nem foglalkoznak, szirénázik fel egyenesen a legközelebb-

bi nagyobb román városba, ott megfelelő ellátásban részesülnek majd. Ami két gyereket szül, egyet az életnek, egyet a halálnak, Ami lánca megpattan, szemei szétgurulnak. Ami lenyúl érte, keresi a szét-hulló gyöngyszemeket, császármetszése a sejtjeiig hasít. Visszadől, egy szem híján ismét összefűzhető a lánca. Melitta Liliána. Dadogva adta az élő kislánynak a neveket, bár a kettőt terhessége szűk hat hónapjában külön-külön szánta.

Melitta Liliána, testvéred helyett is életre született, kicsi, kicsi tollpihe, apró vörösbegy apró tollpihéje, a neved a tied, de te nem vagy a neved.

Melitta Liliána inkubátorban marad még egy hónapot, nincs aranyóra, nincs anyai simogatás, Amit hazaküldik, naponta jár be a központba telefonálni, mert naponta telefonálhat, hogy megkérdezze, hogy van a kislánya.

Ami járása lassú marad, a lábát a földön vonszolja, visszamaradtak a bő ruhák is, pedig már nem terhes. Az arca fakó, napról napra csak fakul, hívástól hívásig él, a többi gyerek közben istápolja egymást. Amit ki istápolja?

A nap már fennebb jut az égen, fényes, de ereje alig, amikor Ami rémálmod lát. *Kutyákat szültem, szőrös kutyákat és féltem tőlük. Az egyik rám támadt.* Mondja, közben a halotti bizonyítványt

szorongatja, beteszi a táskájába, majd kiveszi, néha összekeveri a születésivel, mert a nevenincs kislánynak kettőt állítottak ki. Ami azóta a táskájában hordja mindkettőt, volt kislánya, még sincs, a telepen nem beszélhet erről, de titkon mindenki tudja. Mi lesz a holt gyermekekkel? Fekete kabátjukba mélyebbre süppednek az asszonyok. Lehull az év első hava.

Ami nyakán seszínű gyöngysor, nem arany, nem beadható, az övé, illeszkedik az arcához, ami azóta se nyerte vissza színét. Rosszat már nem álmodik, legalábbis nem beszél róla. A hallgatás asszonyai szemük ráncában, kezük hidegében, görnyedező, szatyor edzette hátukon viszik a fájdalmat, a ki sosem mondhatót.

Melitta Liliána apró tollú vörösbegy-fióka, pirossága az élet, pirossága a testvére, aki név nélkül született és név nélkül halt meg, aki beleivódott Melitta Liliána minden rezdülésébe. Melitta Liliána már három kiló hatszáz. Ami szorosan köti magára vörösbegyét, felneveli őt is, mint a testvéreit. A hiányzó gyöngyöt keresi még egy darabig, aztán inkább úgy fordítja nyakláncát, hogy hosszú haja eltakarja az úrt. Ünnepeken, ha kienged(i).

A novella megírásakor a szerző a 2024-es évi Móricz Zsigmond irodalmi alkotói ösztöndíjban részesült.

Balázs Imre József

Kék mozdulatlanság

Két létforma között ott lapul a létlaboratórium.
Kék létformák laknak ott, csendesek és mozdulatlanok.

Két másodperc között kihagy az idő,
ott lakik az öregség, a semmi, aztán minden újra fiatal.

Két értelem között felnyílik a csoda,
teste lesz, szuszog, lélegzik, aztán eltűnik.

Két üveglap között felvillan egy élet,
s végül mikroszkópba néző pupillákba zuhan.

BALÁZS IMRE
JÓZSEF (1976,
Székelyudvarhely).
Költő,
irodalomkritikus,
szerkesztő,
irodalomtörténész.
Legújabb kötete:
Éjszakák a zenben
(Prae Kiadó, 2022).

Felhők tükörképe

Keretet tettem az életemre,
s amikor szétnéztem benne jól,
ott volt minden, billegett a mérleg nyelve,
annak is arca lett, mit addig nem láttam sehol.

Keretet teszek a földre, lent a bolygó szuszog.
Süllyedni kezd négy összeácsolt fadarab.
Földtömböt hasít ki füves réteken a súlyod,
a tárgyakon az érintés emléke ott marad.

Levél s kavics közt a tekintet terem csak összefüggést,
minden, ami látvány, mintha visszanézne.
Ott a zuhanás egy fáról, ott az elrendezés,
s a föld felszíne felhők tükörképe.

Denise Dee Sweet Ojibwe

Tóhatás

Íme egy vers, amely remélhetőleg segít átvészelni ezeket a nehéz időket:

A reggel úgy kel fel, mint
Jézus az égen.
A jég fölött
hideg fényt vetve
az űr egy
távoli pontjáról,
aztán
hirtelen
megreped a tó jege,
így készül fel
a következő mennydörgésre.
A tél nem mond le rólunk.
Ő lázálmaink
folyosóin és alagútjaiban
bolyongó tengerbíró óriása,
a lányoma, szigetek
egy ónalapú holdon.
Üvöltése, Északi szelek.
Hangja, mely felemel,
és a számvetés felé vezet,
a mindennapi harcokon túlra,
a mindenen túlra, amit
gyarló életünk alatt elértünk. Azon
tűnődöm, hogy milyen
nyomot hagytam magam után.
És mi értelme a télnek?
Hogy segítsen felidézni
a tavasz hangját? Hogy érezzük
a hullámozó vért
a fagyott földben?
Vagy csak simán reménykedjünk?
Vagy elfordul tőlünk
a tél? Fagyottan hagy itt
utunkon, üres kézzel azon tépelődni
hová mehetnénk melegségért?
Sűrű hóviharok
jönnek, és felkészülünk
sorsunk kereszteződésben.
A mélykék csillagpaplan
nemsokára felmelegít minket,
és a szél megígérte,
nem mond le rólunk.
A rettegés fölé emelkedünk,
minden értelmetlen félelem fölé,

DENISE DEE
SWEET OJIBWE
költő, egyetemi tanár,
Wisconsin állam
babérkoszorús
költője. A maja
civilizáció kutatója.

és átkelünk az
előttünk
körüöttünk
bennünk
levő beltengeren.

GYUKICS GÁBOR fordítása

Csehy Zoltán

Visszanyert egyensúly

Csak nyugalmaddal hadakozhat immár.
Nincs, ahol frontot nyit az észszerűtlen.
Fékezett habzás. Ez a nap szlogenje.
Mossuk a szennyest.

Nincs közös kátyvasz, sunyi álszemérem.
Jobb, ha nem látod zavarát dühében,
érlelődjék bár telefűszerezve,
mint a darált hús.

Ezt a strófát vedd alapul, ha rendre
vágysz. Tüzes Lesbosz-szerelem szülötte.
Impozáns méret, fegyelem, bravúr s báj
formafasírtja.

CSEHY ZOLTÁN
(1973, Pozsony)
költő, műfordító,
irodalomtörténész.
Legutóbbi
kötete: *Fogli
d'album* (Kalligram,
2023).

13

A Schickstück kottájára. William Hibbard-émlékvers

Minden csak sorozat. Túl logikus talány.
Kóbor kapcsolatok vírusain fut át
kékes *Reihe*-tüzed, s benne a vágy elég.
Gyilkos hangszer a testiség.

Összhangzattanod oly fesztelen és vagány.
Konstans áramevés, vibrafon-élvezet!
Áldassék önimádó poligámiád!
Schönberg-ágy, nyoszolyánk te légy!

Láss dallamvonalat, s hallj szeriálisan!
Boldogság-adagod titka a *más*-tudás.
Minden mozdulatod kottapapírra vár,
és szörnyű logikád zenél.

Gyűrűként nyit a mű. Tágulatába hív,
és öklömnyi az űr, melybe a csönd szorul.
Fogsz és mégse, holott szűzelevenbe vájsz.
Mélyülj bár, a hiányt fogod.

Szép Visconti-fiúk!

Szép Visconti-fiúk! Hárman a bőrdikón!
Túlhergelt kamaszok, próbaidős macsók.
Lélekkel ki telít ennyi a matériát?
Új látványteológusok

jönnek, s más lesz a hittétel. A földi lét
mocskából aranyat nyerhet az égi zsák.
Meggurgálni a bűn testi varázslatát
látványos feladat marad.

Víg mámorba vesző furcsa modellkedés.
Pompás, antikosan megstilizált meleg.
Egymás tükreiben gyűl az ikermosoly:
másoljátok a másikat.

Három test, s ugyanaz. Ám a nüanszokat
jól észlelni, kevély s gyermeteg árnyalat
kúszik mindenüvé, és a fotós kacag:
hupsz, elröppen a kismadár!

Csatlós Lóránt

Interjú

CSATLÓS LÓRÁNT (1975, Csíkszereda) 1998-ban diplomázott a Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetemen, ugyanitt 2007-ben mesterizett rendező szakon. 1998 óta tagja a Nagyvárad Szigligeti Társulat tagja.

A férfi érezte, hogy torkában dobog a szíve. Tenyere izzadt, a kis dossziéban idegesen rendezgette a papírokat. A pincérlány kedvesen érdeklődött.

– Egy koffeinmenteset kérek – próbált határozott lenni, hangját lemélyítette. Legszívesebben egy kupica pálinkát kért volna, de az aktuális helyzet ezt sajnos nem engedte. Próbált megnyugodni, körülnézett, telefonjára pillantott. Idő van. Nem látott érkező személyt. Késik. Hát ez van. Késik, de legalább ő idejében itt van, ebből származhat némi erkölcsi tőke. Ekkor, teljesen váratlanul a háta mögül egy rendkívül kedves női hang csendült:

– Szia! Robert? A nő legalább olyan szép volt, mint a fényképeken. Robert ujjongott magában.

– Igen, én vagyok – válaszolt színlelt határozottsággal és mélyített hanggal. Cikázó gondolatok közt állt fel a köszönésre. „Nem nyújthatok neki kezet, az modortalanság, meg kell várnom, amíg ő nyújtja. Nem stúrolhatem meg rögtön itt a lelegején tetőtől talpig, bár rettentően csinos, de meg kell állnom, és a szemébe kell nézzek. A tekintetem pedig legyen kedves és határozott, semmiképp kanos.”

A nő kezet nyújtott.

– Melanie – mutatkozott be. A férfi titokban alaposan megtörölte izzadó tenyerét. Megfogta a felé nyújtott kezet. A kézfogás első benyomása – cikáztak tovább a gondolatai. – Nem lehet gyenge, döglött-

halszerű, de nem is szoríthatom szét egy nő finom kezét, mint egy satu.

A kézfogás végül remekül sikerült. A tekintet is megfelelően határozott lett. Első benyomás letudva. Mindketten leültek. A férfi ekkor riadtan vette észre, hogy telefonját képernyővel lefele tette az asztalra. Ez egy klasszikus redflag, azonnal korrigálni kell, de feltűnés nélkül. Szerencsére épp felbukkant a pincérlány és a nő az itallapot vizslatta. Ezt a pillanatot kihasználva a férfi feltűnés nélkül felfele fordította a telefont. Még épp időben. A nő rendelt és mélykék szeméit a férfire emelte.

– Feszültnek látszol – mondta fürkésző tekintettel.

A férfi nem volt erre a mondatra felkészülve, a válaszhoz megint végig kellett futtassa a lehetőségeket. Tagadhatná a megállapítás igazságtartalmát, de az a nő magabiztosságát látva átlátszó hazugságként hangzana. Fekete pont már az elején. Ha beismeri, mit mondjon, miért feszült? Pillanatok töredéke alatt szükség lesz egy ártatlan füllentésre, ami menti a helyzetet. Ha nem válaszol azonnal, akkor a szemmel látható idegesség mellé zavarodottság is keveredik, újabb fekete pont. Fejében villámlottak a gondolatok.

– Á, semmi, csak az imént beszéltem a főnökömmel, és jól felhúztam magam rajta.

A nő szinte alig láthatóan felhúzta a bal szemöldökét, mintha valami olyasmit akarna mondani, hogy „tudom én jól, hogy miért vagy ideges, de lépünk tovább.”

– Nahát, Robert – a nő kézbe vette az asztalon heverő aktacsomót, táskájából kis noteszt és tollat emelt ki, iktatószámot firkantott a dosszié borítójára –, lássuk, mit hoztál.

A férfi újra megtörölte izzadó tenyerét az asztal alatt.

– A fotók hitelesek. Bár lehet, egyik másik régebbi, de nincs látványos különbség a jelenlegi állapothoz képest. Jóképű és fotogén vagy. A jövőre nézve a bajuszt felejtse inkább el. A szakáll viszont szexi. Határozottan tetszik.

Jackpot! A férfi nagy levegőt vett. Szinte öntudatlanul végigsimította a szakállát. A nő tovább lapozta a dossziét.

– Hm... Az IT-szektorban dolgozol? Ez igen! Divatos és menő szakma. Jól keresel. Családfenntartásra alkalmas.

A férfi kihúzta magát, és végre kezdett ellazulni. Jól mennek a dolgok.

– Toyota? Egyterű. Nem túl drága, nem hivalkodó, de minőségi autó, fenntartható költségekkel. Remek választás. A lakásod is nagyon szép. Van alaprajz hozzá? Igen, már meg is találtam – a nő lapozott egyet a dossziében.

– Nem látom az orvosi látleleteket.

– Egy borítékban vannak, ott leghátul.

A nő kihúzta a borítékot a dossziéból, és kitéregette az asztalra az orvosi papírokat. Figyelmesen átfutotta mindegyiket.

– Belgyógyászat rendben, fül-orr-gégészlet ok, allergológia, bőrgyógyászat szuper, urológia is rendben, ez nagyon fontos. Öröm ilyen egészséges emberrel beszélgetni – a nő akkurátusan visszahelyezte a leleteket a borítékba. – Ezek szerint rendszeresen sportolsz, és nem cigizel.

– Nem cigizek, futni járok és van kondibérletem.

A nő elismerően bólintott, még lapozott egyet a dossziében, majd összecsukta.

– Itt úgy látom minden rendben van – néhány másodpercig jegyzetelt a kis noteszba, majd letette a kávéscsésze mellé.

– Beszéljessünk – folytatta. – Mi a hobbid?

A férfi fel volt készülve a kérdésre. Igazából semmilyen hobbjára nem volt, szabadidejét a neten és a tévé előtt töltötte. Ám tudta, hogy ez rossz válasz lenne. Ezért olyat kellett előadnia, ami nem egyértelmű kamu, de szépíti a teljes igazságot.

– Zenét hallgatok, filmeket nézek – tudta jól, hogy ezzel nem veszíthet pontokat. Úgy a zenehallgatás, mint a filmnézés lehet páros szórakozás.

A nő mosolygott és ismét szorgalmasan jegyzetelt a noteszba.

– Milyen zenéket szeretsz?

Erre nem lehet igazán jól felkészülni. Persze, a fejében volt pár zenekar, amiket női ismerősei rendszeresen hallgatnak. Nem mondhatja, hogy rajong a trash metal karcos hangzásáért. De az is fontos, hogy a válaszban szereplő előadó ne legyen egyértelműen csajos zenék képviselője. Legyen legalább egy már klasszikusnak számító zenekar, ami tekintélyt sugároz és elmélyíti a zenehallgatást. Ebben a kategóriában a Pink Floyd tökéletes választás. Az újak közül pedig olyant kell választani, ami megfelelően egyensúlyoz a pasis és csajos előadóművészet között, nem túl feminin, nem túl maszkulin. Semmiképp sem Ariana Grande.

– A régiak közül a Pink Floyd. A mostaniak közül talán Bad Bunny és néha Taylor Swift.

A válasz nem váltott ki sem pozitív, sem negatív reakciót. A nő bólintott és jegyzetelt a noteszébe.

– Filmek?

A férfi erre már sokkal jobban fel volt készülve. A hölgyek filmnézési szokásait elég rendszeresen tanulmányozta. A divatos streaming-szolgáltatók szinte tálcán kínálják a toplistákon a mainstream filmeket, és ezek közül csak ki kellett választania, amit látott, és azok közül pedig kidobni a gyengébb láncszemeteket.

– Hát a Joker, az nagyon bejött. De ha lazulni akarok, jöhet a Lord of the Rings vagy a Harry Potter.

A válasz egyértelműen tetszett a nőnek. Fejét oldalra billentve bólogatott egyetértően.

– Sorozatok?

Erre sem volt nehéz a válasz. Volt pár elvete-mült pihent sorozat, amit a férfi imádott, de azokat ilyen helyzetekben nem igazán ildomos emlegetni. Biztosra kell menni. Nem nehéz.

– Friends, GOT, a CSI is bejön. És ne röhögj ki, de vannak pillanataim, amikor a Sex and the City.

Igazából rühellte azt a sorozatot. Ez csak amolyan stratégiai „vallomás” volt. De bejött. A nő elismerően bólintott. Sőt, alig láthatóan az ajkába harapott, és firkantott valamit a noteszébe.

– De csak óvatosan azzal a sorozattal – válaszolta a nő. – Állítólag, ha egy pasi túl sokat nézi a Sex and the Cityt, előbb-utóbb megjön a menesze.

A férfi harsányan felnevetett.

– Humorérzék rendben – súgta csak úgy magának nő, és újabb firkantást eszközölt a noteszbe.

– Na de folytassuk – és egy pillanatig a telefonjára pillantott –, nincs sok időnk, ma még három másik férfival kell interjút készítenem. Mi tagadás, elég nagy a tolongás.

És teljes szerénységgel elfújta szeméből egy szemtelenkedő göndör hajtincset, a férfi tenyerét pedig megint törölni kellett az asztal alatt. A nő a kávéjába kortyolt, de a csésze füléről egy csepp kávé került a kisujjára. Már nyúlt is a táskája után, de a férfi már nyújtotta lovagiasan a saját papírsebkendőjét.

– Á! – mosolyodott el huncutul a nő. – Milyen figyelmes vagy! – a notesz újabb bejegyzéssel gazdagodott. – Más jellegű kérdés: tegyük fel, hogy mi ketten moziba megyünk. Én egy rendkívül kihívó mini ruhában vagyok. Hogyan reagálsz? A. Azonnal cseréld le, mindenki rád csorgatja majd a nyálát. B. Ó, milyen szép vagy, mindenki engem fog irigyelni, hogy ilyen dögös barátnőm van.

A férfi nem gondolkodott a válaszon. Nem szabad. A válasz előtti gondolkodás (bár igazából ajánlott mielőtt megszólal az ember) mégiscsak bizonytalanságot sugall. Az pedig fekete pont.

– B. Egyértelműen B. Ha dögös akarsz lenni, az én társaságomban is legyél dögös.

– És nem lennél féltékeny?

– Ha féltékeny is lennék, nem korlátoználak téged a nőiességed kiteljesedésében!

A nő elégedetten firkantott újabb bejegyzést a noteszben, és most már egészen pajkos tekintetet küldött a férfi felé.

– Barátok? Vannak?

A férfi mostanra már teljesen laza volt. Bele is futott a csapdába.

– Persze, hetente egy alkalommal találkozunk a törzshelyünkön, hogy egy kicsit kiengedjük a fáradt gőzt. Egy-két sör, egy kupica bármi.

– Ó! – hervadt le a nő arcáról hirtelen a mosoly. De egyéb nem is történt, ugyanis a nő egy szempillantás alatt eltűnt. Szó szerint eltűnt. A kiskanál, amivel imént még a maradék habot kaparta ki a kávéscsészéből, csilingelve esett a kövezetre. Eltűnt a notesz, mellőle a toll, és a csinos kis női táska is. Az immár üres kávéscsésze is gazdátlanul hevert az asztalon a dosszié mellett.

– A ...csába! – tört ki a srác indulatosan. – Pedig már majdnem sikerült!

A fiú haragudott magára. Ez azért egy elég buta hiba volt. Milyen csodálatosan szép volt ez a nő. És hagyta eltűnni. Ezt nehezen bocsájtja meg magának. Önmarcagolásából a pincérlány hangja térítette magához.

– Két kávé volt. Kézpénz vagy kártya?

Fényívás

Gagy Botond kiállítása a kolozsvári Biju galériában

A legenda szerint, mikoron Diogenész megpillantotta ahogy egy gyermek pusztán két tenyerét összetéve iszik a forrásból, eme közvetlen egyszerűség és természetes eszköztelenség láttán, azon nyomban elhajtotta ivócsészéjét, megszabadulván utolsó tárgyi tulajdonától is amihez még ragaszkodhat. Eleve már maga a teste is bőven elég eszköz, tulajdon s teher a maga számára. Valójában lényünk mélyén valami teljesen másra vágyunk, nem holmi birtokolható alkalmatosságokra. Valami megfoghatatlanra, ami nem idevalósi, ami nincs alávetve az anyagi világ kérlelhetetlen törvényeinek, ám sem nem elérhetetlen, túlon-túli. Olyasvalamire, aminek körülírogatva számtalan nevet adhatunk, közvetve érezgethetjük, ámde megtapasztalni csak önnön valónkban tudjuk, az érzékeink, érzéseink és elménken túli birodalomban. Belőlünk ered, és kisugározva hatványozottan tér vissza. Mindig is mély-magunkban rejtett. Ez Önvalónk, önazonosságunk, valódi Énünk, amibe egyesíteni, reintegrálni igyekszünk halandó fiktív énünket.

DABÓCZI GÉZA Kolozsváron született (1977) és él.
Festő, művészeti író.

A hermetikus tanok szerint egyetlen valóság van, és ez maga a tudat, a spirituális fény. Különböző formákat ölt éltünkben, s műveleteket hajt végre mibennünk. Feladatunk ennek a fénynek, tudatnak az előhívása és megvalósítása. Ez nem tanítható, elmagyarázhatatlan, fogalmakon túli, mégis valahogy meg kell valósítanunk magunkban. **Gagy Botond**, a maga festői nyelvezetével, ennek a műveletnek képi megidézésére vállalkozik.

Medúza utolsó csápjja 1,53 × 35 cm, olaj, vászon, 2024

Ignis mentis, 36 × 30 cm, olaj, vászon, 2024

A májá fátyla mögül kinyúló tenyérkelyhei eme visszacsatolás beavató aktusának az óhaja. Őseredő fényzomjunk alapjeleivé válnak. Egyszerre felajánlanak és kapnak, átadnak és elfogadnak. Eleven oltárok és kolduscészék. Talán az élet vizét, mennyei manná, vagy a mulandóság pergő homokját próbálják megtartani? Ebben az életben mindannyian egyszerre adakozó teremtők és koldusok vagyunk. Egy mágikus aktus gesztusait látjuk, egy szakrális ajándék felmutatását, egyben a Fény kérelmezését. Szubsztanciák és esszenciák átminősülése forrong e tenyerekben. Különös átváltozások áramlanak belőlük oda-vissza. Az anyagok halmazállapot változásai, közcserék, átömlésztések és a természet törvényeit felülíró transzmutációk játszódnak le. Homokból átlátszó szellemi fluidum, vízből agyvelőcsírák párája, kagylószikrából meg lidérces elmeparázslás. Ebből derülése után patyolat zsarátnok, a bölcselet élő kavicsa. Mi a csuda zajlik itt? Netán csak Énhajnali harmatgyűjtés a tudatmezőről?

Az alkímia szerint maga az ember egy vegyítő edény, melyben tapasztalási műveletek érlelődnek. Botond, mint hivatásos fényvegyész tanonc, lenolaj-alkímista, eme képeivel betekintést nyújt számunkra a káprázatok függönye mögötti misztériumokba. Oda, ahol áthágódnak a természet törvényei, és behatol a szellem tudatot átminősítő fénye, vagy ennek hiánya lép fel, a kísértő setétség.

Az egyik festményén a fényajándék egy parányi hírnök közvetítésén keresztül érkezik. Türekztömjén üzenete felszítja egy jány tövismadárdallamra hangolt parázskébelét. Egy másik hölgy azonban saját maga villanyozza be kiürült bordaféskét. Lélekröntgent végezve, szívébe markoló imájával tündevényeket űz ki egy kristályosodó koponyából. Az ártó fénykigyókat magába szippantja a megváltó ég.

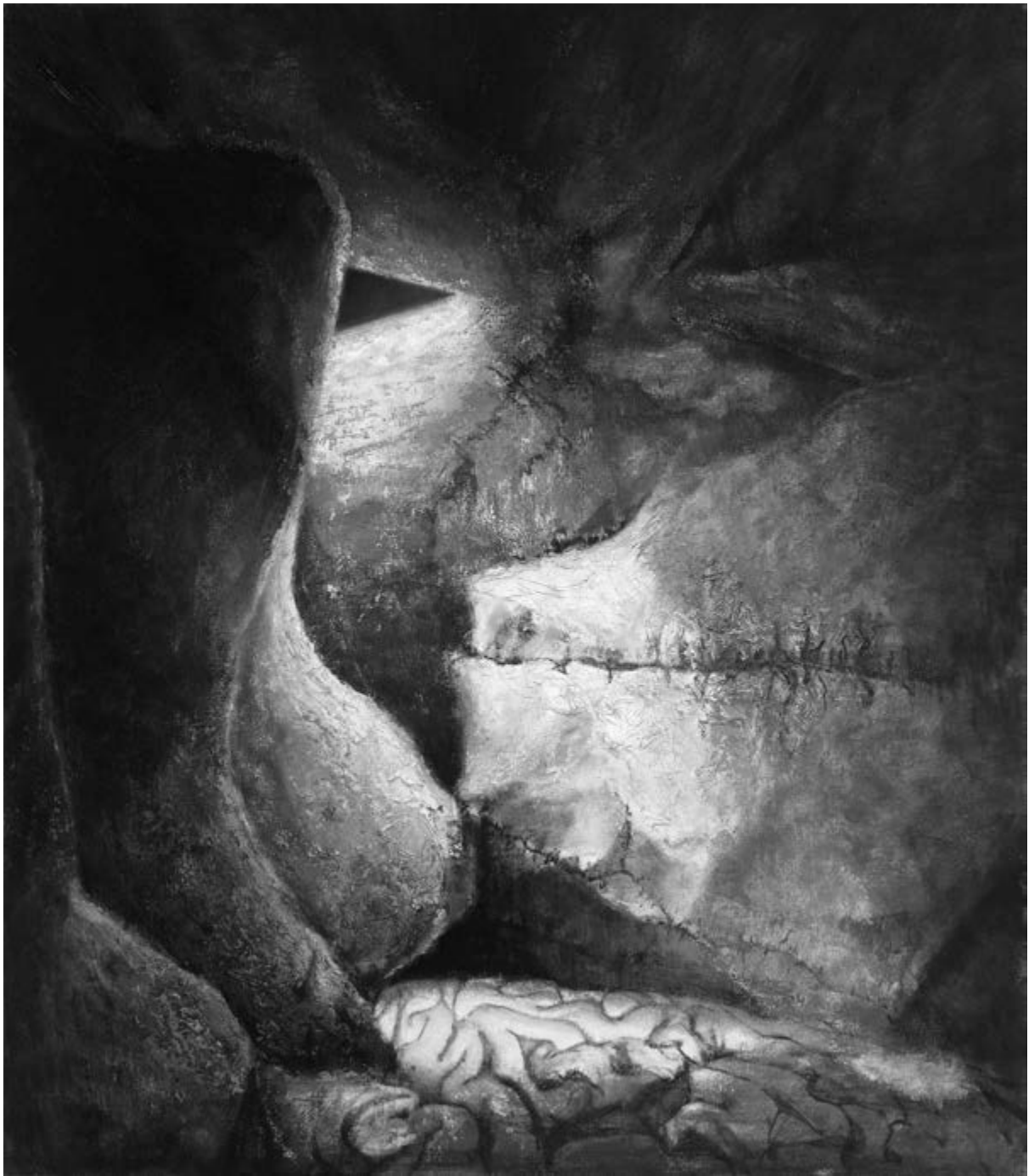
Ezek szerint az ember benső dimenzióján belül ama Fény két irányban áramolhat. Termékenyen

Favilla vitae, 36 × 30 cm, olaj, vászon, 2024

Áldozat a fénynek, 3 × 160 × 140 cm, olaj, vászon, 2024–25

A Sacrifice to Light 2, 140 × 160 cm, oil on linen, 2024–25

befogadva a zengő Igét, és néma fohással szívet adakozva. Napfény meg hiába cirógatja édenkertünket, ha lisztharmatálomba révült. Freskóba dermedten védtelenné vált. Elég egy repedés eszményeink s képzeteink falán, máris beslisszan rajta a sikamlós kételkedés, a színejátszó hidegvérű nihil. A kísértő gonosz, az önmagába tekeredő tagadás, mindvégig ott ólálkodott elmeültetvényünk falai mögött. A kígyó immár betört az Úr kertjébe, és bármikor levadászhatja az életvizet tartó szent kelyhet őriző madárkát.

Hogyan tudjuk legyőzni a bennünk fecseredő kígyót? A bűnbeesés önmagába kunkorodó nyálkás ösztöne egyenest lelkünkre szegezi küklpsz szemét. Nyitogatni kezdi hullóságunk, magunk elöl is rejtgetett fülkéit, azon sötét zugokat ahová befészkelheti magát, ahonnan lesből lecsaphat minden simogató szándékra. Delejes oculusával hullóvérűvé babonáz mindenkit, aki tekintetétől kísértésbe esik. Felébreszti a mélyen bennünk hunyó részvétlen ragadozót, és magával ránt csupasz cellájába. Az önmagába gabalyodott hullőegónk gordiuszi csomó-

Aqua vitae, 36 × 30 cm, olaj, vászon, 2024

ja ő, aki felett az igazság pallosa ítéland. Ugyanakkor meg is szelidíthetjük bátor, tudatos szembenézéssel, felébresztve a bennünk élő spirituális párját, a kundalinit is. Tőle minden kettős hélix csavarodás bőrét vedli és kőbálvánnyá mered a kietlenség kirakatában.

Triptichonján, a világ átminősítésére és önmagunk újjáteremtésére tett kísérletet láthatunk. A két

oldalsó figura felajánló gesztusával egy antik misztériumjátékot idéz meg. Egy természet és élet feletti csodát, a realitást meghaladó festői metonímiával, amiben az anyag állapotainak átminősülése lüktet. Kezükben a szerves anyagból szerves, majd abból valami fölöttes erővel bíró szellemi energia ragyogása bontakozik ki. Színe-váltó plazmatikus anyagon túliság. Bűvös átlényegülésnek lehetünk tanúi. Az emberben lezajló alkímiai átminősülések folyamatait, önnön valóját tovább teremtő jeleneteit látjuk. A női és a férfi princípium önbeteljesítésének kiáradását egyazon spirituális virradat érdekében. Hérakleitosz egyik töredékében (115.) azt állítja: „A léleknek logosza van, önmagát növelő.”

Botond hermetikus műveletet láttat. Kétféle fénynemzést, ami egyben teremtő átvalósulás, áldozati felajánlás és fensőbb adomány átvétele. Egy örök ifjú férfielv, egy mai kúrosz tenyerén, ígéző tekintete, hegesztő figyelme hatására a közönséges agyagból egy kitágult agyvelő éled. Ez az éberség óceánjában ragyogó plazma, maga a Logosz fénye is lehet. A jobb szárnyon egy koré, a szűzies nőiség alapelve, hatalmasra dagadt áttetsző szívét ajánlja fel, lánggra lobbantva az odaadottság éltüzét. A szív-fényforrás körül eleven szénne válik a lég is. A szeretet pörzse világol. A sűrű agyagból és az áttetsző kristályból eleven tüzeket képes csiholni az ember.

Medúza utolsó csápjja 2, 53 × 35 cm, olaj, vászon, 2024

A tövismadár álma, 110 × 100 cm, olaj, vászon, 2024

Valójában mi is az az erő aminek hatására világok alakulhatnak át? Micsoda hatalommal bírunk?! Mi kell hozzá? Elég egy érintés, spirituális hívás, hangoltság, éber figyelem, tudati jelenlét? Ezekkel létrendbeli változásra képes az ember. Erre hivatott. Az anyagi világot felemelni, átminősíteni, egyben önmagát is átlényegíteni. Az emberi szellem és a világ kölcsönösen átvarázsolják egymást. Az előzetesen megteremtett világvadon, az emberi szellem és lélek érintésére, addigi állapotából elragadtatik. Transzmutálódik és transzfiguráción megy át. Egyben transzfúzió, létátömlesztés is áramlik a két regnum között. Az ember a Teremtés folytatójává válik. Mindezt a festő a természet törvényeinek áthágásával próbálja színes lenolajba sűríteni. Az anyagok és a motívumok minőségugrásával jelzi. Állagainak áthelyezésével, transzpozíciójával, közegcseréjével, halmazállapot váltással, színeltolódással, és hőfok átáramoltatással, az őselemek átváltoztatásával. Homokból víz, vízből agyag, ebből plazma, sziklából víz, ebből tűz, gőzből kristály, amiből tűz, füstből plazma, stb. Ezekkel a festői műveletekkel átléptet egy nemlineáris dimenzióba. Megidézi a bennünk rejtekező sóvár csodavárását. Így át-valóság kibontó, révítő delejeség sugárizik képeiről.

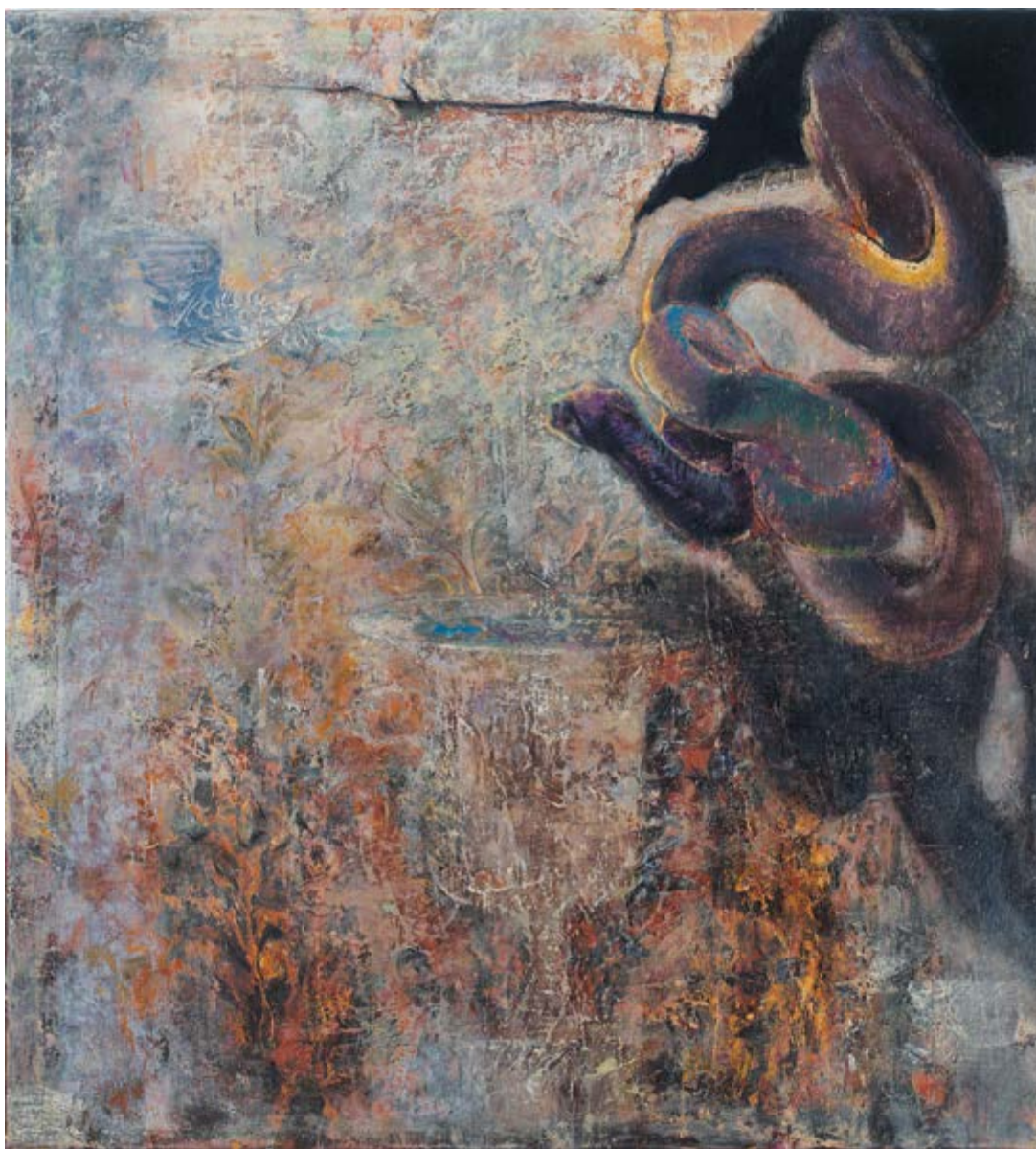
Ébredésre, világosságra vágyunk. A béke véghetetlen tengerére, amit csak elmebarlangunkon kívül, és csontkupolán túl lelhettünk fel.

Ennek remény villanása, a középső képen, a koponyaüreg üdvös trepanációján betűző ég transzcendens kékje. Halandó énünk csontverme mélyén bújt meg. Fakó neuronkocsonyába rejtőzött s remeg, amíg a betörő kristályos ég fénye meg nem simogatja. Egónk kavernája ez. Homályos, hideg, kietlen vacok. Minden meddő gondolatunk és vak indulatunk gőze kicsapódik, aszott kocsonyává sűrűsödve a kotorék alján. Ámde ez ritka kincs, mivel ez a rücskös trutumó, agytelevény, tudatragya. Ezt a mindennapi öntudatlan elmeterméket kell fényrel és szívmeleggel átminősíteni. Egy háromszögű fényszemen keresztül éteri világosság özönlik be a csontsziklák bugyraiba. Megeleveníti a meanderes ragyát, s az elmehumus nyálkás csillogással végre fényre ébred.

De mindezt eltávolodva szemléljük, bár képzeletesen a koponyaüreg belsejéből, mégis a festményen kívül állva, mint egy virtuális terrárium üvegfa

Purificatio, 110 × 100 cm, olaj, vászon, 2024

A repedés, 85 × 77 cm, olaj, vászon, 2024–25

mögül. Ki is valójában a szemlélő? Ki az, aki mindezt tudatosítva látja? Mi is akar lenni ez a szürkevelős vápa, s rajta kő fejhéj? A tudat csontbölcsője? Saját igazi Énünket keressük. Magát a keresőt keressük, meg a keresést a vélt forrásának a kivetítése által. Leereszkedvén önnön elménk grotta méhébe, agykérgünk hornyolt televénypárnáira, gondolataink ingoványos barázdái közt botorkálva, vermünk aljára érve, az egyedüli megváltó kijárat a szentháromszögű rés felettünk. Isteni szem, azúr üdvnyílás. Szabadulásunk elmekelepcénkből.

Az öntudatra ébredés ízzó képjelei ezek a vásznak. Hogyan érhetem el a nyíláson túli véghetetlent, ezt az újbóli, ezúttal szellemi fényre születést? Hogyan bontakoztathatom ki magamból ezt a Fényt? Teremtő erőmet kivetítve mint Igét és látomást, meg szívgyúj-

tással, a szeretet átminősítő útján, vallja Botond. A numinózum behatolására várva, átvarázsló önteremtéssel s magam elajándékozásával, fényarany minőségűvé válhatok. Van kiút képzeink csontbarlangjából, - alkímiai transzmutáció által. Kikecmeregni a Valóságba, a tudat álomtalan, kiterjedés nélküli kékített végtelenjébe. Ehhez előbb le kell ereszkednünk csontos agyhéjünk sziklaüregébe, az éberség fényszilánkját keresve, amit csak akkor pillanthatunk meg, ha levedlettük hullóénünk kápráztató egobőrét. Ezt kataklizmaszerű váltás, képzet, forma- és színfalvedlés kíséri. Egy háromszögű tudatsugár derús kékje.

DABÓCZI GÉZA

*A kiállítás 2025. március 30-ig látogatható.
Kurátor: Dabóczi Géza*

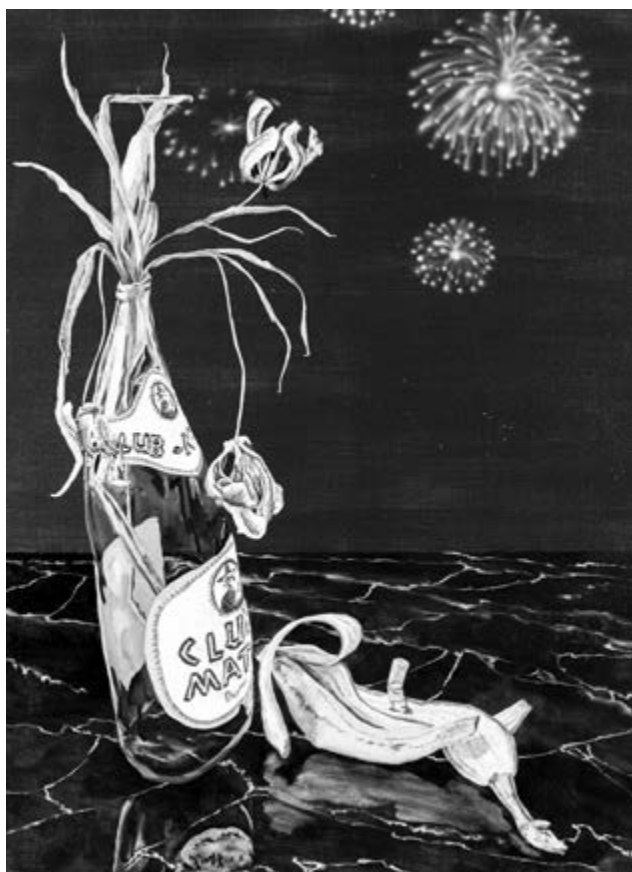
XIII. Piustól Don Diegói

The Still is Life – Bagi Attila kiállítása a MODEM Project Space galériájában

„Kicsoda Isten? Megkérdezték tőle, hogy kicsoda Isten? Isten egy szétnyíló vonal – válaszolt Boldog Juana, csak tizennégy éves volt, senki sem értette mit is akart mondani. Később a gyerekek kérdezték a haladokló Boldog Juanát, kérdésekkel bombázták: élők vagyunk vagy halottak? Fáradtak vagyunk vagy élet-erősek? Egészségesek vagyunk vagy betegek? Jók vagyunk vagy rosszak? Van még időnk vagy kifogytunk belőle? Fiatalok vagyunk vagy idősek? Tiszták vagyunk vagy mocskosak? Bolondok vagyunk vagy okosak? Igazak vagyunk vagy hamisak? Gazdagok vagyunk vagy szegények? Királyok vagyunk vagy szolgák? Jók vagyunk vagy gyönyörűek? Melegek vagyunk vagy hűvösek? Boldogok vagyunk vagy vakok? Csalódottak vagyunk vagy örvendezünk? Elvesztünk vagy ránk találtak? Férfiak vagyunk vagy asszonyok? Nem számít – válaszolta boldog Juana, a halálos ágyán fekvő

SÜLI-ZAKAR SZABOLCS a debreceni MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ művészeti vezetője, az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Média és Design Intézet egyetemi docense, képzőművész, a 2006 óta működő Debreceni Nemzetközi Művésztelep szakmai programjának szervezője. Kutatásalapú kurátori tevékenységet folytat.

24

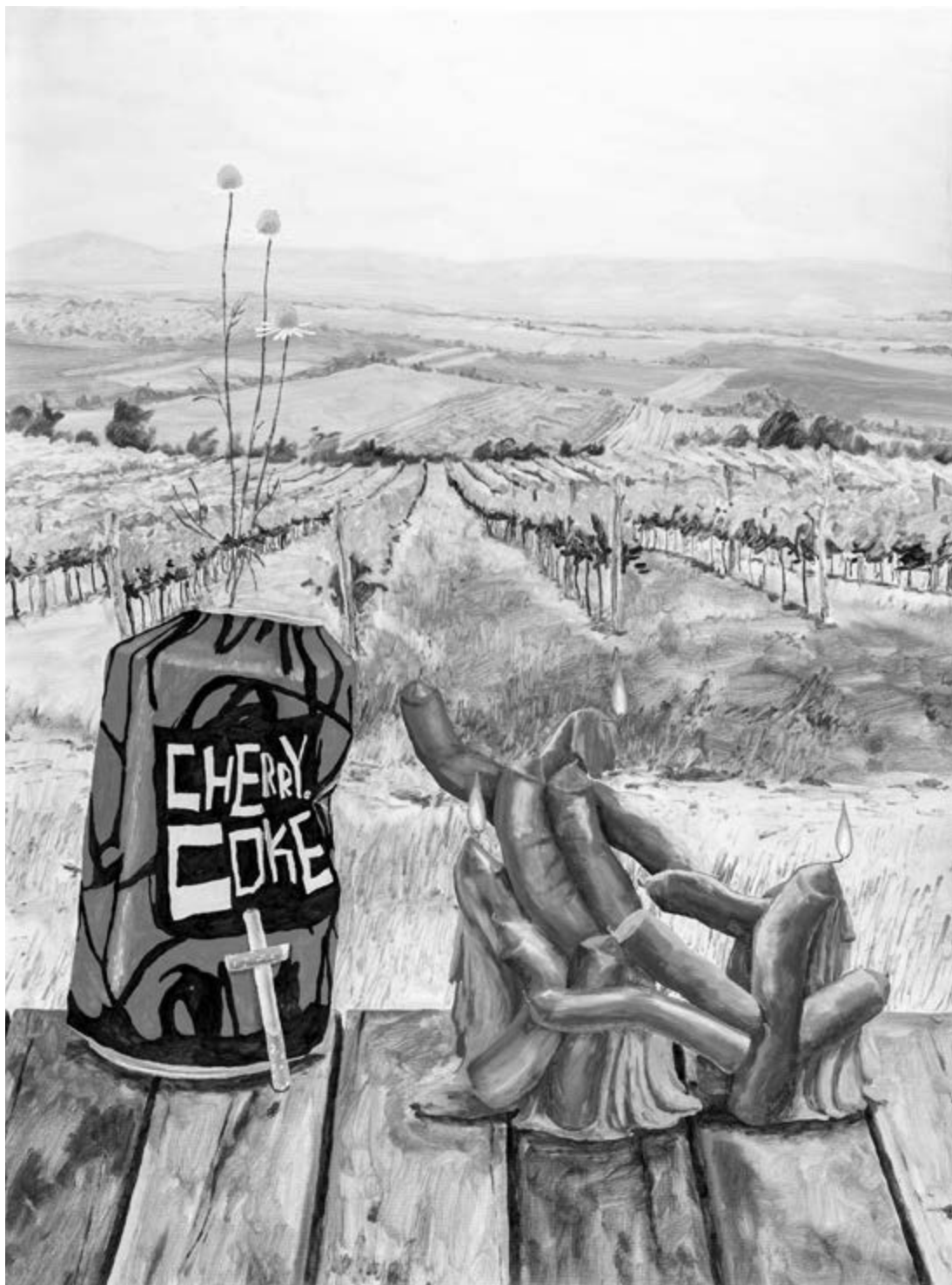
Blooming Forever, 2024, akril, vászon, 103 × 77 cm, fotó: Vigh Levente

mindössze tizennyolc évesen. Majd hozzátette, a halál küszöbén könnyekkel a szemében: Isten nem engedi, hogy láthassák, Isten nem kiabál, Isten nem suttog, Isten nem ír, Isten nem hallgat, Isten nem cseveg. Isten nem vigasztal minket. Akkor a gyerekek azt kérdezték, kicsoda Isten? Juana így felelt: Isten mosolyog. Csak ekkor, ekkor értette meg mindenki. És most, mindenkit arra kérek, mosolyogjon! Mosolyogjatok! Mosolyogjatok!”¹

1. bejegyzés

A Laokoón-szoborcsoportot 1506. január 14-én találták meg Róma egyik szőlőskertjében, a Szent Péter-bazilikához közeli Esquilinus-dombon, a Domus Aurea (Nero aranypalotája) romjai között. A felfedezés után II. Gyula pápa azonnal a Vatikánba rendelte. Michelangelo, valamint Giuliano da Sangallo is megvizsgálta az enyhén hiányos szobrot, azonban egyikük sem tartotta magát elég képzettnek (sic!) annak restaurálására. A Vatikáni Múzeum egyik első műalkotása lett, ahol ma is megtekinthető. Az *ifjú pápában* is több-

¹ Mondja XIII. Piusz / Lenny Belardo szerepében Jude Law, a Paolo Sorrentino rendezésében készült kultsorozatban, *Az ifjú pápában*, S01E10 47:25–53:25, 2016.

Lenny's Quiet Afternoon between Two Miracles, 2024, olaj, vászon, 103 × 77 cm, fotó: Vigh Levente

szőr előforduló szoborcsoport szimbolikus jelentéssel bír. A mitológiai történet szerint Laokoón papot és fiait kígyók ölik meg, mert figyelmeztetni próbálták a trójaiakat a veszélyre. Ez párhuzamba állítható Lenny Belardo (XIII. Piusz) belső küzdelmeivel: a hit és kétely harcával, a hatalommal járó magánnyal, valamint az elkerülhetetlen végzettel.

XIII. Piusz dohányzik, és nem is rejtí kiifejezetten véka alá. A cseresznyeízű-cukormentes diétás kóla fogyasztása, valamint a dohányzás (a kereszt formába tett cigaretta) *Az ifjú pápa* sorozatban XIII. Piusz (Lenny Belardo) karakterének egyik ikonikus védjegye, mely megannyi jelentéssel bír, így többek közt a hatalom erőterében kivívott szabadság, a magány és az emberi gyengeség szimbóluma is.

After the Eggs have Hatched at the Domain of Arnheim, 2024 olaj, akril, vászon, 103 × 77 cm, fotó: Vigh Levente

2. bejegyzés

René Magritte biztosan dohányzott: több fotón és festményen is látható cigarettázás közben. Sőt, a dohányzás megjelent művészetében is, például a híres *Ceci n'est pas une pipe* (Ez nem egy pipa) című festménye ironikus módon egy pipát ábrázol, amely a kép és a valóság közötti különbségre utal.

helyzetét a szikla és a sas közötti vizuális játék jeleníti meg, mely egy tipikus szürrealista megoldásnak tekinthető. A természet és az emberi elme kapcsolata, ahogy Poe történetében, itt is a természet művészi átalakítása révén jelenik meg. Így az *Arnheimi birtok* egy Poe által kitalált, esztétikai tökéletességet szimbolizáló világ, amely Magritte művészetében öltött vizuális formát.

Művei gyakran hozzák helyzetbe a tárgyak és azok jelentése közötti feszültséget. Az *Arnheimi birtok* Edgar Allan Poe és René Magritte művészetében is megjelenik. Edgar Allan Poe *Arnheimi birtoka* (1847) egy esszé, amelyben a tájképet mint a művészet témáját járja körül. Az elbeszélés főhőse egy rendkívül gazdag férfi, aki egy tökéletes, mesterséges paradicsomot hoz létre, amelyben a természet és a művészet teljes harmóniában áll egymással. Poe ebben az írásában az esztétikai perfekcionizmus és az emberi kreativitás határainak kérdéseit boncolgatja. René Magritte *Arnheimi birtok* címmel (1938) több festményt is készített, melyek mindegyikét Poe novellája inspirálta. Ezeken a képeken egy hatalmas, havas hegy formálódik egy sas fejének alakjává, amely a természet és az emberi képzelet összefonódását jelképezi. Az illúzió és a valóság határ-

Cristo is still Wondering about a Concrete Ping-pong Table above a Housing Estate, 2024, olaj, vászon, 103 × 77 cm, fotó: Vigh Levente

3. bejegyzés

Christo (bolgár származású alkotó, aki főként monumentális csomagolás-beavatkozásairól ismert) több fényképen is látható cigarettázás közben. A cigaretta nemcsak személyes szokás volt számára, hanem egyfajta karakterjegy is, amely jól illeszkedett a művész társasági életéhez és intenzív személyiségéhez. Nincs dokumentált bizonyíték arra, hogy

Christo személyesen találkozott volna René Magritte-tal. Azonban mindkettőjük művészetében megjelenik a valóság és az illúzió közötti határ elmosása, így érdekes párhuzamokat találhatunk az alkotásaik között. David Bourdon művészeti kritikus „leleplezés általi felfedezés”-ként jellemezte Christo csomagolásait.²

4. bejegyzés

A csomagolás Andy Warhol művészetében is központi szerepet játszott, de más értelemben, mint Christo munkáiban. Warhol a csomagolást elsősorban a fogyasztói kultúra, a marketing és a tömegtermelés szimbólumaként használta. Míg Christonál a csomagolás rejtélyként, átalakításként és térbeli művészeti aktusként jelenik meg, addig Warhol azt a konzumtársadalom tükrévé és a pop-art eszközeként alkalmazta, megmutatva, hogy a modern világban a csomagolás gyak-

ran fontosabb, mint maga a tartalom. Warhol és Christo bizonyíthatóan találkoztak, ismerték egymást. A két művész közvetlenül is kapcsolatba került az 1960-as és 1970-es évek művészeti világában, többek között Warhol *The Factory*jában is. Minden

² *Revelation through concealment* in. David Bourdon, *Christo*, Harry N. Abrams, New York, 1971.

bizonyl látta *A nagy zabálást* (*La Grande Bouffe*, 1973), a francia–olasz szatirikus drámát, amelyet Marco Ferreri rendezett. A film négy férfi (többek között a Marcello Mastroianni által megszemélyesített felsőosztálybeli)³ történetét meséli el, akik egy luxusvillában szó szerint halálra eszik magukat, miközben hedonista lakomákba és érzéki élvezetekbe merülnek. A film egészen nagy botrányt kavart erősen provokatív tartalma, de mára már kultuszfilmmé vált társadalomkritikája és radikális üzenete miatt. A filmben isznak, zabálnak, dohányoznak. S igen, Ferreri és Andy Warhol is dohányzott. Az olasz-francia hedonista kulináris élmények jelentős kontrasztban állnak a pop-artban felmutatott sorozatgyártott ételekkel. Ugyanakkor – állítása szerint – Warhol szerette a számára művészeti témaként is megjelenő konzerv-paradicsomlevest:

„Ettem a levest, ez volt az ebédem minden nap, ugyanazt a dolgot ettem minden nap, éveken keresztül. [...] Szeretem a Campbell levest. Sokat ettem belőle. Ezért festettem meg – mert imádtam.”⁴

5. bejegyzés

1985-ben a nápolyi Capodimonte Múzeumban rendezték meg a *Vesuvius by Andy Warhol* című kiállítást, amelyet Lucio Amelio kurált. Nem tudjuk, hogy Diego Maradona, aki 1984 és 1991 között az SSC Napoli csapatában futbalozott, látta-e a kiállítást. Pedig ez idő alatt a klub történetének legsikeresebb korszakát élte, és ő maga a város legendájává vált: vele a Nápoly kétszer megnyerte a Serie A-t (1986–87, 1989–90), az Olasz Kupát (1986–87), az UEFA-kupát (1988–89), valamint az Olasz Szuperkupát (1990). Maradona hétéves olaszországi tartózkodása alatt 258 mérkőzésen 115 gólt szerzett, istenként tisztelik a mai napig, miközben Don Diego

Noisy Lunch Break, 2024, olaj, vászon, 99 × 77 cm, fotó: Vigh Levente

³ Marcello Mastroianni ismert dohányos volt. Számos filmjében – például *Az édes élet* (*La Dolce Vita*, 1960) és *Nyolc és fél* (*8½*, 1963) – gyakran látható cigarettázás közben, ami hozzájárult az ikonikus, elegáns imidzséhez.

⁴ *The Philosophy of Andy Warhol (From A to B and Back Again)*, Harcourt Brace Jovanovich, United States, 1975.

Dio Benedica il Pomodoro, 2024, olaj, olajpasztell, vászon, 103 × 77 cm, fotó: Vigh Levente

sokat mosolygott. Folytatva a '70-es, '80-as évek argentin futballistáinak kérdéses hagyományát, Maradona közismerten dohányzott, különösen ismertek idősebbkori szivarozós megjelenései.

6. bejegyzés

Bagi Attila debreceni gyökerekkel rendelkezik, többek között ide járt művészeti középiskolába, dohányzik. Kovács Edward, aki a Debreceni Egyetem doktorandusza és a MODEM munkatársa, úgyszintén. Nem tudom, hogy voltak-e Nápolyban, látták-e az „isteni Diego” '86-os mindent eldöntő gólját, szeretik-e a paradicsomlevest. Bár személyesen nem találkozhattak velük, de mindketten ismerik Maradonát, Warholt, Christo-t, Magritte-ot, Poe-t és Jude Law-t, olvasták az *Arnheimi birtokot*. Kedvelik Az *ifjú pápa* kultsorozatot. Minden bizonynyal sokat mosolyogtak kiállításuk létrehozásakor.

Attilának biztosan ez az első önálló kiállítása a MODEM-ben. Edwardnak biztosan az első kurátori munkája. Gratulálok hozzá!

SÜLI-ZAKAR SZABOLCS

Elhangzott The Still is Life – Bagi Attila egyéni kiállításának (kurátor: Kovács Edward) megnyitójaként a MODEM Project Space galériájában, 2025. február 20-án. A kiállítás április 7-ig ingyenesen megtekinthető.

The Still is Life – Bagi Attila egyéni kiállítása, MODEM, enteriőr, fotó: Vigh Levente, MODEM, 2025. 02. 20.

Lakatos Fleisz Katalin

Történelmi hősök

Nemzeti sztereotípiák Krúdy Gyula két regényében

Ha egy magyar szerző életművében a nemzeti történelem témavilágát kutatjuk, a nemzet önszemléletén belül hagyományozódott szimbólumok, képek gazdag tárházával találkozunk. Ez áll Krúdy életművére is, amelyben a történelmi témavilág a kor iránti érzékenységgel fonódik össze. Ez a belülről élő történelemszemlélet különösen a feszültségekre, törésekre fókuszál. (Ennek ellentmondani látszik a „boldog békeidők” támaja, amelyben viszont a nosztalgikus hang a jelen tragikus megéléséből adódik.)

Esszémben a Krúdy-regényeknek arra a nemzeti önszemléletére figyelek, amely a '48-49-es forradalom és szabadságharc témájában, a magyar nemzeti jelképtár eseményeiben, kultikus személyiségeiben mutatja meg magát. Ez a szemlélet azért lehet jelentős, mert a regények nemzeti történelmet tükröző szubjektív látásmódja egy olyan olvasatot közvetít, amely – Krúdy jelentős irodalomtörténeti szerepét tekintve is – a magyarságnak saját nemzeti karakterét értelmező erő lehet. (Gondoljunk csak a befogadásban élő Krúdyt jellemző „magyar” minősítésekre, amelyek azt az előfeltevést is sejtetik, hogy mit jelent magyarnak lenni.)¹

A '48-as forradalom és szabadságharc egyszerre talált és kitalált témavilág Krúdynál. A magyar történelemnek egy olyan identitásadó jelenségéről van itt szó, amely Krúdy számára már csak családi gyökerei folytán is lényeges. A hagyományozódott '48-as témavilág azonban maga is olvasattá válva a hagyomány zárt-rögzített nézőpontjától eltérően szövegszerű mozgásban formálódik Krúdynál, ahol is a mitizáló, kultuszalkotó jelenségekben ott bujkál az ironia is. Ezért Krúdy '48-as víziója kapcsán nem elégedhetünk meg azzal, hogy a mitikus, vagy szűkebben a kultikus

LAKATOS-FLEISZ KATALIN tanár Nagyváradban született 1978-ban. Debrecenben és Finnországban doktorált, a BBTE szatmárnémeti tagozatán óraadó tanár. Tanulmányai, esszéi, kritikái jelennek meg hazai és magyarországi folyóiratokban.

jelenségeket² feltérképezzük, hiszen ez az esemény a magyar történelem talán leginkább kultikusra színezett jelensége. Krúdy is rengeteg kész elemet vesz át ebből a nemzeti jelképtárból. Krúdy kultikus konstrukcióit inkább adottnak kell vennünk annak megmutatkozásához, hogy a történelem mint olvasat hogyan válik maga is szöveggé. A '48-as témájú Krúdy-írásokat nem vezethetjük vissza valamiféle egységes, változatlan szerzői világlátásra, mivel az mindig az egyes szövegek saját szándékán belül formálódik.

1848 mint hanyatlás és illúzióvesztés

Krúdy '48-at felvillantó szövegiben a függetlenségi eszme a történelmi esemény utáni korokból látható. Egyfajta hanyatlást, illúzióvesztést tükröz ez a látásmód, mivel az azt követő időszak a szabadságharc kudarcát teherként hordozza. A reménytelen történelmi korokat kísérő passzivitás, álmodozó csodavárás légköréből a '48-as eszme csak nyomokként fedezhető fel az álom, az emlék vagy a vágy szövege-

¹ Lásd Kosztolányi szavait: „Krúdy Gyula (...) sohasem anekdotáz, hanem mesél (...) és magyarsága ősi, vérségi, a legjobb fajtából való szilaj és mégis európai magyarság.” Idézi KELEMEN Zoltán: *Történelmi emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben*. Argumentum, Budapest, 2005, 118.

² A '48-as események továbbá a XIX. század Krúdy-víziói kapcsán különbséget tehetünk mitikus és kultikus jelenségek között. A mitikus írásmód inkább időtlenné, az archetipusokban általánossá stilizálja a történelem jelenségeit. Míg a kultikust itt Dávidházi Péter nyomán magasztaló, dicsérő beszédmódként értem, amely alávetett, egy értéket elismerő pozícióból fakad. Lásd: DÁVIDHÁZI Péter: *„Isten másodszülette”* A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989.

iben. Mert az ötvenes évekből '48 valóban szöveggé, regénnyé válik - visszatérően nevezi vagy láttatja így Krúdy akár kultikusan, akár ironikusan.³ A szabadságharcra való emlékezés szöveggé válásának ironiája talán Gracza György '48-as füzetes regényei kapcsán a legtalálhatóbb.⁴ Ezen sorozatos írásokban a jelen úgy írja a múltat, hogy minduntalan beleszól az ál- vagy valós honvédek részéről, akik regényhősökként szeretnék magukat viszontlátni a szabadságharc történeteiben. A *Kossuth fia* című regényben a tragikum pátozása oltja bele a reménytelenül vallott eszméket, s a vágy elfojtásából eredezteti a szabadságharc „gyönyörű regényeit.”⁵ A hazáért való szenvedés nem eszköz, hanem életcél. Ebben a jelentéskörben már csak szenvedni lehet, cselekvő tettek nélkül.

Ebből a „visszafelé íródó” történelmi látásmódból hiányoznak az eszmei vezetők, ha mégis jelen vannak, alakító aktivitásuktól megfosztottan, a kultusz és a kegyeleti emlékezés közegeiben. A szabadságharc utáni megállt idő képze, (az ötvenes években) mint egy tehetetlen, romantikus andalgásba merült időszak, szépen látszik Görgey felesleg-létét kifejező írásában, amelyben az „áruló”-nak kikiáltott vezér önnön sorsát túlélte fantomként tengődik visegrádi birtokán.⁶ Vagy hasonlóan Krúdy Kálmán úribetyár alakjában, aki egy új szabadságharc kirobbantása helyett már csak annak regényességét tudja felkelteni.⁷ Az ironia forrása itt az a kettősség, amely a titokteljes légkör vonzó romantikájában egy passzív cselekvésre képtelen kort vázol fel úgy, hogy

egyidejűleg mindkét jelentést felvillantja. E kettős kor „vezérlelkének”, Krúdy Kálmánnak (a róla szóló szövegben) léte ugyanolyan rejtőzködő, fantomszerű, hanyatlást jelző, mint az egész időszak. A lényegét kifejező metaforák vágyalapúak, mivel az „éjféli kopogtatás”, „titok”, „remény”, „álruhás üzenethozó”, „láthatatlan vendég” sejtelmes, de erőtlenséget sugalló képeiben kapnak szót.

Ál-Petőfi – Kossuth fia

Mindkét regény a magyar szabadságeszményt elfojtó korokból villantja fel a '48-49-es események kultikusan rögzült nyomait, előbbi az ötvenes évek megtorló-legendaképző közegéből, utóbbi a Monarchia idejének, Kossuth Ferenc politikai fellépéséhez fűzött elvárásaiban. Mindkét regényben a nemzet egy fordulatszerű történelmi időszak tükrében mutatja meg magát. Innen a regények minduntalan a nemzetet kifejezni akaró, továbbá '48-ra vonatkozó zárt, kultikus hangneme, amely azonban elkülönül a regények „történéseitől”, és egymásra vonatkoztatva ironikusnak is hatnak. Az *Ál-Petőfi*ben a magyar XIX. század kultuszát megteremtő dikción belül kap ironikus hatást a regény eseményvilága: a szereplők vágyait betöltendő véget nem érő Petőfi-keresés, amely azonban csak kisszerű, szélhámos álköltőkkel szembeül. A *Kossuth fia*ban a magyarság és történelem pátozását megteremtő XIX. századi retorikájú nyelv ellenpontja annak a zűrzavaros kornak, ahol a politikai pártok, széthúzásai mellett még egy magyaroktól idegen hatalom, a Habsburg-uralkodó „vigyázó szemét” is állandóan magukon érzik.

A '48-as eszmék hiányával, meghiusulásával együtt az eszmei vezetők degradációja is együtt jár. Az *Ál-Petőfi*ben az „igazi Petőfi” keresése csak annak hiányát képes kidomborítani. A *Kossuth fia* úgy formálja kultikusan a két különböző kor vezérlelkének Kossuth Lajosnak és fiának alakját, hogy az apa-fiú leszármazásban a jellegzetesen XIX századi, emberfeletti, népek vezetője hóstípust egy dekadens, kissé spleen-es, rezignált hősformává stilizálja. Ez az elcsúszás már az öreg Kossuth alakjában megtörténik, hiszen az emigráció utolsó éveiben cselekvőképessége már csakis zarándokok fogadására korlátozódik. A szövegközpontúság mint hanyatlás, pótlék itt már az ő életében is jelen van, hiszen cselekvő tettek helyett a beszéd, az írás, tollbamondás eszközeit használja az önkifejezésre.

„– Meghaltam 1867-ban - mondta sokszor I. Ferenc József megkoronáztatása után.”⁸ A kossuthi

³ A Krúdy-szakirodalomban jelen levő irány miszerint a 1948-49-es program illuzórikusságából, és az abból való kiábrándulásból eredezteti a szabadságharc regényessé válását. Lásd Szauder József szavait: „Ő 1848-49 hőseinek – mindjárt a szabadságharc utáni helyzetekben – azokat a nagy gyarlóságait tapintja ki, melyek a szabadságharcos illúziók talaján nőttek fel a egyénben is, és később annyi volt szabadsághóst vittek méltatlan helyzetbe. (...) Íróink illúzióvesztése olyan fokú, hogy már-már legendát - gyönyörűt, de kevés alappal bírót – lát 1848-49-ben. SZAUDER József: *Tavaszi és őszi utazások*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1980, 73.

⁴ *Gracza György, a történetírás mártírja*. In: A XIX. század vizitkártyái. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1986, 256-260.

⁵ „De ez a reménytelenség édes volt, mint a vértanúság, magasztos, mint a szenvedés a hazáért, elzsongító, mint a honfibu. A „reménytelenül” vallott függetlenségi eszmék mellett a magyar ember megtalálhatta az életcélját: szenvedni a hazáért. (...) Soha annyi gyönyörű regény, mint a múlt század második felében a „szabadság hőseiről.” Még itt jártak közöttünk a hősök maradékai, az öreg honvédek, de már életükben szentté váltottak.” *Kossuth fia*, Magvető Kiadó, Budapest, 1976. 263.

⁶ *Görgey, a visegrádi remete*. In: i. m. 110-114.

⁷ *A Kandúr*. In: uo. 375-379.

⁸ I. m. 38.

eszmé folytatójának az őt kultusszal fogadó nép képzelete a főhős Ferencet képzele, mivel a fiúi leszármazás az őt ünneplő nép tudatában az eszmények vágyott egységét jelenti. Lénye viszont kissé idegenszerű európaiságában, szónoki kimértségében egyezkedő politikájában elcsúszást mutat az apai eszményektől. A *Kossuth fia* rövidebb változatában a nép hőszalkotó képzetét nem tudja kielégíteni a debreceni szónoklatakor: „Az öreg debreceni polgárok sehogy sem tudják az apafiús hasonlóságot felismerni az utódban ama lelketrázó magyar fantommal, aki a kocsmához közeleső Nagytemplomban a Habsburg-házat trónjavesztettnek nyilvánítja.”⁹

Mindkét regényben megjelenik a szabadságharc egy-egy döntő eseménye: A *Kossuth fiában* a győzelemmel kecsegtető kezdet, az *Ál-Petőfiben* a vesztes vég – de megidézetségükben mindenütt szövegszerűen. Utóbbi regényben a segesvári csatát egyik szereplő idézi meg. Lisznyai, az egykori költő-barát úgy akarja megérteni Petőfi utolsó napjának rejtélyét, ha pontos, minden részletre kiterjedő tudósítást kreál a csata lefolyásáról. Ám ez a jelenlét illúzióját keltő pontosság épp ezáltal árulja el képzeleti, vagyis hiányban fogant jellegét, hogy olyan patetikus dikciót használ, amely regényességbe torkollatja a megidézést. Ezért az elbeszélés igazi célját: Petőfi sorsát a végső ütközetben, a szöveg nem tudja beteljesíteni, a kérdés megválaszolatlan marad. A szabadságharcról szóló elbeszélésben csak a tényeket helyettesíteni akaró szöveg lepleződik le, nem a tény, amit az elbeszélés megcélöz.

A *Kossuth fiában* a '48-as pesti események 1904-es megünneplése mint egy újrajátszott forgatókönyv kap ironikus jelentést. Itt Kossuth Ferenc fáradt, beteg, kissé dekadens úriemberként viselkedik, mikor is az elé járuló nemzeti érzéstől fűtött résztvevők műsora felé nem mutat érdeklődést. Ez az ünneplés csakis az egykori márciushoz való hasonlóságban (zászlók, szavalatok, magyar ruha, Petőfi-képű szervező) tud csak tükröződni, de a szövegben épp a hasonlóság mentén való jelentés, a tükröző-funkció bizonytalanodik el. A tömeget hiába lelkesíti a spontánul kitörő Pilvaxba való zárandoklat, mintha új március készülődne, a tettvágyban kitörő nemzeti érzés célját nem találva, esztelen rongálásban talál kielégülést. A forradalom mint rongálás ironikus jelentése mellett annak szabadság jelentését is kikezdi a Kossuth-fiúnak amiatti aggodásában, hogy Ferenc József őt fogja felelőssé tenni a történelemért.

⁹ *Kossuth fia*. In: A tegnapok ködlovagjai. Eri Kiadó, Budapest, 2004. 74.

A magyarság szimbólumai

Az *Ál-Petőfi* és a *Kossuth fia* regények szemszögéből formálódó szabadságharc-eszmé, annak kulcsfigurái maguk is egy központibb, általánosabb metaforikának a részei. A szövegekben végigvonul ugyanis egy olyan nemzetkarakterológiai elképzelés, amely a magyarságot mint központi metaforát a magyar történelemben, hagyományban rögzült képek, események, személyek eszközeivel narrativizálja. Krúdy nemzetélményét a különböző nemzetkonstrukciók közé sorolva, ahhoz a fenomenológiai típusú nemzetfelfogáshoz lehetne közelíteni, amely a közös szimbolikus értelemvilágban teremti meg a nemzet valóságát.¹⁰ *Ál-Petőfi*ben e sajátos nemzeti elképzelés metaforikus képei irodalmi, történelmi vagy tájjellegű allúziókban bukkannak fel. Az előszóban Petőfi alakja a magyar történelem nagy rejtélyeivel (például a honfoglalás), vagy a jellegzetes magyar táj metaforáival írható le. Egység és távolság egyidejűségéről van itt szó: a kép totalitásban a jelölt alak távolságáról. „Természeti csoda volt ő is, mint a Kárpátok hegylánca vagy a Tisza folyása. Lélekmegállító, mint a csillagos égboltozat, amely a magyar Alföldre borul, és csodálkozásba ejtő, mint Magyarország, amelyet az ősmagyar vezér a hegyek csúcsáról először megpillantott.”(...) Valamely nemzeti babona, ősi mítoszainkból, pogány vallásunkból maradt csodatevés gondoskodott arról, hogy sohase tudjuk feltalálni őt, mikor azt hittük, hogy már a közelébe értünk, ahol a szívverése van, levegőt fogott kezünk, eltűnik kutató lelkünk elől, mint kürtszó az erdőn, mint lélek a halottból, amint Árpád királyaink eltűntek, hogy soha többé nem találkozhatunk velük.”¹¹ A regény előszava Petőfi alakját úgy alkotja meg, hogy rejtélyének távolságát a sajátosan magyar lényeg metaforáival mutatja meg. Ennek a szabad levegőjű regénynek visszatérő motívuma a dunántúli táj mint a XIX. századi magyarságélményének mitikus színhelye. A Dunántúl karakteres vidékei: Veszprém, a Balaton környéke, a Bakony magyar költők, (Kisfaludy, Ányos Pál) illetve a magyar betyárvilág szellemiségét, de akár elvont történelmi bánatot (Krúdy visszatérő képe) idéznek fel. A magyar mitológia a XIX. század irodalmi formáiban is megjelenik, a fenti költők akár kultikusan (mint Csokonai) vagy ironikusan (mint a Petőfi-epigonok idézeteiben). Utóbbi ironikus eljárásban még hangsúlyosabb a kimondás és a távolság feszültsége,

¹⁰ DEBRECZENI Attila: *Nemzet- és nacionalizmus diskurzusok*. In: Jankovics József, Nyerges Lajos (szerk.) *Hatalom és kultúra II. Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, Budapest, 2004, 1183-1193.*

¹¹ *Ál-Petőfi*. In: Aranyidő, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1978, 193.

hiszen ezek a versek nem megjelenítik, csak utalnak az eredetre, hasonlítanak hozzá. A „petőfiséget” nem az eredeti mű, csakis az ahhoz való hasonlóság tükrözheti.

A *Kossuth fia* című regényben a *ki és milyen a magyar* látens kérdése a nagy történelmi időkre emlékezve tehető fel, ahol is a történelem egyfajta magyar lényegiség kifejezője, hordozója. A „legtörténelmibb” személy apja után maga a Kossuth-fiú, akinek bemutatása egy öltözködésben, természetben, beszédben kifejezhető magyar lényegiség szempontjából történik, ahonnan a Kossuth-fiú épp a magyar lényeg hiányát domborítja ki. Kossuth Ferenc európaisága a magyarossághoz képest másnak, eltérőnek mutatkozik. A látszatban megmutatkozni nem tudó magyar lényegiséghez, s a személyében való hithez

csak a történelmi származása köti. Az „álruha” metafora ehhez a történelmi magyarságképhez húzó vágyat mondja ki: II. Rákóczi Ferenc borkereskedőként való utazásait.¹²

Ez a történelemben ágyazott magyarságtudat mindkét regényben olyan vezető figurákban összpontosul, akik más történelmi alakokkal való párhuzamukban nyerik jelentőségüket, így a már fent idézett, a korban eléggé megterhelt Rákóczi-Kossuth párhuzamban. Viszont ezt a visszatérő mitikus szemléletet is ironizálja Krúdy Kossuth Ferenchez fűzött elvárások megghiúsulásával. A Hunyadi János-Mátyás – Kossuth apa-fiú párhuzam¹³ az események nézőpontjából, a történelmet író vezér és a reális viszonyokkal megalkuvó politikus feszültségében válik érvénytelenné.

¹² „Sehol sem látjuk meg rajta magyar származását, nemzeti elhivatottságát, történelmi küldetését és a ritka magyar mitológiából való származását. Egy történelmi álom, aki álruhában járja a világot. Egy II. Rákóczi Ferenc, aki a maga korában gyékényes lengyel szekéren utazik, mint egy borkereskedő, aki a hegyaljai borait akarja eladni külföldön.” *Kossuth fia*, 1976. 6.

¹³ „Az ácsolt emelvényt ezer és ezer visszafojtott lélegzet veszi körül, amikor Kossuth Ferenc megszólal, és arról beszél, hogy revízió alá kell venni a 67-es kiegyezést. Bátor szó, de még bátrabb, amit a télszakállú Madarász József a népnek mond. Hunyadi János fiához hasonlítja Kossuth Ferencet, ahhoz a Hunyadi fiúhoz, akit Mátyás királynak választottak. Trónra kell emelni a Kossuth-fiút.” Uo.162.

Manapság kevesen vannak, akik egy életen át ugyanazon a településen, ugyanabban a szakmában élnek le, dolgozzák le az egész életüket. Milyen is az, amikor szakmát váltunk? Mi visz rá, hogy a régit lecseréljük valami újra? S ha település-, netalántán országcsere is jár a váltással, azt hogyan éljük meg?

(Nagy Emőke)

A változásnak sokféle oka lehet, a személyes okoktól (költözés, élethelyzet-változás), a szakmaiakig (kiegés, plafonizálódás, netán kudarc). Ebben a rövid írásban nem vállalkozom arra, hogy mind-egyikre kitérjek, már csak azért sem, mert tapasztalatom sincs mindegyikben, de néhány szempontot szeretnék felvetni.

Alapvetően néprajzosnak készültem, aztán az élet mégsem ezt hozta. 2006-ban egy személyes élethelyzet-változás miatt várost és országot váltottam, Nagyváradról Budapestre költöztem. A szakmai utat itt is lehetett volna folytatni, sőt, de az akkori feltételek között nem találtam meg az utamat. Az akkori helyzetben még kihalásos alapon lehetett bekerülni egy-egy szakmai műhelybe, múzeumi osztályra, kutatóintézetbe, és nekem nem volt időm kivárni azt, míg kiépülnek a szakmai kapcsolatok, amik ehhez hozzásegíthetnek. Egyszerűen azért nem, mert valamiből addig is élni kellett. Hagytam hát a szakmát, és elkezdtem valami egészen mást. Itt a váltás oka tehát tisztán pragmatikus volt, nem a szakmából lett elegem (nehéz is lett volna, 23 éves voltam), csupán nem láttam utat magam előtt.

Az elmúlt 18 évben a tudományos közeg helyett a céges világban dolgoztam, mint kompetenciafejlesztő tréner. Az indulásnál, a költözés után sokszor találtam szembe magam azzal a helyzettel, hogy míg a munkatársaimnak voltak személyes kapcsolataik, akiket adott esetben mozgósítani tudtak, én teljesen egyedül, szinte gyökértelenül álltam a nagy budapesti munkaerőpiacon. A költözéssel nemcsak a szakmámat veszítettem el, hanem a barátaimat, osztálytársaimat, szomszédjaimat, tanárait, közelebbi és távolabbi ismerőseimet, azokat a kapcsolatokat, melyeket a szociológiai szakirodalom Mark Granovetter nyomán laza kapcsolatoknak hív. Ezeknek a laza kapcsolatoknak a hiánya akkoriban komoly hátránynak tűnt nekem.

Hogy mi visz rá valakit, hogy szakmát váltson? Az én személyes történetemben a kényszer volt az ok, de ha kilépek a saját történetemből, akkor több okot is látok magam körül. Az én környezetemben a kiegészítés a vezető ok: megcsömörlött igazgató, aki asztalosnak áll; a szakmájában mindent elért értékesítési vezető, aki már a tudása továbbadását tekinti életcéljának. De ilyen lehet az élethelyzet-változás: sikeres, multiban dolgozó munkavállaló, aki a gyereknevelési szabadság alatt jön rá, hogy jobban érdekli a szappankészítés, kézművesség, mint a céges világ. De van olyan ismerősöm is, aki-

nek elavult a szakmája, beszűkült a piaca, ezért kénytelen váltani. És van, aki egyszerűen meguntta azt, amivel addig foglalkozott.

Aztán vannak azok, akik az úgynevezett életközépi válság kellős közepén jönnek rá, hogy már máshol vannak a hangsúlyok, nem azt az értéket teremtik nap, mint nap, amit szeretnének, egyszerűen elvesztik a hitüket abban, amit csinálnak.

Ezekben a váltásokban egyvalami biztosan közös: ismét a startvonalra kerülünk – és ez nem is olyan egyszerű. Ha a váltásig a szakmám elismert képviselője voltam, és kellően hosszú ideig dolgoztam benne, akkor megszoktam ezt az érzést. Kikérik a véleményemet, figyelnek a szavamra, magabiztosan mozgok a területemen. Ha ez egyik napról a másikra változik meg, és mától kezdő vagyok a választott új szakmámban, akkor az az identitásom-

Magyari Sára rovata Szakmai, munkahelyi újrakezdések

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a *Temesvári Rádióban* és a *Nyugati Jelenben*. Legutóbbi kötete: *Tandem* (Holnap Könyvek Kiadó, 2024).

NAGY EMŐKE 1983, Nagyvárad. Néprajz-magyar nyelv és irodalom szakot végzett a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen. Jelenleg Budapesten él, ahol kompetenciafejlesztő trénerként dolgozik.

ra is hat. Ez az, amit nehezebb megélni, feldolgozni: hogy újra próbálkozni kell, újra lesznek kisebb vagy nagyobb hibák, sokat kell újra tanulni, olvasni, gyakorolni. Ebben legalább annyi izgalom és kihívás van, mint amilyen félelmetesnek hathat első végiggondolásra. Pont ez az izgalom lehet a váltás egyik oka.

Nekem szerencsém van: trénerként dolgozom for-profit környezetben, és most, 18 évvel a néprajzos szakma elhagyása után visszatér az életembe a néprajz: nemrég szervezeti antropológiával kezdtem foglalkozni. Nem igazi váltás ez, de meg tudja adni ugyanazt az izgalmat, mint egy igazi újrakezdés.

Kétféle sikeres stratégiát látok magam körül a váltásra. Az egyik egy fokozatos átmenet, ahol rövidebb-hosszabb ideig egymás mellett él a két szakma. Az egyikben még, a másikban már benne van az ember. Kétségtelen, hogy ez egy nehéz időszak, összehangolni a két területet, időben, energiában, logisztikában, de működhet. A másik az éles váltás: máától nem foglalkozom a régi szakmámmal, minden erőmmel az újra koncentrálok. Ennek nyilván lehetnek egzisztenciális kihívásai, meg tudok-e élni az újból, vannak-e tartalékaim addig, míg elfogadható szintre kerülök benne (és amíg kiépítem a laza kapcsolatokat), csak magamról kell-e gondoskodnom, vagy egy család megélhetéséről. Kellő előrelátással és tervezéssel azonban ez is működőképes.

Váltani sohasem könnyű, de történjen ez saját akarattól vagy kényszerből, mindig lehetőséget jelent arra, hogy valami nagyszerűvel foglalkozzunk, újat tanuljunk –, hogy újra kitaláljuk magunkat és azt, hol van a helyünk a világban, és mi végre vagyunk benne.

(Magyari Sára)

Anno, azt tanultam, hogy a szakmai életünk során 4–5 évente váltani szükséges: akár munkahe-lyet, akár beosztást, akár profilt. Így hosszútávon elkerülhető a kiégés. A körülöttem lévők viszont általában arra vágytak, hogy egy ember – egy munkahely kb. nyugdíjas korig. Fiatalon nem tulajdonítottam túl nagy jelentőséget a tanultaknak, de aztán el kezdtem magamon is észrevenni és a korombéli-eken is, hogy biza-biza vágyunk másra, többre, más-fajta megmutatkozásra. Így lettem tanítóból magyar-tanár, közte egy kicsit újságíró napilapnál, irodalmi titkár a magyar színházban, személyiségfejlesztő tréner egy egyesületnél, végül pedig egyetemi okta-tó, kutató. Közben négy településen éltem és dolgoz-tam: Újszentés–Temesvár–Arad–Nagyvárad vona-lon.

A váltás legtöbbször szándékos volt, hiszen én akartam továbbtanulni, fejlődni és kipróbálni magam több doméniumban is. Talán csak két olyan helyzet volt, amit valódi kényszerszült. Az egyik, mikor megszűnt a magyar tagozat abban az általános iskolában, ahol dolgoztam, a másik, amikor elszegődtem irodalmi titkárnak, mivel egyetemista voltam, és mellette dolgoznom is kellett. Mindkét váltás rövid életű volt, nem találtam a helyem ezekben az intézményekben. Ekkor éreztem meg igazán, milyen az, mikor nem a vágyaimat követem. Félreértés ne essék, a munkámat becsülettel el tudtam végezni, de a lelkem nem volt szabad. A kreativitásomból, a lelkesedésemből nagyon visszavett a kényszerhelyzet. Ilyen háttérből indultam neki a nagyobbik váltásnak: nemcsak szintet léptem az oktatás terén – középiskolából felsőfokú intézmény-be, hanem várost is váltottam. Temesvárról Nagyváradra ingázom hetente, kéthetente, olyan 180 km-ert háztól házig.

A régi, az itthoni lecserélése kettős motivációjú volt: egyrészt úgy éreztem, nem vagyok a helyemen, nem becsülnék meg, nem bontakoztathatom ki a tudásom úgy, ahogyan én szeretném, és folyamatosan szerintem igazságtalan konfliktushelyzetekbe kerültem. Másrészt valahogyan azt éreztem, képes vagyok többre is, másra is. S ekkor jött a lehetőség, hogy Váradra menjek a Partiumi Keresztény Egyetemre. Nehéz szívvel váltam meg Temesvártól, nekem ez az otthonom, ennek a városnak a lüktetése van bennem. A terek, az utcák, a kicsi folyó partja otthonosak számomra, a város nyüzsgése erőt ad. Várad sem volt teljesen idegen számomra, hiszen ott végeztem a tanítóképzőt, édesapám odavalósi volt, de más jellegű a város: nem érzem a nyüzsgését, a lüktetését.

Néha fáj a váltás, néha fáraszt. Hiszen sokat vagyok úton, autót vezetek, pakolok, cipelek – mindig van csomagom. Néha elmélázom azon, milyen lehetett volna az életem, ha többségi vagyok: helyben végzem az iskoláimat, az egyetemet, itt dolgozhatnék ebben a városban, de mivel én kisebbséginek születtem, mást dobott az élet, vagy legalábbis más keretekben kellett kibontakoznom, ha már szórványbeli magyar nyelvész lettem. Mert mondjuk lehettem volna informatikus is, és akkor elég lett volna jól beszélni angolul, és helyben élhetnék, dolgozhatnék. Vagy lehettem volna építész, és akkor még gazdagabb is lehetnék. Vagy mondjuk ügyvéd: ehhez pedig éppen elég lett volna a román nyelvtudásom. De máshoz volt affinitásom. A nyelven keresztüli megmutatkozások, az értékrendek egymásnak feszülése, az ember működése, a viselkedésmintázatok és ezzel együtt a tanítás sokkal jobban vonzott,

rádásul mindez az anyanyelvemen keresztül. Ezekkel a vágyakkal, érdeklődési körrel és ambícióval rendelkezve nem lehetett volna itthon maradni. S az igazság az, hogy hálás vagyok a sorsnak, hogy mégis van lehetőségem avval foglalkozni, ami számomra fontos. És hálás vagyok a tanultaknak is: mert korán megtanultam, hogy a komfortzónából ki kell lépni, hogy a kényelmességet és a félelmeinket le kell vetkőzni, azaz önmagunkat kell legyőznünk, ha teljesebb, boldogabb életet szeretnénk. Mert a szakmai életünk, a hivatásunk a boldogságunk és boldogulásunk egyik nagyon fontos pillére.

Hazudnék, ha azt írnám, hogy könnyű ez az életforma, hogy nem fáradok el egyre jobban, hiszen

az embernek teste is van, kora is – és vannak az útviszonyok. De van energiacirkuláció is: az adok és kapok egyensúlya. Váradon, a PKE-n, a hivatásomtól kapom meg azt, ami az értelmes élethez számomra szükséges. A kutatásaim által tudok sokaknak a segítségére lenni, néha csak megmutatni a valóság egy-egy szeletét több vagy legalábbis más szempontból. A hallgatókkal való munka során érzem azt, hogy több szálon kapcsolódom az élethez, az ő fiatal nézőpontjukon keresztül látom a világ változását és az emberi természet változatlanágát. Az utazásaim révén tapasztalom a különböző értékrendek megmutatkozását, ilyenkor élem meg a változékonyságban lakó állandóságomat. Az enyémet személyesen, de a környezetemét is – a maga nagyságában.

ONLINE IS ELÉRHETŐ AZ EMLÉKKÖNYV

Kilencven éve jelent meg a Holnap Könyvek Kiadó jóvoltából az immár online formában is elérhető 750 oldalas **Emlékkönyv**, mely a Ki kicsoda Bihar megyében és Nagyváradon? címet is viselhetné.

A Fehér Dezső szerkesztette fontos történelmi és helytörténeti forrásmű mintegy 800 korabeli személyiség életrajzát is kínálja, Kormányos László történész Város a béke árnyékában című, 2015-ös keltezésű előszavával.

A mű online változata ingyenesen elérhető a holnap.ro oldal *Szabadjolc* rovatában.

Ahogy az előző években is, a *Ketten egy páston* rovat az irodalom- és kultúrtörténeti érdekességek, évfordulók vagy kortárs irodalmi-művészeti események kapcsán kíván felfedni izgalmas háttérösszefüggéseket, megvilágítani kevésbé ismert vagy elfeledett aspektusokat. BOKA LÁSZLÓ irodalomtörténész a rovat 5. évadában FILEP TAMÁS GUSZTÁV Lőrincz Csaba-díjas eszmetörténészt, a HUNREN TK Kisebbségkutató Intézet munkatársát kérte föl társ gondolkodónak, „társvívónak”.

80 ÉVE HUNYT EL LIGETI ERNŐ

Hanyatlástörténet három kor határán?

80 évvel ezelőtt, Budapest ostromakor számos magyar író lelte halálát: volt, aki meggyilkoltak, volt, aki bombatámadás áldozata lett, mások a háborús nyomor áldozatai lettek. Hogy csak a Nagyváradhoz is sok szállal kötődő életutakra utaljak, a pályájuk egy meghatározó részét valamikor ott töltők közül említsek párat: P. Gulácsy Irén, Szabó Dezső és Ligeti Ernő. Három, meglehetősen különböző életút s három szintúgy eltérő halál, ha egyetlen helyszínen, s alig pár nap különbséggel hunytak is el, mindannyian 1945. január első napjaiban. A kimenekítetlen, tehát a teljes civil lakosságával az ostromban rekedt főváros mai ésszel felfoghatatlan szenvedéshulláma ekkor már tetőpontra hágott. Gulácsy esetében a Vitéz utcai bérházat érte bombatalálat, amit ő sem élhetett túl (január 2.), Szabó eleve betegen feküdt, a légiriadók miatti pinceélet nélkülözéseitől végképp tönkrement szervezettel nem jutott kórházi ellátáshoz, s így halt meg (január 5.). (A borzalmak

közt egy időre temetés sem jutott neki, a koporsót helyettesítendő egy szekrénybe helyezték holttestét, amit később a Rákóczi térre vittek s ráírták: „Az *első-dort falu* írója”). Ligetit viszont barbár bíraskodó önjelöltek, nyilasok végezték ki, miután egy, a svájci követség védelme alatt álló (elméletben tehát védett) házból kirángatták családjával együtt a nyílt utcára, majd az Andrássy út 60. szám alatt történt kifosztásuk és megkínzásuk után a mai Liszt Ferenc térre vitték, ahol tömegsírban végezte (január 10.). Mindez alig nyolc nappal azelőtt, hogy a főváros pesti oldalán véget értek a harcok...

Nagyváradot nem véletlenül hoztam szóba. Ligeti még az első világháború előtti években, a boldog békeidőkben Kolozsvárról kérte át magát a Körös-parti redakciókba, amikor még olyan vonzó volt a város intellektuális élete, amilyennek Adyától s majd a holnapos társaktól ismerhetjük. Az új évszázad első évtizedében teljesedett ki a Monarchia gazdasági-kulturális ereje, ami Budapest mellett az egykori szabad királyi nagyvárosokban is érezhető és látványos fejlődést hozott. A „vér városa”, „ez a nyugtalan, zsidós, intelligens” város ekkor nem csak Adyra tett mély benyomást, az 1891-es születésű Ligeti világlátását is nagyban befolyásolta. A város energikus, mégis dekadensen édesbús hangulata, ősi értékei és tudós főpapsága, szabadkőműves páholyai és a fin de siècle izgalmas társadalmi harcai, rangos

FILEP TAMÁS GUSZTÁV (1961, Budapest) kisebbségkutató és művelődéstörténész, a (cseh) szlovákiai magyar irodalom-, sajtó-, valamint eszmetörténet kutatója. 2014-től az MTA TK Kisebbségkutató Intézetben dolgozik.

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

sajtója mellett eleven ösztönzési törekvései, az irodalom és a képzőművészet, a zene és színház, a szanok és a kabarék világa vonzotta. Itt kötött barátságot Emóddal, Dutkával, Miklós Jutkával s oly sokakkal. A Holnap Társaság hatására és az ismert antológiájuk mintájára már részt vett – kezdő költőként – az 1909-es kolozsvári fiatalok által létrehozott *Közös úton* című antológiában, többek között Németh Andorral, Berde Máriával és Harsányi Zsolttal, ők is „irodalmi együttesbe verődtek”, heten, akárcsak a példaadó nagyváradi hetesfogat, de mint későbbi visszaemlékezésében ¹, 1944-ben ő maga vallotta: „mi volt ez a hang újszerűségében, atmoszférikus kihatásaiban a holnaposok mozgalmihoz képest?” Nem is csak a résztvevők személye, költői kvalitásai okán, hanem azért is, mert ekkoriban Nagyvárad

„közélete maga is együtt rezgett a megújulni akaró irodalmi és szellemi élet tektonikus rezgéseivel, melegágya volt az újnak és szívügyének tekintette, hogy pennaforogatói kitörjenek a provincializmus szűk börtönéből. Egyszóval: Várad haladó kultúr város volt, Kolozsvár pedig a maradi gondolkodás fellegrára”.

E sorok fényében nem csoda, hogy Ligeti 1911-ben a *Nagyváradi Naplónál* kezdte meg újságírói pályáját, ahová „a legszolgálatkészebb famulus és a legkitartóbb cimborá”, Emőd segítette. Itt, Fehér Dezső lapjánál tanulta a mesterség csínját-bínját, de közben továbbra is próbálkozott versírással is. 1913-as kötete (*Magányosan ezer tavasz közt*) az igényes Sonnenfeld nyomdából került ki Balogh István borítójával, e versek groteszk játékára, ironikus hangvételére, lírájának eleven színeire Tóth Árpád és Ady is felfigyelt, igaz, előbbi azt is megjegyezte, hogy Ligeti „kitűnő és egészen gyöngye sorokat egyaránt lázas buzgósággal halmoz”. Az első világégésben ő is a frontra került, majdnem végig katonaként szolgált, az orosz fronton megsérült, csak 1918 közepén került haza² – egy alapjaiban megváltozott világba.

Az impériumváltás után kettős kisebbségként, gyakran hontalannak bélyegezve, aztán a progresszív transzilvanizmus egyik szószólójaként, az új

¹ Ligeti Ernő: Emőd Tamás. *Ararát. Magyar Zsidó Évkönyv 1944 évre*, Bp., Országos Izraelita Leányárvaház, 1944., 55–65.

² Lásd erről részletesen Filep Tamás Gusztáv monográfiájának megfelelő fejezetét: *Ligeti Ernő. Egy urbánus transzilvanista*. Bp., MMA Kiadó, 2019. A szerző a 201-206. oldalakon újraközli Izsáky Margitnak Ligeti fiával, Károllyal készült 1945-ös interjút is, amiben a kivégzésüket is elmondja.

erdélyi szellem szócsöveként dolgozott. Előbb a *Kolozsvári Hírlap* munkatársa, majd a *Keleti Újság* s annak kéthetente megjelenő irodalmi folyóirata, a *Napkelet* szerkesztője, aki 1924-ben részt vesz az Erdélyi Szépművés Céh megalapításában, de ott találjuk a kezdetektől, tehát 1926-tól a Helikon szabad írócsoportosulás tagjai közt is. Lírikus korszakán túljutva, értékes publicisztikája mellett a rövidprózában, novelláiban lett igazán első rangú. Főképp az erdélyi kisváros hangulatait örökítette meg egyedi módon, sajátos, ligetis ábrázolástechnikákkal. „Ötvös, miniaturista, de annak: európai” – írta ezekről találóan Tabéry, s ez akkor is fontos, ha legteljesebb megnyilatkozásai később a regények lesznek, illetve a mindmáig talán legismertebb elemző, vizsszatekintő, dokumentarista műve, az 1941-es *Súly alatt a pálma*, a két világháború közötti erdélyi magyar kisebbség nélkülözhetetlen és gyakran hivatkozott közélet- és irodalomtörténeti forrása. Föl a bakra (1925) című regénye az első közt jelent meg a Céh kiadásában, ez önmaga is kolozsvári tragédiát, a főhatalomváltás körüli valóságot és társadalmi feszültségeket örökítette meg, A kék barlang (1927) szerzőjeként pedig egy sikertelen házasság szatirikus helyzeteit rajzolta meg hitelesen. A Noé galambja (1943) című történelmi esszéregényt Bethlen Miklós bukását, a 17. században a nagyhatalmak

közt túlélni próbáló Erdélyi Fejedelemség kiegyezési lehetőségeit kereső államférfiú tragikus sorsát idézte fel.

A harmincas évek derekától saját lapjában, a *Független Újság* hasábjain igazi világpolgárként szólott hozzá a Romániához csatolt erdélyi magyarság életének legfőbb eseményeihez és mozgalmaihoz. A lap, nevéhez mérten valóban független kívánt maradni, minden ideológiai oldalra és irodalmi irányzatra odafigyelt. Ligeti 1934-től, lapja megindításától fogva távolabb került a Szépművés Céh kiadói politikájától (ne feledjük, mások, így Berde Mária vagy Olosz Lajos is ekkoriban, 1933 után döntöttek az Erdélyi Magyar Írói Rend megalakításáról), ám transzilván eszméit, elköteleződését híven őrizte. Amikor az új generáció 1937-ben éppen őrá is hivatkozva (mint aki Erdélyben mindig is az európai szellemet képviselte) bontakoztatott ki vitát a transzilvanizmus akkori állásáról, mondván, az megfutotta pályáját, sajnos sikertelen, mert a társnemzetek közt hatástalan, s ezen évekre már a magyar értelmiség körében is jelszóvá, önvédelmi mítosszá degradálódott, Ligeti így replikázott:

„Nem a főhatalomváltozás utáni erdélyi »transzilvánisták« fedezték fel, hogy az erdélyi táj maga földrajzi milyenségével igen is befolyással volt az erdélyi szellem kialakulására. Kemény Zsigmond Erdély közéleté c. klasszikus értekezésében írja [...], hogy Erdély az új eszmék irányában az államtömbök között mindig a szélső baloldalt foglalta el,³ míg Erdély történetírójának, Kőváry Lászlónak könyvében nem egy helyen tétetett említés arról, hogy amíg Magyarországon a birtokviszonyok az elhelyezési terület, alföldi jellegénél fogva a nagybirtok kialakulásának kedveztek, Erdélyben, a hegyek között a földrajzi terület megszagatottsága következtében a kis birtokok alakultak ki, kitenyészve a törpe birtokok különleges lelki, szociális és gazdasági berendezkedését. A mi legkiválóbbjaink, Tamási Áron, Nyíró József, Kós Károly írásai létre sem jöhettek csak a belső Erdély balladákkal teli, magaslati titokzatos hegyekkel és forrásokkal teli világában. És nekünk nem a háború utáni Erdély-szakértőhöz, Makkai Sándorhoz, Kós Károlyhoz kell elméleti igazságokért visszamenni, hiszen Erdély földrajzi sajátosságaira már Petelei István is eléggé figyelmeztetett bennünket a főhatalomváltozás előtti békeévekben. Erdély földrajzi helyzete több szabadságra, több

³ E minősítés nem ideológiai baloldalt jelent, hanem egy határozott magyar önállóságpártiságot. A dualizmus korától létező politikai bal-jobb felosztásban a bal sokáig az ún. '48-as eszméket jelentette.

önállóságra, a gondolkodás több regényességére, több erőfeszítésre nevel, a clair-obscur nálunk még »urbánus« írók műveiben is világosabban kimutatható.”

Márpedig Ligeti az utóbbit vallotta, de nem árnyalatlanul.

„Amikor irodalmi témaválogatásainkat és a különböző jelszavakat vizsgálat tárgyává tettük, hangsúlyoztam, hogy az egyes felfogások között csak fél és negyed hangkülönbségek lehetségesek. Az erdélyi magyar irodalom komolyabb termékeinek meg van a maga sajátos timbréje, a maga összefoglaló jellege, amelyre nem lehet azt mondani valóban, hogy »transzilván« és nem lehet úgy sem skatulyázni: haladó vagy konzervatív, népies vagy urbánus, hanem mindegyik mű erdélyi talajon állva: erdélyi és ez adja meg neki a létjogosultságot. Én az »urbánust« állítom, hogy nekünk európai irodalmat, kis nyelvi határainkon felül álló, a regionalizmus jelzőjét túllépő irodalmat kell adnunk, de mi, itt Erdélyben kell szolgáljuk Európát és ennek ki is kell tűnnie. Európaiasságunk a honi levegőből fakad, a mi itteni életünkkel érintkezik, kimutathatók rajta egy külön létező világ törvényszerűségei.”

Vérbeli publicista volt, remek humorral, európai látókörrrel, kritikai igényvel és közösségi felelősségtudattal. Prózaíróként is újságírói vénával alkotott, akit legfeljebb a mondandója nyomatékosításához választott képei és hasonlatai élességében, sikeres metaforái vagy allegóriái megformálásaiban segítettek kezdeti, lírikus hajlamai.

Vagyis végkövetkeztetése is az volt, hogy a vitában Szemlér Ferenc rokonszenves, de „igazságtalan akkor, amikor a transzilvanizmust és eszentül az »erdélyiességet« üres és tartalom nélküli mithosznak tünteti fel, »vágyalom«-nak csupán, amelynek reális tüneteit hiába keressük irodalmunkban.” Nem is tehetett mást, ha következetes akart maradni: ő maga is azokhoz tartozott, akik szükségességét érezték az 1920-as évek elején, „hogy azt az elvet, amelynek értelmében a három Erdélyben élő nemzetre történelmi, földrajzi, hagyománybeli és politikai okok miatt egymás mellett, kéz a kézben van helyünk, irodalmunk vagy még helyesebben irodalmi tervgazdaságunk vezető gondolatává emeljék.” Úgy látta, a történelem példái azt mutatják, hogy „Erdély szíve mindig hevesebben vert nyugatért, a nyugati demokráciáért, a nyugati haladásért, a nyugati műveltségért, mint a törzsmagyar nyelvterület szíve”, s ez a múlt kötelez! Az irodalomban s általában a szellemi életben viszont ez nem valamiféle bezárkózást, hanem európai kritikai mércét kell hogy jelentsen.

„Soha nem ártott meg nekünk, ha erdélyieknek vallottuk magunkat, a baj ott van, ha csak erdélyinek valljuk magunkat.”

Ezt a liberális, autonóm és urbánus erdélyiség-elvet hiányolta (Kóssal, Bánffyval, Tamásival s másokkal egyetemben) aztán a „kis magyar világ”-ban. Elhivatottan még ő írta meg az említett, 1941-es közösségi memoárjában, a kettős alcímű (Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban) munkájában az önállósodni kényszerült erdélyi irodalmi és sajtóélet intézményes kálváriáit, s vont reális mérleget a régió határait jelentősen túllépő irodalmi sikerekről. Azután sorsa egyre szo-

rongatóbbá vált, ideái, vallott eszméi, ahogyan a helikonisták legtöbbszörének, keserű csalódásoknak lettek kitéve immáron újfent magyar állampolgárként. Lelki feszültségeihez egy korábbi, ám sokat sejtető regénye, *Az idegen csillag* oldalain juthatunk talán legközelebb. A fiktív mű főszereplője valós karakter: Ira Aldridge színes bőrű, jól ismert Shakespeare-színész volt, aki művészetével meghódította ugyan a világot, mégis magányos maradt: hiába akart elszakadni felmenői afrikai törzsi múltjától s amerikai születése, illetve angliai színészi munkája kapcsán is belenőni más közösségbe, hiába vallotta magát nyelve és műveltsége jussán is teljes jogú angolnak, mindenütt idegen maradt. Kós ezért írhatta, hogy Ligetinek ez a látszólag idegen témájú könyve „sok kifejezetten magyar tárgyú könyvnél magyarabb”, hiszen kicseng belőle a zsidó származású szerző fokozódó magánya, társtalansága és tanácstalansága, némiképp előre is vetítve tragikus balvégzetét.

Ligeti családjával 1943 nyarán Kolozsvárról a fővárosba költözött. A vészkorszakban, 1944 tavaszán és őszén két internálás következett (Csepel-sziget és Gyálpusztá), a deportálástól előbb erdélyi politikusok mentették meg (Mikó Imre mellett talán joggal Bánffyt is ott sejthetjük) majd november közepén svájci védlevéllel, diplomáciai mentesség révén szabadulhatott. Egy rövid időre. Sorsát 1945 januárjában fosztogató, őrzőgő gyilkosok pecsételték meg.

Élete, akárcsak oly sokaké, e tragikusan korai végpontig akár konstans hanyatlástörténetként is leírható lenne. Egy sokszínű európai birodalom állampolgáraként nőtt fel, a természetes diverzitás légköréből a Nagy Háborút követően a fojtogató nacionalizmusok, a humánus felváltó kölcsönös gyűlölködések és a politikai programmá emelt bünbakkeresések évtizedeiben is a szellem magasabb hazájába menekült. Sokáig tehetette is, látszólag sikerrel, megnyugvással, embert próbáló munkával erdélyi közössége érdekében, aztán fokozódó csalódásokkal, előbb a beolvasztó román nacionalizmus, utána a magyar kiközösítők miatt. Hitét a magyar kultúrában és az európai eszmékben azonban sohasem veszítette el. Urbánus volt? Igen, a legjobb értelemben vett polgári író. Mint Márai vagy Szerb Antal. Asszimiláns családból származott? Ahogyan számtalan német, örmény, ruszin vagy más honpolgár a szűkebb hazájában is. Zsidó? Legfeljebb annyira, mint Emőd Tamás és Karácsony Benő, akik eleve a 19. század végi magyar szabadelvű hagyományokba nőttek bele, felmenőik hitét nem gyakorolták, igaz, nem is tagadták meg, önmagukat azonban teljes természetességgel és minden

körülmények közt magyarnak vallották, magyarságukhoz ragaszkodtak. Transzilvanista? Maximálisan, ahogyan Kuncz Aladár, Kós Károly és Bánffy Miklós is az volt, a kölcsönös megértést, a szellem embereinek összefogását és hídveréseit szorgalmazta. Mindenekelőtt azonban vérbeli publicista volt, remek humorral, európai látókörrrel, kritikai igénnyel és közösségi felelősségtudattal. Prózaíróként is újságírói vénával alkotott, akit legfeljebb a mondandója nyomatékosításához választott képei és hasonlatai élességében, sikeres metaforái vagy allegóriái megformálásaiban segítettek kezdeti, lírikus hajlamai.

Talán furcsa végiggondolni, de szinte egész pályáján minor léthelyzetekben, olykor többes kisebbségben kellett eszméiért kiállnia, így aligha feltűnő, hogy különböző korok határán irodalmi munkássága sem kaphatta meg azt a kritikai figyelmet, amit vezető irodalmi szólamok biztosíthattak volna, s amit kétségteljesen megérdemelt volna. Regényei, akár csak eleven, szemléletes publicisztikája ma is felfedezésre várnak, élete és tragikus halála pedig egyként intő példa lehet az egyre olcsóbb populizmusok, a manapság újfent elsötétedő eszmék világában.

BOKA LÁSZLÓ

Akik nem tudnak róla, akik nem szeretik és akik rosszul szeretik

Vannak évtizedeken át hordozott tervek, amelyeket szerencsés csillagállás következtében egyszer csak sikerül tető alá hozni. 2019-ben azt gondolhatom volna, két ilyen „terhet” is sikerült „ledobnom” – ha nem tudtam volna eleve, hogy semmit sem lehet befejezni, csak így-úgy lezárni. Abban az évben jelent meg a zsidó íróról, közíróról, Ligeti Ernőről (az, hogy miért hangsúlyozom itt felekezeti hovatartozását, kiderül az alábbiakból) és a református történetfilozófusról, Joó Tiborról szóló monográfiám. Mindkettejükkel az 1989–1990-es fordulat után kezdtem foglalkozni; azóta tartom életművüket fontosnak, személyiségüket rokonszenvesnek, pályájuk és munkásságuk felelevenítését pedig időszerű feladatnak. Az egyik szempontom akkor az volt, hogy éppen a döntő pillanatban, a diktatúrák bukása után váltak kaotikussá nemzetértelmezéseink, amiről a demokrácia kezdetének iszonyú és viszolyogtató szellemi belháború tanúskodnak. Ez a korszak rövid idő alatt feledésbe merült, illetve megszépült, hatása azonban ma is érzékelhető. Dokumentumai a sajtóban visszakereshetők. Ebben az írásban ugyan Ligetiről lesz szó, nem szalasztanám el azonban az alkalmat, hogy megemlítsem, hiszen idetartozik: a magyar nemzetkonceptiók számomra legrokonszenvesebbike éppen Joó Tibortól származik, akiről másik említett könyvemet írtam. Rá azért is érdemes emlékeztetnem az olvasókat, mert kolozsvári születése okán s az ottani, Böhm Károly nevéhez köthető értékfilozófiai iskola új nemzedékének a kolozsvári jogutódjaként működő szegedi egyetemen végzett tagjaként „egy kicsit” a romániai magyar szellemi

hagyományba is beletartoznék. A nemzetről szólva az volt a kiindulópontja, hogy – szemben az általánosan elfogadott sztereotípiákkal – a közös származás, a közös nyelv, a közös államiság stb. nem nemzetkonstituáló tényezők önmagukban s a magyar nemzet számos tagjára nem is érvényesek. „Mert mit jelent a magyarságra nézve az, ha a nemzet valóban a közös származású és nyelvű, egyazon hazában, egyazon államban élő népközösség, ennyi és nem több? Azt jelenti, hogy magyar nemzet nincsen is” – írta *A magyar nemzeteszme* című könyve bevezetésében.

41

Ennek az írásnak az alkalmát az adja, hogy Ligeti Ernő éppen nyolcvan esztendeje halt meg – éppúgy, mint másik „hősöm”, csak két hónappal korábban. A történetfilozófus halálát (már Budapest ostroma után) egy felrobbant légiakna szilánkjai okozta. Ligetit – ez talán köztudott – 1945 januárjában nyilasok gyilkolták meg, elvben éppen azért, mert szerintük származása miatt a nemzetnek nem a tagja, hanem az ellensége volt – mintha ennek szakszerű megállapítására éppen e félánalfabéták lettek volna jogosultak.

Könyvem megjelenése idején is tudtam, hogy többször is vissza fogok még térni Ligeti életművéhez. Mostanában is ezt teszem egyéb munkáim mellett. Talán kockázatos előre bejelenteni, hátha felsülünk vele (vagy a több mint százötven éves Czuczor–Fogarasi szótár fordulata szerint: „cserben maradunk”), másrészt azonban ha ideírom, számon kér-

hető – s ennek réme munkára inspirál –, hogy Rózsafalvi Zsuzsannával remélhetőleg még ebben az évben befejezzük a *Súly alatt a pálma* sajtó alá rendezését egy új kiadás reményében. Több mint hatvan évvel első megjelenése után, 2004-ben kiadta ugyan ezt a munkát a csíkszeredai Pallas-Akadémia Kiadó, de aprólékos szövegbojarászás, a tárgyi hibák kijavítása nélkül. Ligeti a második bécsi döntés után elsőként formálta meg irodalmi emlékirat formájában az első kisebbségi korszak kulturális történelmi képét, s könyve, mely a diktatúra évtizedében tiltott gyümölcs volt, érzékelhető és tudatos szubjektivitása ellenére máig alapmű, adatgazdag, ráadásul igen élvezetes, vonzó-sodró olvasmány. Furcsállnám, ha az egyetemeken a két háború közötti erdélyi magyar kultúráról szóló tanegységeknél (már ahol tanítanak ilyesmit) nem lenne a kötelező olvasmányok egyike. S még van egy eszmetörténelmi hozadéka. Ligeti Benedek Marcellnek írt, könyvemben idézett leveléből kiderül, hogy a könyvet a nyilasok támadták, s ő az új világkép rohamos népszerűsödése idején egy korábbi, magasztosat, a két világháború közöttit, tulajdonképpen a transzilvanizmus eszmekörét idézte újra. Kétségtelenül hirtelenjében, sokszor memóriájára hagyatkozva dolgozott, több helyütt források hiányában, ezért adatait

érdemes lesz ellenőrizni, ha kell, javítani, egybevetni-kiegészíteni azzal, amit más munkáiban írt az első kisebbségi korszak két évtizedéről. (Lapja, a *Független Újság* 1935-ös évfolyamában közölt *A kisebbségi élet bölcsője* című sorozata úgy hat, mint a *Súly alatt a pálma* kezdőfejezeteinek első fogalmazványa, de nem került át belőle minden a végleges, egy másik politikai korszakban, 1941-ben megjelent szövegbe.) Ezt a munkát a 2004-es kiadás elmulasztotta. Hadd idézzek Ligeti lapszusaira egy, a könyvemben is szereplő példát. Kovács Katona Jenő írta akkoriban a könyvről szóló bírálatában: „Ha Ligeti Ernő könyvének nem lennének hiányosságai, hibái, elfogultságai és tárgyi tévedései, akkor ez a cikk meg sem íródhatott volna, minthogy írója a könyv 151. lapján mint nagy ígéret, fiatalon sírba hanyatlik [...]” Az utalás arra vonatkozik, hogy a könyvben egy helyütt Ligeti tollbotlása következtében a valóban fiatalon elhunyt Koós-Kovács István neve helyett Kovács Katonáé áll – akit egyébként négy év múlva, harmincnégy évesen a németek hurcoltak el (s nyilván gyilkoltak meg, bár holtteste nem került elő) a kolozsvári ellenállásban játszott szerepe miatt.

Páskándi Géza 1991-ben helyeselte, hogy megírtam Ligetiről első, apró évfordulós cikkemet; ő az író műveltsége miatt tartotta fontosnak emlékének idézését (bizonyára ismerte Ligeti esszéit, talán a publicisztikáját is, de erről külön nem beszéltünk). Felnőtt fejjel már magam is gyanakodtam, amikor sokadszor talákoztam azzal a tétellel, hogy a romániai magyar nemzeti kisebbség mentsvára az erdélyi magyar irodalom volt. Nemcsak azért, mert a kisebbségi magyar kultúráknak nem annyira érdeme, inkább teherterele volt az irodalomközpontúság: a kényszerű funkció-átvállalásra más szegmensek hiányában volt szükség. Hanem azért is, mert ez a tétel így nem igaz. Az igen, hogy „Kezdetben vala az Ige” – csakhogy nem az irodalomé, hanem a sajtóé. (Ami nem zárja ki, hogy számos jelentős szépíró a legjobb újságírók közé tartozott.) Ligeti munkásságából először belpolitikai érzékre és külpolitikai tájékozottságra valló nem fikciós műveit emelem ki, köztük széles látókörét tanúsító számos napi cikkét és folyóiratokban közölt értekezését, továbbá az 1920-as évek eleje erdélyi magyar politikusaikról szóló portrészorozatot, az *Erdély vallatását*, valamint *A páneurópai mozgalom* című füzetét.

A kánonok ideiglenesek; ha elmulasztjuk fölnyitni őket, megzárulnak. Semmi bajom az úgynevezett „erdélyi triász” (Áprily, Reményik, Tompa), illetve Dsida népszerűségével. De a kánon zárt voltából következik, hogy a líra más irányzataiban elért kimagasló eredmények szélesebb körben ismeretlenek maradnak. Leginkább azt fájlam, hogy keveset

beszélünk Olosz Lajos költészetéről, de azért az egykor két kiadó Ligeti lírájáról is eshetne valamivel több szó. Megörültem, amikor megtaláltam Kuncz Aladárnak azt a cikkét, amelyikből kiderült, hogy neki is ez volt a véleménye. „Olyan, mint előkelő tengeri madár, amely sekély vizekben éli le bús életét. Más lélekösszetétel, mint amilyenhez szokva vagyunk, más fájdalom és más öröm az övé, bár a mienkével közös” – írta az 1924-es, *Én jót akartam* című verseskötetéről, a benne szereplő *Gyertyák a délutánban* című bábjátékról pedig ezt: „Mély jelentőségű, kiváltságos színvonalú költői munka”. A cikk az *Ellenzék*ben volt olvasható, azóta már a Kuncz-életműsorozat *Kritikák, portrék, tanulmányok* című 2019-es könyvének második kötetében is. Amelynek sorsa arra figyelmeztet, hogy némi baj lehet a hagyományápolással és -értelmezéssel az erdélyi magyar humán értelmiség körében. Egyelőre ez a könyv is, és általában az életműsorozat feneketlen kútba dobott kőnek tűnik föl nekem.

Éppen a közíró, a közéleti szereplő Ligeti teljesítményének ismeretében érdekes, hogy a közhitel szerint a közösségi identitás szempontjából indifferens városi regényeket írt. Valójában ezek többsége is összefügg a kisebbségi érdekképviselettel s az új helyzet tudatosításával. Megírásukban döntő szerepe volt annak, hogy Ligeti városi közegben nőtt föl, abban élt, azt ismerte igazán – könyvem alcímében urbánus transzilvanistának neveztem részben azért is, hogy közvetve bizonyíthassam: Erdélyben, szemben Magyarországgal, nem alakult ki népi-urbánus (ál)ellentét –, de bizonyára a fölismerésnek is, hogy az erdélyi prózából éppen ez a vonulat hiányzik. Az első, a *Föl a bakra*, mely a városi polgár, a román királyra esküt nem tett, ezért rohamléptekben deklasszálódó magyar köztisztviselő szemüvegén át láttatja a főhatalomváltást, az utóbbi években szerencsére több kutató érdeklődé-

„Olyan, mint előkelő tengeri madár, amely sekély vizekben éli le bús életét. Más lélekösszetétel, mint amilyenhez szokva vagyunk, más fájdalom és más öröm az övé, bár a mienkével közös” – írta Kuncz Aladár Ligeti Ernő 1924-es, *Én jót akartam* című verseskötetéről.

sét is fölkelte. Ez az egyetlen műve egyébként, amely az elmúlt fél évtizedben újra piacra került: a pilisvörösvári székhelyű IdőJel Kiadónál látott napvilágot 2020-ban, az eredeti Kós Károly-rajzokkal. A kéziratnak, mint utóbb maga leírta, a felét ki kellett dobnia, mert Kós rádörrent, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh költségvetése az eredeti terjedelmet nem bírja el. Talán furcsa: ezek közül a polgári regények közül *A kék barlang* a legkomótosabban kidolgozott, legegységesebb – éppen az, amelyik a legkevésbé tárgyal közéleti vonatkozásokat. Abban csak a nyugodt epikus beszél, a kisebbségvédő közíró hallgat. Kicsit abszurd, hogy utoljára románul jelent meg, lassan ötven évvel ezelőtt.

Talán nem érzéki csalódás, hogy újabban többször szerepel Ligeti neve a sajtóban, a kulturális közéletben, mint azelőtt (bár van úgy, hogy nincs örömem benne). Arra, hogy nem olvassuk, nem mentség, hogy könyvei nem kaphatók, budapesti antikváriumokban is ritkán akadhat rájuk az érdeklődő (az Erdélyi Szépmíves Céh népszerű és nagy példányszámban megjelent jubileumi sorozatába egyik műve sem került be, aminek kapcsán vitát robbantott ki a Helikon írócsoporton belül). Olvasásukhoz viszont nem kell feltétlenül beülni nagy könyvtárakba. Az interneten meglepően sok elérhető közülük. A *Belvedere*, a *Föl a bakra*, a *néger hősszerelmes* (későbbi kiadásokban: *Az idegen csillag*), *A kék barlang*, *Az ő kis katonája* című regényei, második novelláskötete, a *Vonósnégyes*, az emlegetett *A páneurópai mozgalom* és persze a *Súly alatt a pálma*, valamint a *Noé galambja*, ez a Bethlen Miklósról szóló s megjelenésekor regényként kolportált, általam utótranszilvanistaként emlegetett esszé bizonyosan. A *Cimbora* 1924-es, a világhálón szintén elérhető évfolyamában megtalálható az *Eget vívó György diák* című ifjúságiregény-kísérlete is, mely-

nek hősét Felvinczi Györgyről mintázta, aki először rendezett be színházat Kolozsváron az 1600-as évek legvégén – egy padláson. A nagyváradi szellemi hagyományban szintén helye lehetne: az *Elsüllyedt világ*, az 1914 előtti Várad utolsó békeéveit is idéző emlékezés *A Holnap városa* és *Az egy város regénye* mellé kívánkozik. S minthogy ennek folytatása, *A kisebbségi élet bölcsője* pedig a *Súly alatt a pálma* előzménye, Váradnak áttételesen a főműhöz is köze van.

Függőben hagytam a nemzet dolgát, amivel kezdtem. Vissza kell térnem rá. Ligeti műveivel, társadalmi szerepvállalásaival, nem utolsósorban *Független Újság* (1934–1940) című szabadelvű, mindkét totalitarizmust elítélő, kéthetente megjelenő szemléjével a nemzeti kultúra érdemes munkása volt, intranzigens magyar. Aki azt gondolja, hogy ezt mindenki így látja, csalatkozni fog. A könyvemről írt recenziók az írónak ezt a vonását rendszerint kiemelték. Volt, amelyik internetes lapban jelent meg, s alatta kommenteket lehetett látni. Ezek között talán több is volt, amelyik Ligeti pónemén, azaz arcán, vonásain élcelődött. Egyet idézek: „Nem tudom, hogy mi ez a hungarójudeo-dili, de a 100 főre jutó zsidószagértő [sic!], nálunk a 99! Gyanús.” A másik véglettel (e kettő persze feltételezi egymást, a másik nélkül nem létezhetnének) Zvi Hartman izraeli történész tanulmányában találkoztam. Szerinte Ligetinek a zsidó asszimilációba vetett meggyőződése végzetes csapda volt, hamis hit, amire későn jött rá, „szándékosan nem nézett szembe a valósággal”.

Annak számára, aki a magyarságot a nyilasokkal azonosítja, meg azokkal, akik a zsidótörvényeket meghozták, ez bizonyára hihető. Ilyen következtetésekre juthat az, aki az író több mint ezer publikációjából alig háromra hivatkozik, kettőt használ belőlük és azokat is önkényesen értelmezi. Neki a két világháború közötti Erdélyről is igen fogyatékos tudása lehet: a „három fontos erdélyi nemzetiség – magya-

rok, románok és zsidók” – írja egy helyütt; a német (szász és sváb) kisebbség ezek szerint vagy nem fontos, vagy nem is létezett. Szerinte az Erdélyi Szépművéses Céh, a könyvkiadó „az Erdélyi Magyar Írók Szövetsége” [sic!] volt. Hartman tanulmányának irodalomjegyzékében szerepelnek monográfiám bibliográfiai adatai. Talán jobb lett volna, ha nem küldetem el neki a könyvet, amikor megtudtam, hogy szüksége van rá, mert esetleg lesz, aki azt gondolhatja, hogy tételeit könyvem is alátámasztja. Ezt rosszul viselném.

Olykor azonban a téma érdemes tudósainak írásaiban is egészen meghökkentő állításokkal találkozhatunk. Ligeti-monográfiám alcíme és egyik tételle adta az ötletet a *Transzilvanizmus. Eszmék, korok, változatok* című kötet szerkesztőjének, hogy megkérjen, írjak tanulmányt a könyvbe a Helikon városi témát feldolgozó szerzőiről, az „urbánus transzilvanistákról”. A kötet recenzensei ezt a megközelítést termékenynek találták. Horváth Sz. Ferenc viszont német nyelvű bírálatában úgy vélte, hogy az urbánus (nem népi) jelleg bizonyítása szélmalomharc, szinte fölösleges, hiszen a transzilvanizmus eleve városi értelmiségiek és politikusok elméleti konstrukciója volt. Természetesen nem állítottam ennek ellenkezőjét, nem is tehettem, hiszen tanulmányom eleve másról szólt: én az *irodalmi transzilvanizmus produktumainak* a befogadásban megtapasztalható egyoldalúságáról írtam. Erről a Kárpát-medencében száz év óta számos adatunk van. A jobb sorsra érdemes németországi olvasó tehát e problémáról nem fog megtudni semmit. Sebaj, ahogy eddig, ezután is elleszünk magunkban.

Ligetire visszatérve: a mostani helyzet a korábbihoz képest szinte rózsás. Emlékét eddig a felejtéstől kellett megvédeni. Most már ellenségeitől – és néhány hívétől is.

FILEP TAMÁS GUSZTÁV

Egy új világrend hajnalán

FORGÁCS ÁRON kultúrantropológus, szerkesztő, fényképész, Pécsen született 1989-ben.

Ma még az Egyesült Államok a világ trendszetter hatalma, akarva akaratlanul is mindenki kénytelen igazodni ahhoz, amit ez a kontinensnyi ország akar. Amerika hatalma nemcsak katonai erőfölényben és politikai befolyásban mutatkozik meg, hanem világlátásban, a kulturális értékek felmutatásában és terjesztésében is. A második világháború lezárása óta az Egyesült Államok kiszámítható volt ebben a vonatkozásban: a liberális demokrácia elveit, az amerikai életérzést és az amerikai kulturális értékrendet közvetítette a szükséges finomhangolásokkal annak függvényében, hogy éppen demokrata vagy republikánus irányítású volt-e az ország. Donald Trump újbóli megválasztása azonban egy új világrend rohamos kibontakozását sejteti, melyben addig megbonthatatlanak hitt szövetségek bomlanak fel, addig elképzelhetetlen új szövetségek alakulnak. Ez az új világrend nemcsak geopolitikai és geostratégiai változásokat hoz, hanem maga után vonja a múlt átértékelését, továbbá kulturális és etikai értékbeli változásoknak is megágyaz.

Politikai áttekintés

Alig két hónapja vette át Amerika irányítását Donald Trump, és most már konkrét intézkedései alapján lehet megítélni a politikáját. Amíg még csak jelölt volt, minden megnyilvánulását kampányfogásnak lehetett tekinteni, de miután átvette hivatalát, immár nemcsak szavakban, hanem konkrét következményekkel járó intézkedésekben érhető tetten az a világkép, amelynek érvényt akar szerezni.

És ez a világkép nagyon zavarba ejtő, mert megnyilvánulásaiban egyszerre kaotikus és következetes. Donald Trump épp hogy csak berendezkedett az

ovális irodában, de ő és saját adminisztrációjának az emberei máris meglehetősen gyakran mondtak ellent egymásnak teljesen összezavarva a nemzetközi közösséget tekintetben, hogy egyes konkrét ügyekben Amerika mit is akar valójában, másrészt viszont ebben az összezavarásban kirajzolódni látszik egy meglehetősen határozott szándék: Amerika visszabontja, de legalábbis háttérbe szorítja hosszú évtizedek alatt felépített szövetségesi rendszerét, miközben Oroszországgal kíván nem egyszerűen csak kiegyezni, hanem együttműködni akár saját szövetségesei kárára is. Donald Trump nem húzta sokáig az időt, beiktatása után pillanatok alatt konfliktusba keverte az Egyesült Államokat Kanadával, Mexikóval, Kolumbiával, Panamával és Grönland ügyében Európával is. Ezzel szemben elkezdte képviselni Oroszország érdekeit például azzal, hogy kérte visszavételét a G7-G8 csoportba, illetve azzal, hogy úgy indította meg az oroszokkal az Ukrajnáról szóló béketárgyalásokat, hogy már előre lemondott az ukrán érdekek figyelembe vételéről, ami előrevetítette mindazt, amit Amerika ebben a súlyos kérdésben azóta is képvisel.

Egyedül Izraellel viselkedik a Trump adminisztráció úgy, mint lojális szövetséggel, bár abban sem sok köszönet van. Az amerikai elnöknek az az ötlete, hogy a Gázai övezetből kitelepítené a palesztinokat és kaszinórivierává alakítaná át az egész övezetet, nem biztos, hogy jót tett Izrael biztonságának, mert csak feltűzelte a muszlim országokat Izrael, és per sze Amerika ellen.

A Gázára vonatkozó elképzelés mutatja meg a legegységelműbben azt, hogy Donald Trump világképe egy ingatlanspekulánsé, aki mindenből nyereszkedni akar, még a legnagyobb emberi szenvedések árán is, mert úgy képzei, hogy Amerikát a lehető legtöbb zsíros üzletet nyélbeütésével lehet nagygyá tenni. Jó példa erre az is, hogy Donald Trump Ukrajnát csak az ország ritka földfémkincseiért cserébe hajlandó támogatni a továbbiakban, mert vissza akarja kapni az Ukrajnának eddig adott pénzügyi támogatást. Sőt, még csak meg sem akarja védeni, egyszerűen csak az ásványkincsei kellenek. Kérdődik ebből az uzsorás cinizmusa, aki kihasználva a másik kiszolgáltatottságát kisajtol belőle mindent, amit csak lehet.

Ugyanez a seftelős hozzáállás jellemzi most már Amerikának az Európai Unióhoz fűződő viszo-

Románia számára létkérdés, hogy Oroszország és a jelenlegi Amerika nyomása ellenére is elkerülje ezt a sorsot és az Európa-házon belül maradjon. Abban az Európában, mely Amerika pálfordulása után nagyon meggyengült, de mégsem maradt szövetségesek nélkül. A viláiban végbemenő változások rákényszerítenek minket, európai embereket arra, hogy Európát még inkább egységnek tekintsük, és tegyünk is ezért az egységért. Csak így kerülhetjük el azt, hogy más nagyhatalmak szolgálólányává váljunk.

nyát is. Megrengette az Uniót J.D. Vance alelnöknek a Münchener Biztonsági Konferencián elmondott beszéde, amelyben a demokratikus értékeket és a szólásszabadságot kérte számon szövetségesein. De mindenki értette, mi az értelme azoknak a szavaknak: az Európai Unió engedjen teljes hozzáférést az amerikai tech cégeknek az Unió hatalmas adatkincseihez, amelyekre egyelőre a szigorú európai adatvédelmi szabályozások miatt nem tehetők rá a kezüket, és emiatt dollármilliárdoktól esnek el. Sőt, olykor még hatalmas büntetéseket is kénytelenek fizetni a szabályok megszegése miatt. Ha sikerül a Trump adminisztrációnak ez az áttörés Európában, akkor az amerikai tech óriáscégek nagyon sokáig hálásak lesznek Trumpnak, ami még nagyobb hatalmat ad majd a Fehér Ház jelenlegi bérlelőjének a kezébe.

Donald Trump mostani elnöki ciklusát és országa erőforrásait főként a Kína elleni kihívásokra akarja fordítani, amit Amerika gyengeségének is felfoghatunk, mert úgy tűnik, hogy az első számú világhatalomnak elfogytak az eszközei ahhoz, hogy több fronton helyt tudjon állni. Ugyanakkor Donald Trump úgy gondolja, hogy a Kína elleni rivalizálásban nagyobb hasznára lenne Oroszország, mint az Európai Unió, ezért a szövetségeseinek a beáldozásával próbálja Oroszországot leválasztani Kínáról. Ez elméletben akár zseniális geostratégiai gondolatnak is tűnhet, csak hogy a valóságban a dolgok másképp szoktak elsülni, mint ahogy azt az elméletben elkép-

zelték. Európa a második világháború vége óta hűséges szövetségese Amerikának, és az idők során a felek között felépült bizalmat Trump ugyan pár intézkedéssel a sárba tudja tiporni, de új bizalmi kapcsolatot nem tud rövid idő alatt felépíteni. Oroszország nem fog megbízni Donald Trumpban, és a tegnap még ellenség Amerikában, főként nem egy olyan nagy horderejű kérdésben, mint a Kínához kötődő viszony, de készséggel élni fog az amerikai elnök által felkínált minden engedménnyel.

Történelmi áttekintés

Amikor az ember nem érti a világfolyamatokat, a történelemhez fordul útmutatásért, és most olyan időszakot élünk, amikor minden a feje tetejére látszik állni és igény van a biztosnak tűnő támpontokra. Ma az ukrajnai háború az a vízvonal, ami két történelmi korszak határát jelzi, ezért nem véletlen, hogy ezt a háborút a világtörténelem súlyos törésvonalaihoz hasonlítják. A leggyakrabban említett analógia az 1938-as Münchener Konferencia, ahol a britek megegyeztek a náci Németországgal Csehországot sorsáról anélkül, hogy a cseheket megkérdezték volna erről. Ugyanez zajlik most is: Amerika közvetlen tárgyalásba bocsátkozott Oroszországgal az ukrán békéről Ukrajna bevonása nélkül. A mostani békefolyamat még nem zárult le, lehet, sőt valószínű, hogy Ukrajna nem fogja tétlenül túrni, hogy a feje fölött megegyezzenek, annál is inkább, mert míg 1938-ban nem volt még háború, és a megegyezés célja éppen a katonai konfliktus elkerülése volt, addig az ukrajnai öldöklés már három éve folyik, és már nem lehet azzal elaltatni az ukránokat, hogy a nagyhatalmak a háborút akarják elkerülni, mint amivel annak idején a cseheket nyugtatgatták. Ezért talán pontosabb a mostani amerikai-orosz egyezkedést az 1945-ös Jaltai Konferenciához hasonlítani, mert akkor is a háború lezárásáról és Európa sorsáról egyeztettek a felek, gyakorlatilag felosztották egymás között az európai érdekszférákat, és ez zajlik most is, legalábbis abban az értelemben, hogy Donald Trump felkínálja Európát Oroszországnak. De van itt egy harmadik történelmi párhuzam is: a hidegháború végének az időszakában a Szovjetunió annyira meggyengült, hogy Gorbacsov belátta, hogy nem tud és nem is akar katonailag beavatkozni Közép-Kelet Európában, hogy a saját érdekszférájában tartsa azokat az országokat. A mai amerikai vezetés politikája emlékeztet a gorbacsovi politikára, mert Amerika is magára hagyja Európát, azt akarja, hogy ezentúl védje meg magát, és ne támaszkodjon Amerikára. Ráadásul a Trump-adminisztráció is akkor fordít hátat Európának, amikor itt komoly erőátrendeződés zajlik.

Ideológiai, filozófiai áttekintés

Csak hogy ez utóbbi párhuzam kapcsán van egy lényeges különbség: a Szovjetuniót saját gyengesége kényszerítette arra, hogy Európának az ő érdekszférájába tartozó részét elengedje, a mai Amerika azonban nem gyengeségből teszi ezt, hanem, mint azt fentebb láttuk, egyrészt mert Donald Trump üzletember politikát folytat, és úgy ítéli meg, hogy kifizetődőbb számára az oroszokkal való együttműködés, mint az európai szövetség, másrészt pedig – és ez legalább olyan lényeges elem, mint az előbbi – mert Amerika egy új ideológiai világméretet akar elterjeszteni, aminek Európa egyelőre ellenáll. Eme új világkép terjedését elősegítendő szorgalmazza a Trump adminisztráció a korlátlan szólásszabadság elvét. Tudjuk, hogy a korlátlan szabadság nem szabadság, hanem szabadosság, ugyanígy a korlátlan szólásszabadság sem az, hanem az alternatív valóságok melegágya, mely nagy segítséget jelent az erre építő szélsőséges, populisták számára, ahhoz, hogy hatalomra kerüljenek. E tekintetben sajnos Románia a leeklatásabb és legerősebb példa, ahol egy külföldről megtámogatott TikTok betyár képes volt választópolgárok tömegeit maga mellé állítani folyamatos handabandázásaival. A Trump által hivatalban töltött eddigi rövid idő is elegendő volt arra, hogy megbizonyosodjunk arról, hogy az Egyesült Államok a világ más pontjain is, és különösen Európában a szélsőséges populisták támogatja, őket akarja hatalomra segíteni. Ebben a vonatkozásban a leglátványosabb bizonyíték az, ahogy a Trump kormányzat emberei kiállnak az angol szélsőjobb vagy a németországi AfD mellett, és ami a romániai magyarok számára a lehető legaggasztóbb fejlemény, Călin Georgescu mellett is. Németországban szerencsére nem történt meg a szélsőjobb oldali áttérés, bár nagyon megerősödtek, de Románia még az államfőválasztások előtt áll, itt kulcskérdés, ki fog nyerni. Mindenesetre letaglózó az a felismerés, hogy a romániai társadalomnak egy jelentős része mindössze harmincöt évvel azután, hogy megszabadultunk a szovjet típusú elnyomástól, visszavezetné az országot az orosz igába. És ha teljesen indokolatlanul engedni fogják Călin Georgescut indulni a

választásokon, akkor megnő ennek a katasztrofális végkimenetelnek az esélye. Románia számára létkérdés, hogy Oroszország és a jelenlegi Amerika nyomása ellenére is elkerülje ezt a sorsot és az Európa-házon belül maradjon. Abban az Európában, mely Amerika pálfordulása után nagyon meggyengült, de mégsem maradt szövetségesek nélkül. A világban végbemenő változások rákényszerítenek minket, európai embereket arra, hogy Európát még inkább egységnek tekintsük, és tegyünk is ezért az egységért. Csak így kerülhetjük el azt, hogy más nagyhatalmak szolgálólányává váljunk.

Sokan hivatkoznak Francis Fukuyama híres könyvének a címére, és kárörvendve hangoztatják, hogy lám, nem ért véget a történelem, nagyon is zajlik, csak a liberális demokrácia uralma van leáldozóban. Persze, van itt egy nagyon elterjedt félreértés: Fukuyama sosem állította azt, hogy a hideghábrú lezárultával, a liberális demokrácia győzelme után nem fognak többé történelmi események zajlani, hanem azt mondta, hogy amennyiben a történelmet úgy fogjuk fel, mint egy cél felé tartó folyamatot, akkor a liberális demokrácia világméretű győzelme ennek a fejlődésnek a végpontja, mert csak ez képes olyan ellentmondásoktól mentes nemzetközi rendszert teremteni, amelyben minden társadalom békében élhet egymás mellett. Fukuyama úgy látja, hogy egyetlen más alternatíva sem tudja biztosítani a közösségek elismerésének konfliktusmentes lehetőségét, mert minden más politikai berendezkedés ellentéteket szít a társadalmakban és a nemzetközi kapcsolatokban is, amelyeket viszont a liberális demokráciában el lehetne kerülni. A világnak mintha nem lenne szüksége már erre a koherens világméretűre, és fel akarná cserélni azt az önérték kizárólagosságán alapuló nemzetközi rendszerre, melynek katalizátora Donald Trump.

Hogy mik lesznek ennek a paradigmaváltásnak a következményei, azt senki sem tudja, még azok sem, akik most örülnek annak, hogy a történelem újra elkezdődött.

FORGÁCS ÁRON

Thalia és Téka Erdélyben

Lapszám bemutatóval egybekötött pódiumbeszélgetést tartottunk február 19-én a debreceni Partium Házban. Legutóbbi Műhely-számunk két kiemelt témájáról **GÁLFALVI ÁGNES, SIMON JUDIT és SZŰCS LÁSZLÓ** beszélgetett mintegy ötven érdeklődő előtt.

Szűcs László: Ami a színháznak a fesztivál, könyvkiadóknak, a könyves szakmának a nagy könyvvásárok, könyvfesztiválok, könyvünnepek. Ha egy ilyenre elmegyünk, akár a csíkszeredai sportcsarnokba vagy ősszel a marosvásárhelyi színház előterébe, azt gondolhatjuk, hogy csodálatos helyzetben van a könyvszakma. Rengeteg könyvkiadó verseng a piacért, Marosvásárhelyen még olvasók is vannak, legalábbis nagyon sokan látogatják november tájt ezt a hosszú hétvégés eseményt. Ugyanakkor panaszkodni szoktunk arra, hogy nem könnyű a helyzet. Egyáltalán szükség van-e annyi könyvkiadóra, amennyi jelenleg működik, nyilván nem feltétlenül csak piaci alapon. Arra kérlek, hogy arról beszélj egy kicsit, hogyan látod. Ugye nem titok, hogy te kutatóként is foglalkozol ezzel a témával.

Gálfalvi Ágnes: Igyekszem rövidre fogni, mert én erről órákig nagy szenvedéllyel tudok beszélni, és általában nagyon szomorúan távozik minden hallgató, de most próbálok egy kicsit optimistább hangot megütni.

A nagy kérdés az, egyáltalán mit nevezünk romániai magyar könyvkiadónak. A romániai, magyar nyelven könyvet kiadó vállalkozások egészen sokfélék, mint ahogy a romániai magyarság is az. Vannak kiadók, amelyek román és magyar nyelvű könyveket is kiadnak, és olyanok, amelynek kiadványai mind magyarok. Én általában azzal a 15-20 könyvkiadóval szoktam számolni, amelyek könyvesboltokban forgalmazzák a kiadványaikat, könyves rendezvényekre járnak, egyáltalán: könyvkiadóként viselkednek.

Ezek között a könyvkiadók között meglehetősen jól körvonalazott műfaji megoszlás alakult ki. Jó gyermekkönyvkiadóink vannak, mint a csíkszeredai Gutenberg, de a kolozsvári Koinónia is nagyon szép gyermekkönyveket adott ki már a kezdetektől. Ezeket a debreceni közönség láthatta az *Ugyanakkor, ugyanott* közép-kelet-európai gyermekkönyv-illusztrációs kiállításon, amelyet egy ideig a debreceni Méliusz Juhász Péter Könyvtárban is meg lehetett tekinteni. A kurátora Szekeres Nikoletta volt. Szerepeltek a Gutenberg Kiadó meg a Koinónia könyvei is, ugyanakkor egy kis asztalnál szépen illusztrált felnőttkönyvek is megbújtak, például az általam vezetett marosvásárhelyi Lector Kiadó pár könyve, meg a Koinónia felnőttkönyvei is ott voltak, a csíkszeredai Bookart könyvei is.

Visszatérnék a műfaji spektrumhoz: a kolozsvári Koinónia a keresztény értelmiségieket célozta meg már az 1992-es alakulásakor. Azóta egy másik érdekes műfaja is tartósan bizonyult, és ez a román történelemírás egy rendhagyó vonulatának a fordítása. Azokat a történészeket igyekeznek fordítani, akik a hagyományos román történetírástól eltérő irányzatot képviselnek, mint Neagu Djuvara, Lucian Boia. Egy ideig a Koinónia nagyon jó szépirodalmat is kiadott, ezt talán egy ideje szüneteltetik, de ismétlem, hogy a gyermekkönyvei és a keresztény értelmiségnek szóló kiadványok folytatódnak. És több olyan vállalkozás is van, amely irodalmi örökséget meg művelődéstörténeti, művészettörténeti könyveket ad ki, például a kolozsvári Polis, vagy az új Kriterion, a régi Kriterionnak a folytatása is körülbelül ebbe az irányba mozog.

Minden nagyobb városban van egy olyan könyvkiadó, mint például a nagyváradi Holnap Könyvek Kiadó is, amely a regionális értékeket vállalja fel, amellet minden jó szépirodalmi kéziratot, ami beérkezik. Például érdekes és sikeres vállalkozás volt nemrég Tankó Andrea debütötete, *A ránc gyermekei*, amely Margó-rövidlistás lett, és ez precedensértékű: erdélyi kiadó könyve nem volt még rövidlistás. Tehát ez egy hatalmas siker ahhoz képest, hogy milyen terjesztési, egyáltalán publicitási problémái vannak az erdélyi könyvkiadásnak.

Sz. L.: Ha már a problémákhoz elérkeztünk, és a terjesztéshez: melyek a romániai magyar könyvkiadásnak a problémái?

G. Á.: Mindenképpen a könyvterjesztés, amelyről mondhatnánk azt, hogy egy erdélyi probléma, de igazából a magyarországi kisebb kiadókat is körülbelül ugyanannyira sújtja. A nagykereskedők nem szívesen forgalmazznak olyan könyveket, amelyekből nem tudnak nagyobb példányszámot eladni, és az erdélyi kiadványok iránt – amelyek többsége igényes

szépirodalom, tehát nem zsánérirodalom, illetve művelődéstörténeti kiadvány – Magyarországon is limitált az érdeklődés. Ez az egyik ok. Nyilván ott van a távolság is, tehát a szállítási költségek, amelyek például egy marosvásárhelyi kiadótól Budapestig elég tetemesek. Ezek mind rontják az esélyeinket.

A másik probléma egész egyszerűen demográfiai természetű. Valószínűleg tudják, hogy Romániában pillanatnyilag egymillió körüli magyar él. A népszámláláskor egymillió-százezer fölött számoltak, de ebből reálisan nem hiszem, hogy egymilliónál több él otthon. Ez nagyon kicsi piacot jelent.

Tudjuk, hogy a könyvkiadásnak van egy sarokszáma, a *breakeven*, avagy megtérülési pont. Vagyis durván 1000 példány fölött kezdenek megtérülni a befektetések. Ezért a romániai magyar könyvkiadás teljesen támogatásfüggő. Ez a fő problémánk. Ehhez képest még mindig léteznek az eddigi kiadók. Hogyha visszatekintünk az elmúlt öt évre, jelentős könyvkiadási vállalkozás nem szűnt meg, de ezt leginkább annak tulajdonítanám, hogy nem szívesen adják fel az addig befektetett munkájukat a kiadók. Érdekes stratégiák születtek különben arra, hogyan maradjon fenn egy kiadó. A legtöbb könyvkiadó több lábon is áll: van olyan, amely mögött nyomda van, olyan is van, hogy nyomda is meg könyvesbolthálózat, vagy egy alapítvány, egyesület. Kevés az olyan könyvkiadó a marosvásárhelyi Lectoron kívül, hogy ne legyen egyéb vállalkozás mellette; a legtöbben próbálnak több lábon állni.

Sz. L.: Hogy erdélyi magyar színházból sok vagy kevés van, az elég relatív. Vegyük végig: állandó színtársulat van Temesváron, Szatmárnémetiben, Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Csíkszeredában, Sepsiszentgyörgyön, Gyergyószentmiklóson, Székelyudvarhelyen, Aradon... Kézdivásárhely a tizedik.

Különböző helyzetekben vannak ezek a színházak, ugye, míg Csíkszeredában a magyarság aránya 95%, ugyanakkor Temesváron alig 5% a magyar, igaz, hogy nagyobb a város. Nem rendkívüli dolog az, hogy magyar előadásokra román nézők is mennek, ez Temesváron, Kolozsváron jellemző elsősorban. És tegyük azt is hozzá – említetted még a német, a zsidó, illetve a cigány színházat, ahol elég sok román színész játszik németül vagy jiddisül vagy román nyelven, meg magyar színész is. Különböző utakat is járnak ezek a színházak: van, ahol felvállalják azt, hogy nézőcentrikusak, tehát nem díjakat akarnak szerezni, hanem minél több jegyet eladni. A kolozsvári színház sajátos utat jár, Marosvásárhelyen változott, Temesváron is vál-

tozott valamelyest, és a székelyföldi kisebb városok színházainak is megvan a maga sajátos arculata. Nyilván anyagilag nem piacosak, de te hogy látod a létjogosultságát tíz színháznak? Gyorsan megszámtoltam – ugye Magyarországon nincs már tízmillió lakos, de közel jár. Ez azt jelenti, mintha Magyarországon 100 állandó társulattal működő kőszínház lenne, hogy mennyi van, nem tudom, de 100 biztos nincsen.

Simon Judit: Bonyolult ez a kérdés, hogy mennyinek mennyire van létjogosultsága. Persze van, legalábbis az én meglátásom szerint minden kulturális intézménynek, legyen az színház, könyvkiadó, filharmónia vagy egyszerűen egy falusi kultúrház, illetve kiállítóterem, ahol jó dolgok történnek, mind egyiknek van létjogosultsága. Sőt, kevés van belőlük. Még több kellene – nem színházból, a többiből. De hogyha azt vesszük figyelembe, hogy mik a színházi tendenciák a világon, és főleg Európában... mert egyrészt mi itt vagyunk, másrészt pedig az amerikai rendszer teljesen más, mindig más is volt. Tehát itt két rendszer van, a német meg a francia, de ez inkább a színjátszás formanyelvére vonatkozik, mint a színházak intézményi létére. Ismétlem, van létjogosultsága, de a színház, mint olyan egyre inkább változik. Miért is ne változna? Minden változik. Egyre inkább a társadalomhoz, illetve az emberekhez közelebb megy a színház.

49

Ezek a gyönyörűséges színháztermek, amik hat-hétszáz embert befogadnak, és tényleg mesészek, már nem igazán korszerűek, noha helyenként korszerű technikával működnek. Ezek a színházak sokkal inkább a zenés előadások, a látványos, például történelmi drámák megjelenítésére valók. Az igazán kortárs, korszerű színház sokkal kisebb terekben él. És az, amit mi megszoktunk, hogy lent ül a néző és fent a színész, és ami elválasztja a két teret, ez egyre inkább megszűnőben van.

Még egyszer mondom: minden színháznak van létjogosultsága. Én inkább azt kérdezem meg, hogy miből lehet ma ezeket a színházakat finanszírozni. Mert el fog jönni az idő, amikor állam bácsi, illetve polgármester bácsi-néni azt fogja mondani: „Gyerekek, adok én nektek valamit, de hát nem tudlak benneteket eltartani.” Na, most ekkora teremben... passz. És ezért a színházak többsége, repertoárszínház lévén, mindig betesz közönségbarát előadásokat. Nem mintha a művészszínház nem volna közönségbarát, vagy ezek a kistermi, a kortárs társadalomról, a jelenlegi egyéni, emberi kérdésekről szóló előadások nem volnának népszerűek. De igen, csak hogy sokkal kevesebb embernek játsszák, mint teszem azt a musicalt, amit nyolcszáz embernek

játszanak. Én azt mondom, hogy létjogosultság van; de nem tudom, hogy ebben a formában-e.

És még valami, amiből szerintem nincs elég, vagy alig van: a független társulatok, a független színház. Mert nincs megoldva az ő finanszírozási lehetőségük. Tehát nincsenek olyan pályázati lehetőségek, amik biztosíthatnák ezeknek a társulatoknak a működését. Továbbá nincs meg a művészek szociális biztonsága, ami megint egy katasztrófa, mert rengeteg fiatal színész kerül ki a két egyetemről, Kolozsvárról és Vásárhelyről, és vagy kapnak szerződést egy kőszínházban, vagy pedig szabadúszóként kénytelenek dolgozni, ami megint nem volna baj, hiszen minél több színész megy egy színházba, minél színesebb egy-egy előadásnak a csapata, annál izgalmasabb az az előadás is. Csakhogy ők miből élnek? Én mindig a francia mintát szoktam behozni, ahol a szabadúszó színész, mikor nincs munkája, kap egy x összeg szociális támogatást, de ez érvényes általában a művészekre. Na most, hogy lehet ezt megoldani Romániában? Nem tudom, nem is az én dolgom megoldani, de visszatérve az eredeti kérdésre: a színháznak létjogosultsága van; ám nem biztos, hogy a kőszínházaknak.

Sz. L.: A színházakkal kapcsolatban lenne még egy kérdésem. Ma már szinte megszokott, hogy az Uniter-díj, a legjelentősebb román színházi díj esetében minden évben nem is egy díjat kapnak magyar előadások vagy magyar alkotók, a Román Színházi Szövetség díját vagy a legjobb zene, vagy a legjobb rendezés, vagy a legjobb előadás díját. Ugyanakkor az is észrevehető volt az utóbbi években – lassan évtizedekről beszélhetünk –, hogy a román színházi világ hatott a romániai magyar színjátszásra, tehát egyfajta kölcsönhatásról is beszélhetünk. Nem tudom, hogy a magyar színjátszás mennyire hatott a románra, esetleg egy-egy nagyobb rendező révén.

S. J.: Én nagyon szeretem azt mondani, és mondom is, és lehet rám haragudni, lehet rám morogni, de ez van: a Magyarország határain kívüli magyar színházak ma sokkal izgalmasabbak, mint a határon belüliek. Ebből az interferenciából, ráhatásból ered: két különböző színházi nyelven fogalmaz a magyar, illetve a román színház. És nyilván, hogy Erdélyben is, ahogy a Vajdaságban is, akárcsak Felvidéken megmutatkoznak az egymásra hatások. Bizony a román színház hat a magyar színházra. Még hozzá abból a szempontból, hogy az erdélyi magyar előadások pont az említett hatások miatt sokkal dinamikusabbak, színesebbek, izgalmasabbak, kísérletezőbbek, bátrabbak, mint a „hagyományos” magyar színház.

*Simon Judit, Szűcs László és Gálfalvi Ágnes
a Partium Ház pódiumán*

A erdélyi–partiumi magyar színházakban dolgoznak román rendezők, ami nagyszerű dolog, mert zseniális román rendezők vannak; ugyanakkor magyar rendezők dolgoznak román színházakban, ami megint nagyon jó dolog, mert zseniális magyar rendezők is vannak. A román színház hatása a színpadi látvány, a játékoság, a humor, a kísérletező kedv, az új formák keresése. A rendezők azt mondják, a román társulatokra is hat a magyar színházi hagyomány. A magyar színházi hagyományból a fegyelem, a pontosság és az odafigyelés került át, mint hatás az erdélyi román társulatok felé, illetve azon társulatok felé, ahol magyar rendezők dolgoztak. Biztos ezt a színházi szakemberek másként gondolják, én így látom. Az UNITER a romániai színjátszás szerves részeként tekint a magyar színházakra, az előadások művészi minőségét, korszerűségét veszi figyelembe, nem a nyelvet, amin az előadás megvalósul.

Sz. L.: Akkor végül még a könyvekhez térjünk vissza. Mennyire anyagi kérdés az, hogy jobb helyzetben legyen a könyves szakma? Gondolok most arra, hogy például a támogatások esetében egy-egy könyvet támogatnak, akár a magyarországi, akár a romániai támogatási rendszer. Ez elegendő, kellő hatékonyságú?

Nem lehetne esetleg a valóban jól működő, a szakmai elvárásoknak eleget tevő kiadókat olyan képpen premizálni, hogy magát a kiadót támogassák, annak a kiadónak a működését? Mert ugye a támogatások a legtöbb esetben ma a nyomdaköltségek fedezésére mennek el, ugyanakkor egy kiadónak nem csak nyomtatási költségei vannak. Erről beszélj, kérlek! Illetve, hogy vannak-e párhuzamok – itt Jutka

említette a román és magyar színházi kultúra interferenciáit –,ilyen interferenciák mennyiben mutat-
hatók ki az irodalom, könyvkiadás, egyáltalán a kul-
túra terén.

G. Á.: Először a második részre válaszolnék,
mert rövidebb és egzaktabb. Érdekes és feltétlenül
szükséges lenne megírni annak a történetét, hogy a
rendszerelváltás után valóban létező és egy ideig
működő román–magyar intézményes kapcsolatok,
például a könyvkiadás terén, hogyan sorvadtak el és
szűntek meg, majd mostanában – bár nekem lenne
igazam – talán valami megint szervesül és épül.

Az egésznek a gyökere az, hogy a rendszerelváltás
előtti Kriterion Könyvkiadót úgy létesítették a '69-es
kiadói átszervezéskor Romániában, mint nemzetiségi
könyvkiadót, ahol az összes romániai nemzetiség
nyelvén adtak ki könyvet. Sok nemzetiség volt.
Többek között tatár, jiddis nyelvű könyvek is jelentek
meg a kiadónál. És ez a rendszerelváltás után is sokáig
tartott, sőt, H. Szabó Gyula rendszerelváltás utáni
Kriterion-igazgató erről nem tett le, időnként még
mindig megjelenik egy-egy nem magyar nyelvű kötet.
A többi romániai nemzetiség a '90-es években sorra
levált a Kriterionról, és a saját nemzetiségi tanácsai
keretében oldották meg a könyvkiadásukat.

Ez a hangulat is hozzájárult, hogy volt egy inter-
ferencia akkoriban a romániai magyar és a román
könyvkiadás között, másrészt közös bukaresti könyv-
szalonokon vettek részt Bukarestben. A Maros-
vásárhelyi Nemzetközi Könyvvásár a '90-es években
indult, és az első vásárokon voltak román standok is.
Kutatni kellene, hogy pontosan hogyan sorvadtak el
ezek a kapcsolatok. Felületes ránézésre úgy tűnik,
egyszerűen elmaradoztak a román standok.

Tehát hosszú ideig szüneteltek ezek a könyves
kapcsolatok. Most talán valami olyan értelemben
kezd újraindulni, hogy lassan élénkül a román-ma-
gyar irodalmi fordítások kiadása és különösen a
körjük szervezett események mind a két irányban;
hátha lesz belőle valami. Úgy tudom, hogy a Holnap
Könyvknél is a *Gyémántléggör* antológia egy ilyen
momentum volt.

A másik kérdés, a támogatás nehéz dió. Azt
mondanám, hogy a könyvkiadás és maguk a könyv-
kiadók csak egy rendszer részei, tehát hiába kezeljük
ezt a pontját egyedül. És főleg a szerzőket támogató,
a szerzők nevére szóló könyvkiadási támogatásokra
gondolok, mert attól még nem oldódik meg a könyv-
terjesztés kérdése, ami szerintem egy kardinális
pontja az egész finanszírozási problémának. Nem
oldódik meg a reklámozás kérdése, hiszen ezelőtt

hét-nyolc évvel mintha még lehetett volna pályázni
a könyvek promóciójára is, ami aztán később meg-
szűnik, több más támogatási formához hasonlóan.
Általánosságban véve egy nagy intézményi elszegé-
nyedést látok, és itt most nem pénzre értem az elszegé-
nyedést, hanem a formáknak, a lehetőségeknek a
monolitikusabbá válására.

Véleményem szerint egy átfogó és összehangolt
stratégiára lenne szükség. Ami a színházi világot
illeti, Jutka említett egy szintén finanszírozási ter-
mészetű problémát, hogy mi lesz a kőszínházzal és
a független társulatoknak, értelmezésemben: alter-
natív színházi intézményes formáknak a finanszíro-
zásával. Valóban, ezek is beépülhetnének egy ilyen
átfogó stratégiába, mert egy csomó minden nem
csak a könyvkiadóknak a problémája, hanem egyál-
talan a kulturális vállalkozásoknak problémája. Az
egészet közgazdaságilag is meg lehetne közelíteni,
nem feltétlenül a kulturális finanszírozás felől.

S. J.: Az egész kultúrpolitikának egy óriási
finanszírozási problémája van, de nemcsak
Romániában, hanem a környező országokban is. Én
azt látom, hogy egész Közép-Kelet-Európa küzd
evvel a problémával, hogy hogyan lehetne az adott
ország kulturális kérdéseit megoldani. Tehát hogyan
működne a finanszírozás, hogyan kellene működnie,
minek nem kellene működnie, hova kerülhet pénz,
hova nem. Kultúrpolitikának lehet ezt hívni, bár
utálom ezt a szókapcsolatot, de mégiscsak az.
Szerintem ez az, ami nincs kitalálva.

Sz. L.: Tartok tőle, ma este már nem is fogjuk
kitalálni.

G. Á.: A zágrábi nemzetközi könyvvásáron jár-
tunk múlt ősszel, ahol Magyarország volt a díszvendég,
és volt egy kiadói nap, ahol horvát kiadókkal mi
magyar kiadók: magyarországiak és az erdélyi Lector
tapasztalatot cseréltünk. Úgy tűnik, hogy a horvát
könyvkiadás-támogatási rendszer egészen sikeres.
Főleg könyvtári felvásárlásokból, fordítói ösztöndí-
jakkból (amelyekből meg lehet élni, és amelyek nem
egyszeriek, hanem rendszeresen igénybe vehetők)
és normatív támogatásokból áll össze. Tehát ez nem
egy megoldhatatlan probléma. A jó gyakorlatokat át
kellene venni egymástól.

Sz. L.: Köszönöm szépen, ez zárszónak egészen
optimistán hangzott. Nyilván nagyon sokat lehetne
külön-külön akár mindkét témáról is beszélni.
Érdekes, milyen párhuzamokat fedezhetünk fel a
könyvkiadás, illetve a színházterén, de ezt majd
nem itt fogjuk folytatni. Köszönöm szépen a beszél-
getést és a debreceni közönség érdeklődését.

He's just a man

A 90-es évek elején kamasz voltam. A történelmi-társadalmi változások örvénylettek körülöttünk. Nagyon fontos volt – nekem legalábbis – valahogy kulturális környezetet választani... Megtalálni azt, amivel azonosulni tudok, ami őszinte, ami igazán én vagyok... Öltözködésben, zenében, olvasmányban, hobby szinten választott tevékenységekben is. Nem sorolok fel mindent, hiszen voltak mindenféle állomások ezen a saját magamat meghatározó úton, és most nem rólam van szó. Hanem első találkozásomról a Jesus Christ Superstar rockoperával. Egy filmklubban, VHS-kazettán láttam először, és azért lett a kedvencem, mert felszabadító volt választ találni benne hittel, vallással, dogmákkal kapcsolatos kérdésekre... Jézus, Júdás, Pilátus is csak egy ember volt. A szeretet isteni törvénye mindig, azóta is, alulmarad, ha politikáról, hatalomról, vagyonról van szó egy konfliktushelyzetben. A tömeg ijesztő nagyhatalom, fegyver, ha jól tudják használni. Satöbbi.

Az első, számomra meghatározó találkozáshoz később hozzáadott a humor és a történelmi fikciós megközelítés (a Monty Python-féle *Brian élete* című filmnek, Sue Monk Kidd *Vágyak könyve* című regényének köszönhetően).

HEGYI RÉKA színikritikus (Brassó 1976). A BBTE-n diplomázott dramaturgia, illetve marketing szakon. Alapítója volt a Hamlet.ro oldalnak. Marketing-asszisztensként dolgozik. Kolozsváron él.

A felvezető tükreben világos, nagyon örültem, amikor a Kolozsvári Állami Magyar Opera műsorára tűzte ezt a rockoperát. Ezt az érzést a frusztráció követte, amikor a nagy érdeklődésnek köszönhetően nehezen sikerült jegyet váltani az előadásra. Ritkán, körülbelül havonta, két különböző szereposztásban játsszák, mindig teltházzal. A műfaj sajátosságai, az egész színpadot betöltő, nagy stábbal, látványos elemekben gazdag jelenetek, az élő, megfelelően hangosított stadionok terét is betöltő rockzene ereje

Jelenet a Kolozsvári
Állami Magyar Opera
előadásából

– mindez együtt, egy közel kilencszázás közönség előtt –, megrendítő, felemelő élmény.

Novák Péter rendező víziójában ez a mű a tömegről szól. A balett- és énekkar szinte minden jelenetben színpadon van, amőba módjára körbezárják a főszereplőket, adott esetben bekebelezik, azaz eltakarják, eltüntetik még a címszereplőt is (a rendező és Jakab Melinda jegyzi a koreográfiát). Hiába erős kontúrokkal megrajzolt Júdás, Jézus, Mária-Magdolna és Pilátus, a tömeg az, aki beteljesíti az Írást, akinek az akarata érvényesül. Furcsamód ez a félelmetes erő szétbomlik, elvész, a tömeg is egyedekre oszlik azokban a jelenetekben, amikor leküldik őket a széksorok közé, és a tömegből kiváló csoportok állnak a következő erővonalon: a főpapok, a tanítványok és a katonák. Venczel Attila díszlettervező és Zsigmond Adél jelmeztervező egységes, semleges látványvilágot teremtett néhány egyszerű elemből: kétoldalt egy-egy mozgatható fémszerkezet, amely a színpad közepén hátrafelé tartó folyosót alkot, egy hatalmas lepel, amit képlékenyen lehet használni, asztalterítő, szemfedő, kereszt a két emelvény közé feszítve, szürkék, vajszínek, tört fehérek a tömeg jelmezei. Ami ettől az időtlen-kortalan semlegességtől elüt, az nagyon szembeszökő, nehezen megfeythető szimbólum, vagy néhol egyenesen nevetséges. Ilyenen például az a néhány karton-szék, amit az apostolok hoznak-visznek magukkal, az utolsó vacsora-jelenetben viszont már nem használják. Vagy az impozáns, görgős vastrónusok Kajafásék tanácsstermében, amelyek nincsenek összhangban a főpapi fejfedőikkel, az ortodox/haszid közösségek jellegzetes stájmelével. A katonák egy része kommandós kezes-lábasban van, és az is rendszerben van, hogy a nőnemű haderő egyenruhájába csillogó szálát is szőttek, de a több jelenetben lengett történelmi szimbólumok már kicsit összezavarják a képet: a kard és kasza mellett egy nyílpuska, illetve két koponya az állandó kellékük. Rövidebb ideig láthatóak az apostolok által hordozott szimbólumok, és nem sikerül minden tárgyat azonosítani: csupán a kenyér, a kehely, a (püspöki) pásztorbot tűnik ki a többi közül.

Semmiségek, jelentéktelen dramaturgiai botlások, amit egy Broadway-szuperprodukciónak nem, de a Kolozsvári Állami Magyar Opera előadásának

el lehet nézni. Arra viszont már nehezebb legyinteni, hogy a világos színű tógákban megjelenő tanítványok jelmezétől miért üt el Júdás sötét kabátja, de Jézus galambszürke tunikája nem... Júdás szerepe amúgy is árnyaltabb ebben a műben, mint Jézusé: ő az aki komoly erkölcsi dilemmával küzd, aki válságot él meg. Farkas Loránd színészi kvalitásaival tovább erősíti Júdást, mellette Sipos Endre Jézusa, bár a bibliai történet minden fontos mozzanatát látjuk, alig tűnik ki a tömegből. Ahogy Mária Magdolna is látja, „csak egy ember ő”, pontosabban „he’s just a man”, hiszen Kolozsváron angolul játsszák a rockoperát. Beletörődik sorsába, passzívan sodródik, nem tud és nem is akar lázadni vagy küzdeni. A másik szereposztásban, P. Petőcz András (Júdás) és Bodor Áron (Jézus) párosában talán kicsit egyértelműbb, hogy egyik a jó és másik a rossz megtestesítője.

Kitűnő a Pilátust alakító Szép Gyula Bálint (és Viola Gábor), illetve a Heródest megformáló Peti Tamás Ottó, de a kisebb szerepekben is nagyon szerethető, értékes alakításokat láthatunk és hallhatunk. Húsvét közeledtével az Opera bizonyára több alkalommal is műsorára tűzi ezt a tematikus előadást: szeretettel ajánlom mindenkinek, hogy ha teheti, nézze meg.

HEGYI RÉKA

KOLOZSVÁRI MAGYAR OPERA

Tim Rice – Andrew Lloyd Webber: Jesus Christ Superstar

Rendező – koreográfus: Novák Péter

Vezényel: Kulcsár Szabolcs

Díszlettervező: Venczel Attila

Jelmeztervező: Zsigmond Adél

Koreográfus: Jakab Melinda

Karigazgató: Kulcsár Szabolcs

Hangversenymester: Barabás Sándor, Ferenczi Endre

Korrepetitor: Incze G. Katalin

A fiatalok és az opera

A *Jézus Krisztus Szupersztár* Andrew Lloyd Webber zeneszerző és Tim Rice szövegíró világhírű rockoperája, amely Jézus utolsó napjait dolgozza fel. Az 1970-ben megjelent konceptalbum sikere után, 1971-ben mutatták be először színpadon, a Broadwayen. Az előadás forradalmi volt, hiszen rockzenével, modern látványelemekkel és újszerű megközelítéssel mesélte el a bibliai történetet, főként Júdás szemszögéből.

Norman Jewison rendezésében 1973-ban filmadaptáció is készült, amely máig a legismertebb feldolgozásnak számít. 2000-ben egy újabb filmverzió is készült, amely egy színházi előadás filmesített változata.

Magyarországon 1986. augusztus 14-én mutatták be a Szegedi Szabadtéri Játékokon, a szöveget Miklós Tibor fordította. Azóta több magyar feldolgozása is született, különböző színházak és rendezők interpretációjában. A rockopera generációk óta meg-

A modern rockoperák gyakran használnak látványos díszleteket, fény- és videóeffektusokat, amelyek sokkal inkább hozzászoktatják a fiatalokat a koncertszerű élményhez

SIPOS ÁKOS (Kolozsvár, 2007) a kolozsvári Apáczai Csere János Líceum XI. osztályos tanulója.

határozó darabja a zenés színházaknak, máig rendszeresen játsszák Magyarországon.

Kolozsváron 2024. május 30-án mutatta a *Jesus Christ Superstar* a Kolozsvári Magyar Opera, Novák Péter rendezésében. A mű népszerűségét tanúsítja, hogy az első három előadásra minden jegy elkelt. Nekem alkalmam volt a másodikra jegyet szerezni, illetve idén februárban is láthattam a másik szereposztással. Mindkét előadáson feltűnően sok volt a fiatal néző: középiskolások és egyetemisták. A feltűnő szót azért használom, mert egy átlagos, klasszikus operaelőadáson leginkább idős, illetve középkorú nézőket szoktam látni, és sajnos ritka a teltház is. Elmondható tehát, hogy a *Jesus Christ Superstar* nagyobb és változatosabb közönséget szólít meg, mint a klasszikus művek, annak ellenére, hogy az opera évszázadokon át a kulturális élet egyik legfontosabb pillére volt. Kolozsváron is van hagyománya, mégis azt tapasztalhatjuk, hogy a fiatalok egyre kevésbé látogatják a klasszikus operákat, de egy rockopera tömegeket vonz közülük, a bemutató után közel egy évvel is teltházak az előadások. Mi lehet ennek az oka? Mi változott meg a fiatalok ízlésében és kulturális fogyasztásában, ami az opera népszerűségének csökkenéséhez vezetett, mialatt a rockoperák sikeresebben megszólítják őket?

Először is, az opera sok szempontból konzervatívnak mondható. A legtöbb opera hosszú, klasszikus nyelvezetű, régi témákat dolgozz fel, amelyek sok fiatal számára kevésbé relevánsak. Vegyük például Verdi *Traviatáját*, amely egy tragikus szerelmi történet, vagy Mozart *Don Giovanni*-jét, amely a 18. századi morális értékrenddel foglalkozik. Ezek a témák történelmileg jelentősek, de a mai fiatalok számára kevésbé kapcsolódnak a mindennapi életükhöz. Puccini *Bohémélete* például közelebb állhat-

A kolozsvári előadás
koreográfiáját Jakab
Melinda készítette

na a fiatalok világához, hiszen fiatal művészek életét mutatja be, de a mű stílusa és hossza mégis távol tarthatja őket.

Ezzel szemben a rockopera könnyebben befo-
gadható zenei világot teremt. Olyan modern zenei
elemeket használ, amelyeket a fiatalok már ismer-
nek és szeretnek. A ritmus, a dallamvilág és a dina-
mizmus sokkal inkább megfelel a mai generáció
ízlésének. Az élőzenei hatás, az elektromos hangsze-
rek és a populáris zenei stílusok keveredése miatt
egyfajta koncertélményt is nyújtanak, ami még von-
zóbbá teszi őket a fiatal közönség számára.

A témaválasztás is kulcsszerepet játszik. A *Jesus
Christ Superstar* története egyetemes és ismert témát
dolgoz fel, amelyet azok is könnyen megértenek,
akik nem rendelkeznek mélyebb kulturális vagy
vallási ismeretekkel. A külföldön hasonlóan sikeres
rockoperák, mint például a *We Will Rock You* vagy a
Rent, a modern társadalmi kérdéseket érintik, és
olyan problémákkal foglalkoznak, amelyek a mai
fiatalokat is érintik, például lázadás a fennálló rend
ellen, személyes identitáskeresés vagy a társadalmi
igazságtalanságok.

A modern rockoperák gyakran használnak lát-
ványos díszleteket, fény- és videóeffektusokat, ame-
lyek sokkal inkább hozzászoktatják a fiatalokat a
koncertszerű élményhez. A klasszikus opera világá-
ban is megfigyelhetőek próbálkozások ennek

modernizálására, például kortárs rendezések, ame-
lyek merészebb vizuális elemekkel dolgoznak, pél-
dával a Kolozsvári Magyar Operában a *Bajazzók* előa-
dása. Mégis, az operarendezések gyakran ragaszkod-
nak a hagyományos előadásmódhoz.

Mindezek ellenére az opera műfaja nem feltét-
lenül haldoklik. Számos operatársulat igyekszik
modernizálni az előadásokat, kísérletezni új értel-
mezésekkel és olyan projekteket indítani, amelyek
közelebb hozzák a fiatalokat. Kortárs témákat feldol-
gozó új operák is születnek, mint például Jake
Heggie *Dead Man Walking* című műve, amely egy
halálraítélt történetét meséli el, és közelebb állhat a
mai társadalmi diskurzushoz.

Összességében elmondható, hogy a fiatalok
eltávolodása az operától nem annak értékvesztése
miatt következik be, hanem inkább a kulturális szo-
kások és preferenciák változása miatt. A rockopera
viszont dinamikájával, zenei világával és látványával
hatékonyabban szólítja meg a XXI. századi fiatal
generációt. Az opera jövője szempontjából kulcsfon-
tosságú lehet az újítások bevezetése és a fiatalok
figyelmének megragadása olyan módon, amely szá-
mukra is vonzó és elérhető. Ha az operaházak képe-
sek lesznek lépést tartani ezekkel a változásokkal,
akkor a műfaj ismét megtalálhatja a helyét a fiatal
generáció kulturális fogyasztásában.

SÍPOS ÁKOS

Mit tehetek azért, hogy ez másként legyen?

Tankó Andrea: *A ránc gyermekei*, Holnap Kiadó, Nagyvárad, 2024

Tankó Andrea *A ránc gyermekei* című novelláskötete 2024-ben a Holnap Kiadó gondozásában jelent meg. A kötet 16 novellát tartalmaz, amelyek mind a roma közösség nehéz sorsú tagjainak életét mutatják be, főként gyermekek és nők életén keresztül. Az írásokat a szerző munkája ihlette, hiszen szociális munkásként alkalma nyílt közelről megismerni szereplőinek életét.

Sok statisztikai adattal találkozunk szegénységről, nehéz sorsról, romaságról. Az adatokból tudjuk azt, hogy a relatív szegénységi ráta 2023-ban 21,1% volt, abszolút értékben a szegénységben élő személyek száma 2023-ban 3970 ezer fő volt. A szegénység vagy társadalmi kirekesztés kockázatának aránya 2023-ban 32,0% volt, ami 6,0 millió személynek felelt meg (INS, 2024)¹. A kimutatások, amelyeket oly könnyen veszünk tudomásul, amikor csupán számokként látjuk őket, a kötetben nevekhez, arcokhoz és sorsokhoz kapcsolódnak. A statisztikák mögötti valóság emberi arcot ölt. Idézve a könyvből a valóság, „*mintha gyomorszájon vágna*” (34. o.), és megdöbben, ahogy az egyes történetekben a számok mögötti emberi sorsok megrajzolódnak.

A könyv erejét az adja, hogy az egyéni történetek segítségével megértjük: a mélyszegénység nemcsak egy adat, hanem az életet mindennap megbélyegző küzdelem. A könyvben szereplő történetek érzelmi hatása a legnagyobb. Érzékenyítés ez arra, hogy mit is jelent az elveszettség, a kizártság, a magára maradtottság. Tankó Andrea *A ránc gyermekei* című könyve erre tanít bennünket.

Mi a különbség a szegénység és a mélyszegénység, a nyomor között, vajon konkrét kép van-e a fejünkben arról, hogy milyen a mélyszegénység, mennyire lehet mérni? Ha nem szociológiai szakirodalomból határozom meg a szegénységet és a mélyszegénységet, akkor Vecsei Miklós szociálpolitikus

¹ Institutul Național de Statistică (2024): Comunicat de presă: Venituri și condiții de viață. Principalii indicatori privind sărăcia sau excludiunea socială în anul 2023, <https://insse.ro/cms/ro/tags/s%C4%83r%C4%83cia>

PÁSZTOR RITA (1968, Szalacs) a nagyváradai Partiumi Keresztény Egyetem Humántudományi Tanszékének az oktatója, szociológus, kisebbségkutató.

egyik előadásából² inspirálódva, azt mondanám: a szegénység az az élethelyzet, ahol még van cél és remény, a mélyszegénységben viszont már az sincs – csak a nyomor és a bánat élés marad. Ezt igazolják a könyv élettörténetei is.

Minden egyes novellája arra készíti az olvasót, hogy megálljon, és mélyen elgondolkodjon. Ahogy haladunk a történetekkel, szinte akaratlanul is felszakad belőlünk egy sóhaj vagy fohász: „Jaj, oh, ez valóban megtörténik...”

Lelket próbáló az igazság, ezt sugallja minden egyes oldala. Az igazság, amit a novellák közvetítenek, sokkolóan valós: a gyerekek koravénsége, a fiatal anyák küzdelmei, és a magára hagyott emberek szenvedése elevenen hat ránk. Ez a könyv arra ösztönöz, hogy ne csak nézzük, hanem lássuk is a társadalmi problémákat, és tegyünk azok enyhítéséért.

A történetekben elmarad a „happy end”, ez nem tündérmese, ez az élet.

A történetek helyszíne a telep, ahol „*minden út a nincsbe vezet*” (12. o.), ahol „*az aszfaltút véget ér... és minden más*” (15. o.), ahol „*az utca ráncos gyermeke mindenki gyermeke*” (12. o.).

² Vecsei Miklós: Lehet-e szenvedélyesen szeretni az emberi nyomorúságot? 2016. 06. 07, https://www.palferi.hu/hanganyagok/2015-2016/2016-06-07/#_Toc453276135

A könyv címét az egyik novella adja, amelyben egy kislány ismerünk meg, Egy koravén kisgyereket mutat be, aki már kiskorában is a családját segíti a mindennapi túlélésben.

„A szeme egy idős emberé. Üveges, alkohalmámoros. Nincs itt. Csak a mozgása, a dőlöngélése adja meg a teste ívét, a lelke már máshol lakik. Ott van, mert muszáj – ezt mondja. Koldusként a nagyüzletben ácsorogni. Csendben, alázatosan. Üres szemmel. „ (21. o.)

„Egy tizenkét éves gyereknek nem lehetnek ráncjai. De a cigánytelep gyermekei a ráncok gyermekei, siratják a mindennapi kenyeret, elnyeli őket a sár, a lélek és a természet sara.” (23. o.)

Egy másik történet főhőse Lulu. Ő egy asszony, aki gyászolja a fiát, neveli a kislányát, minden nap azért indul útnak, hogy legyen mit egyen a gyermek, legalább egy szelet kenyeret, amit kukázik. *„Járták ketten a világot, két megtépzott, lyukas lelkű árva” (8. o.)*. A fiatal anyáról szól, aki minden erejével próbál megküzdeni a reménytelenséggel, miközben gyermekéről gondoskodik. Útmutatás a kötet a „nem mindegyről”.

A történeteknek van egy közös motívuma, hogy egyik esetben sem jelenik meg a szó egyszerű és nemes értelmében vett szerető, támogató család. Hiányzik a szereplők életéből egy ilyen család. A család, mint védő és biztonságot nyújtó közösség, nem tölti be a szerepét, ami ebben környezetben (és nem csak) az egyéni sorsok nehézségeit még tovább súlyosbítja.

Nem egy könnyed olvasmány, nem lehet egy szuszra kiolvasni. Időt kérnek maguknak a szavak, hogy aztán jól bevésődjenek a lélekbe.

Nyersen leírva, ez a könyv a szegénység, a nyomor, a roma gyermek- és női sorsok lenyomata. De számomra ennél többet jelentett: megmutatta a valóság sokféleségét, az enyémet és mindenki másét, és azt, hogy a magától értetődő, az nem mindenhol és nem mindenkinek az. Ez a könyv arra is készített, hogy értékeljem a sorsomat – és ugyanakkor mélységesen sajnáljam azokat, akiknek csak a hiány, a nélkülözés jutott. Akiknek a „semmi” nemcsak egy szó, hanem a mindennapok valósága.

És marad bennem egy kérdés: én mit tehetek azért, hogy ez másként legyen?

Miért jó mégis ezt olvasni? A mű egyértelműen az irodalom felelősségét és erejét példázza. Minden novella egyszerre szemléltet, felráz, és egy mélyebb megértésre ösztönöz, hogy ne csak számként tekintsünk a szegénységben élőkre, hanem emberként.

Ez a könyv nemcsak irodalom, hanem eszköz a társadalmi érzékenyítésre és cselekvésre ösztönzésre. A szerző számára fontos, hogy az irodalomnak legyen tétje. Ennek a kötetnek van tétje: *„az ujjal mutogatás és félrenézés ellenszólama.” (89. o.)*

PÁSZTOR RITA

Anya a sztorikban lakik

A Véletlenül írtam egy könyvet című filmről

Lakos Nóra kétségkívül vonzódik ahhoz, hogy az országhatárokon túl monitorozza a művészeket, és ez bennem kétségkívül szimpátiát kelt. Még annak ellenére is, hogy úgy gondolja, Mátray Lászlóból azonnal orvos-értelmiségi válik, ha ráadnak egy szemüveget. Nem mintha nem működhetne ez. Bujtor István filmes debütálása is hasonlóképpen zajlott egyszer. A film is címe is ez volt: *Szemüvegesek*.

Ám Lakos 2020-as *Hab* című alkotása többek között épp a színészválasztás miatt vérzett el. Tegyük hozzá, hogy Kerekes Vica szerepeltetése a *Hab* essenciáját adta meg. A film bájoska mivoltát neki köszönhettem, no meg persze a díszletnek és a jelmeznek. Félreértés ne essék, a színházi közegben oly sokszor bizonyított sepsiszentgyörgyi Mátray is tud filmben otthonosan működni, még ha a *Habban* nem is igazán volt meg a kémia közte és a főszereplő színésznő között. A *Kojotban* például kiváló alkotást nyújt. Igaz, ott a figurája eleve komplexebbnek lett megteremtve.

Viszont a saját filmjeinek forgatókönyvéért is felelős Lakos Nóra mintha beérné azzal, hogy a színészt inkább testi adottságai miatt alkalmazza. Ennek pozitív következménye, hogy a lakásbelső bútorai a méretarányok miatt visszafogottabbnak

Demeter Villő, Mátray László

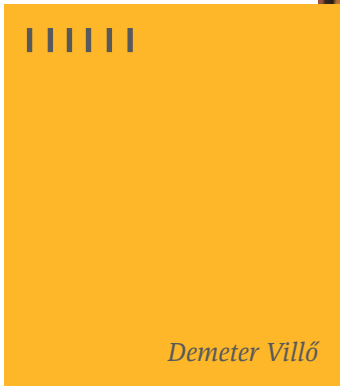
BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Debrecenben él.

látszanak. Másik hozadéka, hogy a családfenntartó művészértelmiségi mint szereplő némiképp az árnyékban marad. Hiszen Lakos új filmjének fókuszában nem a Mátray által megtestesített András, hanem annak lánya, a serdülőkorba lépő Nina áll. Jelzem, az, hogy Demeter Villőt választották a szerepre, kifejezetten jól tesz a filmnek.

Központban a család, mely egy nyulat és a Tenki Réka által alakított buzgó nagynénit leszámítva igazából három főből áll. „Mi egyszerűen hárman vagyunk: apa, öcsi és én” – hangzik el a filmben. Mintegy elterelve arról a figyelmet, hogy a család, anya és feleség nélkül maradt. És épp, hogy ez a figyelemfelhívás is egyben. Az írói ambíciókat dédelgető tizenpár éves Nina akaratlanul is saját traumájának felgöngyölítése közben válik íróvá, serdülő gyermekből lassan kamaszlánnyá.

Az (írói) én megtalálása egyben a saját helyünknek a világban való tisztázása is. Az írókat pedig a halál és a szerelem mozgatja, akárcsak a film készítőit. Ezért is a konkrét anyakép nélkül felnövő Nina egyszerre keresi a hiányzó női előképet és sodródik bele az első udvarlás okozta bizonytalankodásba. Fontos önismereti szakasz ez, mely során nagyban segíti a lányt a Zsurzs Kati által megformált nyugdíjas író, Lídia, aki – a művészi kiteljesedést elősegítendő – előhívja Ninából a trauma alól lassan felszabaduló individuumot.

Lakos mindezt olyan köntösbe öltözteti, amely a szórakoztató művészetterápiára emlékezteti leginkább az embert. A jelenetek nagy része a forgatókönyvírók és egyben Nina írói fantáziájának meg-meglódulásait erősíti a filmben. A Lakosék által teremtett helyzetek Nina életvidám világlátására

erősítenek rá. A mellékszereplők felvillantásai pedig sok helyen támogatják ebben a fő karaktert. Az apa barátnős próbálkozásai, melyek sztereotip figurákat szülnek, akárcsak az osztály- és sportolótársak anyaképének direkt eltúlzásai mind-mind a humor forrásai. Mint ahogy az árvaságra adott felnőtt-reakciók is. (Itt is inkább nőket látunk, megjegyzem.)

Ninának a testvérével való kapcsolata is szülvidám perceket. Igaz, inkább a testvérek közötti különbségekre, illetve a nemi szerepekből kibontható szocializációs különbségekre épülnek a vicces helyzetek. Érdekes, hogy a rendező női látásmódja nem terjed ki mélyebben arra, hogy egy kislány hogyan éli meg az anyuka hiányát. Nehéz lenne ezt azzal védeni, hogy még nincs abban az érett korban, mert a fiúk később érnek vagy mifene. De ezt engedjük el, mert Lakos Nóra egy olyan filmet készített, amelynek a humor az egyik erénye, és ezen talán gellert is kapott volna a történet.

A happy endet, a felé vezető út kis döccenőivel együtt, az új nő megjelenése hozza el. A Rujter Vivien által alakított Detti már csak bohém bötézései miatt is illene a hármashoz. A bökkenő nem is a „fiúkkal” való kapcsolaton áll vagy bukik, hanem hogy a női életszakasz nullkilométerén álló Nina el tudja-e fogadni barátnős anya-szerepben. A kettejük ilyenféle összekopására kitalált jelenetek vezetnek Nina robbanásához. Aminek a feloldásához mi mást találna ki egy filmes, mint azt, hogy mindent egy poros videokazetta billent majd helyre.

Jómagam nem örültem annak a megoldásnak, ahogy a rendező varázstalanította a kissé misztikus ködbe vesző anyaképet. De el tudom fogadni, hogy ez kellett a főszereplő szembenézéséhez. Még ezáltal

sem vett el az, hogy Lakos Nóráék egy bűbajos film elkészítésére törekedtek. A film díszlete és kelékei beszédesen segítették a milió megteremtését. Bár nem igazán tudom, hogy a művész családapa miből tartja fenn azt a hatalmas házat Középosztályfelsőn úgy, hogy közben ki van takarítva a hozzá tartozó balatoni nyaraló – esetleg mesébe illő módon? De ezt most csak félve forszírozom.

Mindent összevetve a *Véletlenül írtam egy könyvet* jól adagolja a humort, miközben mélyebbre is leás. És bár készültek magyar filmek az utóbbi időben, melyek Nina korosztályának problémáira világítanak rá, de azok inkább társadalomkritikus módon. Legalábbis egyik sem ilyen bájjal fordul az egyetemesebb kérdések irányába. Míg azok inkább felnőtteknek készült filmek kamasz szereplőkkel, ez inkább kamaszoknak készült alkotás, amit a felnőttek is élvezhetnek. Ezt támasztja alá Mucsi Zoltán paróka és műszőr alá rejtése, így végre eltekinthet a néző attól, hogy a színész majd ebben a filmben is megkínálja egy ordító b@zdmegeléssel. Nem is teszi. Mert ez nem olyan film. Gyerekek is nézik.

BERETVÁS GÁBOR

VÉLETLENÜL ÍRTAM EGY KÖNYVET (magyar–holland ifjúsági film)

Rendező, forgatókönyvíró: Lakos Nóra

Operatőr: Reich Dániel, Bálint Dániel

Vágó: Barsi Béla

Zeneszerző: Jacob Meijer, Alexander Reumers

Producer: Claudia Sumeghy, Topolánszky Tamás

Yvan, Lakos Nóra

